

22647

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HALK EDEBİYATI - DİVAN EDEBİYATI
ETKİLEŞİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MEHMET ZEKİ YAĞBASAN

TEZİN ENSTİTÜYE VERİLDİĞİ TARİH : 3 ŞUBAT 1992
TEZİN SAVUNULDUĞU TARİH : 19 ŞUBAT 1992
TEZ DANIŞMANI : YAR.DOÇ.DR.GÖKTAN AY
GER JÜRİ ÜYELERİ : PROF.ERCÜMENT BERKER
DOÇ.FİKRET DEĞERLİ

ŞUBAT 1992

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
ÖZET	V
SUMMARY	VI
KISALTMALAR	VII
BÖLÜM 1. GİRİŞ	VIII
BÖLÜM 2. HALK EDEBİYATI-FOLKLOR	1
A) İSLAMİYET SONRASI TÜRK HALK EDEBİYATI	3
I. HALK ŞİİRİ	3
1- Anonim Halk Şiiri	3
a. Mani	3
b. Türkü	3
c. Ninni	3
d. Bilmece	3
e. Tekerleme	4
f. Atasözü	4
2- Aşık Şiiri	4
II. HALK NESRİ	4
1- Destan	4
2- Masal	5
3- Efsane	5
4- Halk Hikâyeleri	5
5- Fıkra	5
III. HALK TİYATROSU	5
1- Meddah	5
2- Orta Oyunu	6
3- Karagöz	6
4- Köy Seyirlik Oyunları	6
5- Kukla	7

B. DİVAN EDEBİYATI	9
I. DİVAN ŞİİRİ (YÜZYILLARA GÖRE)	10
II. DİVAN EDEBİYATININ KAYNAKLARI	15
III. DİVAN NESRİ	15
1- Sade Nesir	16
2- Süslü Nesir	16
3- Orta Nesir	16
IV. DİVAN ŞİİRİNDE BİÇİMLER	16
BÖLÜM 3. AŞIK (SAZ) ŞİİRİ VE HUSUSİYETLERİ	19
A. AŞIK ŞİİRİNDE BİÇİMLER	31
1- Koşma	31
2- Destan	34
3- Semai	38
4- Varsağı	39
B. AŞIK ŞİİRİNDE TÜRLER	40
1- Güzelleme	40
2- Taşlama	41
3- Koçaklama	42
4- Ağıt	43
BÖLÜM 4. HALK EDEBİYATINDA DİVAN ŞİİRİ UNSURLARI	45
A. BİÇİME AİT UNSURLAR	45
1. DİVAN ŞİİRİNİN TESİRİYLE MEYDANA GETİRİLEN SAZ ŞİİRİ BİÇİMLERİ	45
1- Aruz Vezni ile Oluşturulan Biçimler	46

a. Divan	46
b. Semai	53
c. Kalenderi	57
d. Selis	60
e. Satranç	61
f. Vezn-i Ahar	61
g. Şarkı	63
h. Tahmis	63
2- Hece Vezni ile Oluşturulan	
Biçimler	64
a. Beste	64
b. Manzume	65
c. Satranç	65
d. Mısra	67
II. NAZİRECİLİK	67
III. MAHLAS	72
IV. DİVAN TERTİB ETME	74
B. MUHTEVAYA AİT UNSURLAR	74
I. TASAVVUF	75
II. DİN	81
III. MAZMUNLAR VE ÇEŞİTLİ TABİRLER	86
IV. EFSANE RİVAYET VE KISSALAR	88
V. SÖZ SANATLARI	92
C. DİL VE ÜSLUP	93
BÖLÜM 5. DİVAN ŞİİRİNDE HALK ŞİİRİ UNSURLARI	94
A. BAŞLANGIÇTAN XVII. YÜZYILA KADAR GENEL DURUM	94
B. MAHALLİLEŞME CEREYANI	98
C. TANZİMAT CEREYANI	107
D. HALK ŞİİRİ TESİRİYLE OLUŞTURULAN DİVAN ŞİİRİ BİÇİMLERİ	110
SONUÇ	112
KAYNAKLAR	113
ÖZGEÇMİŞ	119

ÖNSÖZ

"Halk Edebiyatı-Divan Edebiyatı Etkileşimleri" isimli çalışmamız; önsöz, kısaltmalar, özet haricinde giriş dahil olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızda günümüze kadar iki farklı edebiyat olarak telakkî edilen Halk ve Divan Edebiyatlarında zaman zaman birbirlerinin etkisiyle eserler vücuda getirildiği ve bu eserlerin mevcut bakımından büyük bir yekûn tuttuğu tesbit edilmiştir.

Daha önce aynı konuda bir çalışma yapılmadığına dikkat çekerek incelememizin kendi alanındaki bir boşluğu doldurmasını diliyoruz

Çalışmalarım esnasında yardımını gördüğüm hocam Doç. Sayın Fikret Değerli'ye tezin yazımında emeği geçen Sayın Sitem Aladağ'a teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Çalışmamın gerçekleşmesinde emek veren, yorulan ve destekleyen hocam Yard.Doç.Dr. Sayın Gökten Ay'a şükran hislerimi sunmayı zevkli bir vazife addederim.

Mehmet Zeki Yagbasan

ÖZET

"Halk Edebiyatı-Divan Edebiyatı Etkileşimleri" konulu çalışmamız yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Çalışmamızda Halk Edebiyatı ve Divan Edebiyatı özelliklerine kısaca yer verildikten sonra iki edebiyatın birbirinden etkilenecek ortaya koydukları dil, muhteva ve şekil unsurları tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesi için öncelikle hem saz şiiri hem de divan şiiri mensuplarının şiirleri baştan sona taranmıştır. Etkilenmenin tesirinde kalan şairler tespit edildikten sonra şiirlerinden örnekler alınmıştır ve benzeyen unsurların mukayesesi yapılmıştır. Her iki şiirin bir diğerine kazandırdıkları ortaya konmuştur.

Sonuç itibarıyla saz ve divan şiirleri şekil, muhteva ve dil bakımından birbirinden etkilenecektir. Bu etkileşim, çeşitli sebepler dolayısıyla saz şiirinde daha çok yer almaktadır.

SUMMARY

People Literature- Divan Literature, effecton this workshop is prepeared as a master thesis.

In our workshop talking about the facilities of people and Divan Literatures language, contens and the shope of elements have confirmed.

During this we have examined all the poetries of people who are related to people and Divan Literatures

After canfirming the peots who have effecton by this, we took examples and composed the differences between these. At the and we have put forward the good points that these subjects got from echather.

As a result of these types of poetries have effecton echother about their shope, contens and language.

This effecton take part more in poem of string instrument because of different reasons.

KISALTMALAR

Aşık Ömer	; Şükrü Elçin, Aşık Ömer, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ank. 1927
Aşık Seyrani	; Hasan Avni Yüksel, Aşık Seyrani, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ank. 1987
a.g.e.	; Adı geçen eser
a.y.	; Aynı yer
Bayburtlu Zihni	; Saim Sakaoğlu, Bayburtlu Zihni, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İst.1988
bkz.	; Bakınız
C.	; Cilt
Çev.	; Çeviren
Dertli	; Şemseddin Kutlu, Dertli, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ank.1988
Gevheri	; Şükrü Elçin, Gevheri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ank.1987
Haz.	; Hazırlayan
K.B.	; Kültür Bakanlığı
K.B.Y.	; Kültür Bakanlığı Yayınları
K.T.B.Y.	; Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
MİFAD	; Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları
s.	; Sayfa
T.D.K.	; Türk Dil Kurumu
T.F.A.	; Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları Türk Folklor Araştırmaları
Türk Şiir Bilgisi	; Cem Dilçin, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ank.1983

BÖLÜM 1.

GİRİŞ

Türk Edebiyatı İslâmiyet'ten sonra Halk Edebiyatı ve Divan Edebiyatı olmak üzere iki koldan gelişmeye başlar.

Halk Edebiyatı, an'anesini İslâmiyet öncesi Türk Edebiyatından getiren milli bir edebiyattır. Divan Edebiyatı ise İslâmî kültürün tesiriyle gelişmiştir.

Anadolu'da teşekkül keden bu iki edebiyat; muhteva, dil ve şekil bakımından birbirinden çok farklı özelliklere sahiptir. Her iki edebiyat kendi içinde kendi kurallarına sıkı sıkıya bağlıdır.

Ancak özellikle XVI.asırdan sonra bu iki edebiyatın mensuplarının birbirlerine sıcak baktıkları görülür. Bu asırdan itibaren saz şiirinde divan şiiri unsurlarına, divan şiirinde saz şiiri unsurlarına tesadüf edilir. Bu unsurlar XVII.ve XVIII.asırdan itibaren daha yoğun bir şekilde iki edebiyatta yer almaya başlar. Özellikle XVII, XVIII ve XIX. asırlarda, edebiyatımız "Müşterek Türk Edebiyatı" diyebileceğimiz bir vasıf kazanır. Bu Müşterek Türk Edebiyatının mübeşşirleri; Bayburtlu Zihni, Dertli, Seyrani, Gevheri, Erzurumlu Emrah gibi saz şairleri ile, Nedim, Şeyh Galip, Enderun'lu Vasıf, Fazıl Enderuni, İzzet Molla, Akif Paşa gibi divan şairleridir.

Çalışmamız "Önsöz", "Özet" ve "Giriş" dışında dört bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde halk edebiyatı ve divan edebiyatı özellikleri yer almaktadır. Bu bölümde halk edebiyatı bölümleri ve özellikleri üzerinde kısaca durulduktan sonra divan edebiyatı özellikleri, temsilcileri ve divan nesri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde; divan edebiyatı unsurlarını ihtiva etmesi bakımından önemli olduğu için saz şiiri ve özelliklerine yer verilmiştir. Bu bölümde saz şiiri biçimleri ve türleri yer almaktadır. Dördüncü bölümde; halk edebiyatında divan şiiri unsurları tesbit edilmiştir. Bu unsurlar; biçime ait unsurlar muhtevaya ait unsurlar, dil ve üslûb olmak üzere üç ana başlık çerçevesinde incelenmiştir. Beşinci bölümde; divan edebiyatında yer alan halk şiiri unsurları üzerinde durulmuştur. Bu bölümde mahallileşme cereyanı, Tanzimat cereyanı gibi edebiyat tarihini de ilgilendiren konulara açıklık getirilmiştir. Çalışmamızın sonucunda Halk Edebiyatı-Divan Edebiyatı etkileşimlerinden bahsedilmiştir. Kaynaklar kısmında inceleme esnasında başvurulan eserlerin listesi alfabetik sıralamaya göre verilmiştir.

BÖLÜM 2.

HALK EDEBİYATI

Halk edebiyatı, Divan edebiyatı dışında kalan Saz ve Tekke şiiri nevinden ferdi mahsullerle, malzemesi dile dayanan, masal, efsane, destan, türkü, ninni, atasözü, ağıt, bilmece, halk hikâyesi gibi anonim mahsulleri ihtiva eden ve geniş halk kitlelerine hitap eden edebiyata denir.

Halk edebiyatıyla beraber telakki edilen bir başka kavram da folklordur.

FOLKLOR : Halkbilim veya Halkıyat kelimelerine karşılık gelen folklor belli bir ülkedeki maddi ve manevi kültürü kendine has metotlarla derleyen, sınıflayan, çözülme ve yorumlayan bir bilim dalıdır. Halkbiliminin konusunu düğün, bayram, cenaze, kandil, doğum, ad verme, kan kardeşliği gibi gelenekler, cin, peri, büyü, afsun, muska gibi inanış ve davranışlarla, halk edebiyatının bütünü içinde türkü, masal, ninni, halk hikâyeleri, halk teması, efsane, bilmece, atasözü ve deyim gibi anonim mahsuller teşkil eder.

Türkiye'de konuya ilk defa Ziya Gökalp, 1913 yılında yazdığı bir makalede Halkıyat terimini kullanarak değinmiştir.(1) Daha sonra Fuad Köprülü,Folklor (2), Rıza Tevfik ise kelimeyi Hikmet-i Avam (3), tabirleri ile karşılamışlardır. Folklor çalışmaları da bu dönemden sonra başlamıştır. Folklor kaynaklık eden eserlerin başında Divanü Lügati't Türk gelir. Orhun Abideleri, Kutadgu Biliğ, Dede Korkut Kitabı, Evliya Çelebi'nin Seyehatnamesi gibi eserler folklor malzemeleri ihtiva eden değerli kaynaklardır.

Tanzimat dönemi yazarlarından Ahmet Vefik Paşa'nın yaptığı atasözlerini derleme çalışmaları, Çaylak Tevfik'in Nasreddin Hoca Hikâyeleri, Ahmet Mithat Efendi'nin Kışsadan Hisse Dizisi folklorla ı ışık tutan diğer eserlerdir.

İgnas Kunoş ve onun açtığı yolda yürüyen Gyula Nemeth, George Jakop, Wilhelm Radloff, Fridrich Giesse, Theodor

(1) Ziya Gökalp, "Halk Medeniyeti 1", Halk Mecmuası, Sayı 14, 23 Temmuz 1913

(2) Fuad Köprülü, "Yeni Bir İlim : Halkıyat-Folklore", İkdâm, 6 Şubat 1913

(3) Rıza Tevfik Bölükbaşı, "Peyam'ın Edebi İlâvesi, 1914

Menzel, Helmut Ritter, Otto Spies, Weiter Ruben, Wolfram Eberhart, Georges Dumeezil, Jean Deny, Edmond Saussey, Bela Bartok, Ulla Johansen, Felix Luschhan, F.W. Hasksck ve Warren Walker gibi yabancı araştırmacılar da Türk Folkloru'na kaynaklık eden çalışmalar yapmışlardır.

1924 yılından sonra kurulan bazı dergiler ve dernekler folklor çalışmaları açısından önemli gelişmeler kaydetmiştir. Başta Halkevleri olmak üzere, Türkiyat Mecmuası, Anadolu Halk Bilgisi Derneği, Halk Bilgisi Haberleri bunlar arasındadır. Halkevlerinin merkez şubeleri tarafından yayınlanan dergilerden bazıları şunlardır : Ölkü, Yayla, Erciyes, Başpınar, Uludağ, Türk Akdeniz, Fikirler.

1932 yılından sonra folklor çalışmalarına dernek, derleme, arşiv ve kütüphaneler tarafından da devam edilmiştir. Üniversitelerde yapılan çalışmalarla ferdi çalışmalar günümüzde devam etmektedir.

Türk Halk Edebiyatı, İslâmiyetten evvel Orta Asya'daki Türkler arasında yazı bilinmeden önce sözlü edebiyat geleneğinin ilk mahsulü olan destan devri ile başlar. Sözlü ve manzum olan bu edebiyatın icracıları Tunguzlar'ın Şaman, Moğol ve Boryatlar'ın Bo veya Bugue, Yakutlar'ın Oyun, Altay Türkleri'nin Kam, Samoitletler'in Eadibei, Fonovalar'ın Tietoejoe yani Bakıcı, Kırgızların Baksı, Oğuzların Ozan dedikleri en eski Türk şairleridir. Şairlerin Şölen, Sığır, Yuğ gibi umumi tören ve ayinlerde ellerinde kopuzları ile dinî sihir tekerlemeleri okumalarından oluşan bu edebiyatın belli özellikleri vardır. Göktürkler'den itibaren yaşayan şairler hakkında bilgiler mevcuttur. Çuçu, Aprıncur-Tigin, Kül Tarkan, Sungku Seli Tutung, Ki-Ki, Kalım Keyşi, Pratyaya-Şiri, Asıg Tutung, Çisuya Tutung bilinen ilk şairlerdir.

Sözlü olan bu edebiyatta bilinen tek şekil dörtlüktür. Yani İslâmiyet öncesi Türk Edebiyatı'nın bütün ürünleri dörtlüklerle oluşturulur. Bu biçime bakıldığında günümüz şiiri ile arada fark olmadığı görülür. Yarım kafiye ve hece vezni kullanılmıştır. İlk vezinli söyleyişe Göktürk Abideleri'ndeki Yolluğ Tigin'e ait kitabedeki bir parçada rastlanır.

Bu edebiyatın ürünleri destan, koşuk, atasözü, ağıt gibi tür ve biçimlerdir. Birtakım destan parçaları ile bazı lirik şiirler günümüze kadar gelebilmiştir. Özellikle Divanü Lügati't Türk sahibi Kaşgarlı Mahmut'un derlediği parçalar bu döneme ışık tutan eserler arasındadır.

A. İSLAMİYET SONRASI TÜRK HALK EDEBİYATI

Halk edebiyatı İslâmiyetten sonra eski ananesini Anadolu'da devam ettirir. Bilhassa şiir biçiminde eski gelenegine bağlı kalır. Bu dönemde tür ve biçimlerde de bir zenginlik kaydedilir. İslâmiyet sonrası halk edebiyatı şu kollarda gelişmiştir.

I. HALK ŞİİRİ

- 1- Anonim Halk Şiiri
- 2- Aşık Şiiri
- 3- Tekke Şiiri

II. HALK NESRİ

III. HALK TİYATROSU

I. HALK ŞİİRİ

- 1- Anonim Halk Şiiri

a. Mani : Hece ölçüsünün 7'li vezniyle yazılan mani tek dördlükten oluşur. Kafiye düzeni a a x a biçiminde düzenlenir. Çeşitli konularda yazılan mani konusuna göre adlandırılır. Niyet manileri, atışma manileri, mektup manileri, bekçi manileri, düğünlerde söylenen maniler gibi.

b. Türkü : Bu kelimenin kaynağı Türk kelimesidir. özel bir ezgi ile okunan nazım biçimidir. Ezgilerine göre türküler usulluler (oyun havaları) ve usulsüzler (uzun havalar olmak üzere ikiye ayrılır. Konusu bakımından aşk türküleri, kahramanlık türküleri, askerlik türküleri, tören türküleri, iş türküleri, eşkiya türküleri, acıklı olaylarla ilgili türküler (ağıtlar), çocuk türküleri gibi adlar verilir. Türküler biçim bakımından bendlerine göre adlandırılır. Tek bendliler, iki bendliler...

c. Ninni : Annelerin süt emen çocuklarını uyutmak için söyledikleri manzum sözlerdir. Ninni'ye Azerice'de Layla, Kerkük'te Leyley denir. İrticalen okunur. Ölçülü, ölçüsüz, tekerlemeli veya sade olabilir.

d. Bilmece : Herhangi bir unsura ait motifleri kapalı bir şekilde, uzak yakın imaj ve çağrışımlarla, düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek düşünmeyi ve bulmayı hedefleyen kalıp sözlerdir. Bilmece şekil bakımından manzum ve mensur olabilir. Konusunu tabiat ve tabii hâdiseler, insan

hayvan, bitki, eşya, mücerret kavramlar ve dinî unsurlar teşkil eder.

e. Tekerleme : Masal, efsane, bilmece gibi bazı türlerle beraber veya tek başına ortaya çıkan mahsullerdir. Anlatıcının sözüne başlarken, bitirirken veya arada dikkati toplamak için başvurduğu tekrar niteliğindeki sözlerdir.

f. Atasözü : Atasözü tam anlamıyla şiir kabul edilemez. Ancak nesir başlığında da incelenemeyecek olan atasözünün şiir gibi kafiyeli olanları dikkate alınarak bu başlık altında almak mümkündür. Ataların söylediği hikmetli sözlerle denir. Atasözü bir düstur niteliğindedir. Doğruluğu üzerinde tartışılmaz.

2- Aşık Şiiri

Bu konuda ikinci bölümde geniş bir izahat verilecektir.

II. HALK NESRİ

1- Destan

Milletlerin manzum kahramanlık hikâyelerini anlatan şiirlere denir. Bir destanın oluşumunda toplumun yaşadığı önemli olayların rolü gereklidir. Türk destanları başlangıçta manzum olduğu halde sonradan bu biçimi unutulduğu için nesir olarak anlatılmaya başlanmıştır. İslâmiyetten önceki Türk destanları Saka Türkleri'ne ait, Şu ve Alp Er Tunga; Hun Türkleri'nin destanı Oğuz Kağan; Göktürk destanları Bozkurt, Ergenekon; ve Uygur Türkleri'nin destanları Göç, Türeyiş, Siyempi, Maniheizmin Kabulü gibi destanlardır. Bu dönemdeki destanların konusu genel olarak Türkler'in cihana hâkim anlayışıdır.

İslâmi dönemlerde destan nesir biçiminde anlatılır. Bir kahramanın hayatı etrafında teşekkül eden İslâmi Türk destanlarının konusu umumiyetle Türkler'in İslâmiyeti yayma savaşlarıdır. Cengiz Destanı, Timur Destanı Abdülkerim Satuk Buğra Han Destanı, Battal Gazi Destanı, Köroğlu Destanı ve Manas Destanı bu dönemde teşekkül etmiştir.

Millâttan önce Babillilerin milli destanı Gilgameş, Yunanlılara ait Homeros'un İliada ve Odysseia gibi destanları mevcuttur. Diğer milli destanlar arasında Latinlerin Aeneis, Fransızların Chanson de Roland, Almanların Nibelungen, Hintlilerin Ramayana, Finlilerin Kalavela ve İranlıların Şehname'si yer alır.

2- Masal

İnsan, hayvan ve tabiatüstü varlıklar hakkında anlatılan, olayları masal ülkesinde cereyan eden hayâl ürünü mahsullere denir. Masalda çoğunlukla olağanüstü öğelere yer verilir. Konu her zaman milli değildir. Dünya edebiyatları masal açısından oldukça zengindir. Dünyanın önemli masalları arasında Hint Masalları, Arap ve Fars Masalları, Greg ve Latin Masalları yer alır.

3- Efsane

Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılan, inandırıcılık vasfına sahip, olağanüstü motiflere yer veren kısa anlatmalardır. Konuları bakımından efsaneler; Taş Kesilme Efsaneleri, Veli Menkıbeleri, Hayvanlarla ilgili Efsaneler, Olağanüstü Varlıklarla ilgili Efsaneler gibi adlar alır.

4- Halk Hikâyeleri

Aşıkların hayatı etrafında teşekkül eden hikâyelere denir. Aşık Garip ile Şahsenem, Aşık Kerem ile Aslı, Aşık Emrah ile Selvihan, Tahir ile Zühre bilinen halk hikâyeleri arasındadır. Halk hikâyelerini anlatan kişiye Meddah adı verilir. Halk hikâyeleri nazım nesir karışımı olup, tarihi olaylarla içiçe anlatılır.

5- Fıkra

Düşündürerek güldürmek amacıyla yazılan temelinde az çok nükte, mizah, tenkit ve hiciv unsuru bulunan anlatmalara denir. Fıkralarda aslî unsuru insan teşkil eder. Aslî tipler belli karakterlerdir. Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa gibi.

III. HALK TİYATROSU

Geleneksel (seyirlik) Türk Tiyatrosu adıyla da bilinen halk tiyatrosu geleneğini Orta Asya'dan getiren Meddah, Orta Oyunu gibi oyunlarla Karagöz, Kukla, Köy Seyirlik oyunları gibi halk temasına dayanır.

1- Meddah

Başlangıçta sarayda kişisel gösteriler şeklinde başlayan meddah geleneği halk arasında uzun bir süre sonra öğrenilmiştir. Günümüzde ise meddah halk hikâyecilerine verilen isimdir. Meddahlar yazılı bir metne bağlı kalmadan gösteri yapar.

2- Ortaoyunu

Dört yanı seyircilerle çevrilmiş bir alanda belli bir konunun karavanasına uygun fakat herhangi bir yazılı metne bağlı kalmadan oyuncularla oynanan irticali bir oyundur. Bu oyun belli bir vakianın çerçevesinde örülmüş çalgı, şarkı, raks, taklit ve konuşmalardan oluşur. Ortaoyunu'nun kadrosunu Pişekâr, Kavuklu, Çelebi, Zenne, Tuzsuz, Cücü, Kanbur, Denyo, Sarhoş, Külhanbeyi, Efe, Kürt, Arnavut, Cud, Acem gibi adları alan kişiler oluşturur.

3- Karagöz

Bir gölge oyunu olan Karagöz, deriden kesilmiş birtakım şekillerin (insan, hayvan, bitki, eşya) arkadan ışık verilerek beyaz bir perde üzerine yansıtılması ile oynanır. İlk defa Çin'de bir hükümdarın çok sevdiği karısının ölümü üzerine onu bu şekilde canlandırması ile meydana gelmiştir. Gölge oyunu'nun Çinliler'den Moğollar'a, Moğollar'dan Türkler'e geçtiği sanılmaktadır.

Gölge oyunu'nun Anadolu'ya gelişi hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Evliya Çelebi Seyehatname'de Selçuklular zamanında Karagöz ile Hacıvat isminde iki şahsın yaşadığını kaydetmiştir. Halk arasındaki bir rivayete göre Sultan Orhan zamanında Bursa'da bir cami inşaatında Hacıvat ile Karagöz isimli iki şahsın yaşadığı ve bu şahısların sürekli mukallitlik yaparak işçileri oyaladığı, bunun üzerine padişah tarafından öldürüldükleri, daha sonra padişah'ın yaptığına çok üzülüp iki şahsı gölge oyunu ile canlandırması sonucu ortaya çıktığı inanışı mevcuttur.

Karagöz oyununda Karagöz, Hacıvat, Çelebi, Zenne, Tiryaki, Tuzsuz Deli Bekir, Türk, Bolulu, Arnavut, Kürt, Ermeni gibi şahıslar yer alır.

4- Köy Seyirlik Oyunları

Köylülünün uzun kış aylarında ve hususiyle düğünlerde, bayramlarda eğlenmek ve vakit geçirmek için düzenleyip oynadıkları dram karakteri taşıyan oyunlardır. Bu temsiller çok eski sözlü bir geleneğe dayanır. Köy Seyirlik Oyunları'ndan bazıları şunlardır; Köse-Gelin Oyunu, Arap Oyunları, Cemalcık, Keloğlan Oyunu, Bebek Oyunu, Kartal ve Tilki. Köy Seyirlik Oyunları anonim olup, köylerde herkes tarafından oynanır. Oynayanlardan kabiliyetli birisi rejisör vazifesi görür.

5- Kukla

Asya ve Avrupa'da eskiden beri tanınan kukla Türkler'in eğlence hayatında da görülen bir oyundur. Birçok Türk boylarında kendine mahsus basit tekniği içinde görülen ve XVII. asırdan beri şehirlerde kukla adıyla bilinen oyun Anadolu'daki köylüler arasında "Bebek", "Çömçe Gelin", "Kara Çor" gibi isimlerle de yaygındır.

Karagöz oyunlarında olduğu gibi günlük hayat hâdiseleri ile edebî eserlerden ve hikâyelerden konusunu alan kukla bir hareket ve bir hacim oyunudur. El kuklası, iplik kuklası, iskemle kuklası, resim kuklası gibi türlere ayrılır.

6- Tulûat Tiyatrosu

Tulûat Tiyatrosu bir bakıma daha çok tiyatro tarihi araştırmalarını ilgilendirmekle bereber seyirlik halk oyunları ve dolayısıyla halk edebiyatı araştırmaları içinde önem taşır. Metinleri derlenerek oynanır. Batı tiyatrosu ile orta oyunun müsterek özelliklerinin kaynaşmasından oluşmuş bir şekildir. Son temsilcisi Muammer Karaca'dır.(4)

(4) Türk Halk Edebiyatı için bkz.

- 1- Abdülbaki Gölpınarlı, Nasreddin Hoca, İstanbul 1961
- 2- Ali Öztürk, Türk Anonim Edebiyatı, İstanbul 1985
- 3- -----, Çağları İçinde Türk Destanları, İst. 1980
- 4- Amil Çelebioğlu, Türk Ninnileri Hazinesi, İst. 1982
- 5- Besim Atalay, Çeşitli Halk Fıkraları ve Deyimleri, İstanbul 1968
- 6- Cevdet Kudret, Ortaoyunu, K.B.Y., Ankara 1975
- 7- Edmond Saussey, Türk Halk Edebiyatı, Çev.İlhan Başgöz Ankara 1952
- 8- Fikret Türkmen, Tahir ile Zühre, Ankara 1973
- 9- Fuad Köprülü, "Türklerde Halk Hikâyelerine Ait Maddeler, Meddahlar", Edebiyat Araştırmaları, Ankara, 1986, s.361-412
- 10- Hikmet Dizdaroğlu, Halk Şiirinde Türler. T.D.K., Ankara 1969
- 11- İlhan Başgöz, İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi, C.1, İstanbul 1968
- 12- Metin And, Geleneksel Türk Tiyatrosu: Kukla, Karagöz, Orta Oyunu, Ankara 1969
- 13- Nail Tan, Folklor (Halk Bilimi)- Genel Bilgiler- Halk Kültürü, İstanbul 1985
- 14- Pertev Naili Boratav, Halk Edebiyatı Dersleri 1, (Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü) Ankara 1942

- 15- Pertev Naili Boratav, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Ankara 1946
- 16- -----, Folklor ve Edebiyat, C.1, Ankara 1939, C.2 Ankara 1945
- 17- -----, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul 1982
- 18- -----, 100 Soruda Türk Folkloru, Ankara 1983
- 19- Saim Sakaoğlu, Gümüşhane Masalları (Metin Toplama ve Tahlil) Ankara 1983
- 20- -----, Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu, K.B.MİFAD, Ank.1980
- 21- Şevket Beysanoğlu, "İncili Çavuş'un Kimliği", II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.II., Halk Edebiyatı, Ankara 1982, s.53-61
- 22- Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, K.B.Y., Ank. 1981
- 23- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, "Halk Edebiyatı Maddesi", Haz.Mehmet Doğan,C.4, İstanbul 1981, s.55-56
- 24- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, "Halkiyat Maddesi", Haz.Nail Tan, C.4, İstanbul 1981, s.69-74

B- DİVAN EDEBİYATI

Divan kelimesi Farsça "devan" olup, Arapça'ya "divan" olarak geçmiştir. Divan kelimesi önceleri bir konu üzerinde tedvin edilmiş eser anlamında kullanılmıştır. Divanü Lügati't Türk gibi. Bir süre sonra çeşitli şairlerin seçme şiirlerini bir araya toplayan antoloji notları, nihayet bir şairin bütün şiirlerini ihtiva eden esere divan denmiştir.

Divan edebiyatı ise; Türkler'in İslâmiyeti kabul etmelerinden sonra Arap ve Fars kültürleri tesiriyle XI. asırdan itibaren meydana getirilen İslâmi Türk Edebiyatıdır.

Divan edebiyatı; İslâmi Türk Edebiyatı, Yüksek Zümre Edebiyatı, Klâsik Edebiyat, Ummet Çağı Türk Edebiyatı gibi isimlerle zikredilmişse de bu isimler fazla kullanılmamıştır. Divan kelimesinin bir şairin şiirlerini topladığı kitap anlamına gelmesi bu edebiyatın tamamen bir şiir edebiyatı olmasının açık ifadesidir.

Divan şiiri başlangıcından kuruluşuna kadar yani inkişafı olan XI. asırdan Ahmet Paşa, Necati ve Şeyhi ile tekamül edilmiş devresi olan XV. asıra kadar dinî bir hüviyete sahiptir. Bu dönemde Divan şiiri dili henüz oldukça sadedir. Bu döneme damgasını vuran iki şair, Yunus Emre ve Mevlâna tarikat içinde yetişmişlerdir. Devrin diğer şairleri de genellikle tarikat ehlidir. XV. asırdan itibaren Divan şiiri tam anlamıyla tekâmül etmiş ve sadece tekkelerde oluşturulmuş bir edebiyat olmaktan çıkıp saraya da yerleşmeye başlamıştır.

Muhteva itibarıyla dinî karakterli olan bu edebiyat şekil ve dili itibarıyla Arap ve Fars kültürünün son büyük halkası olarak addedilebilir. Bizde İslâmi kültürün bir neticesi olan sosyal rejimin ferdi hayata aksi Divan şiirinde kendini gösterir. Kuruluş devrinden itibaren dinî kimliğini muhafaza ederek gelişimini devam ettiren bu edebiyat kesif bir allegori edebiyatıdır.

Divan şiirinin konusunu Tasavvuf, aşk, tabiat teşkil eder. Ancak bütün bu unsurlar bir hayâl sisteminin etrafında döner. Bu edebiyatın bütün imajları muayyendir. Aşk, tabiat ve güzellik istisnaları saymazsak dinîdir ve bu unsurlar soyut kavramlarla ifade edilir.

Divan edebiyatı dil, malzeme, muhteva kısaca Arap ve Fars şiirine ait ne varsa kendi içine taşır. Özellikle bu edebiyatın hayâl dünyası dikkate şayandır. Divan şiiri mücerret bir dille muayyen bir güzelliği muayyen bir şekilde över buradan muayyen bir aşk ve tabiat tarzının ifadesi olur. Bu unsurlar dinî eserlerde Allah'a dinî olmayan eserlerde saraya yani hükümdara çıkar.

Sevgili'nin değişmez özellikleri şairin ilhamını besler. Sevgiliye ait vasıflar zaman zaman peygamberde toplanır. Bu imaj sistemini süsleyen diğer unsurlar da az yekûn tutmaz. Av muharebe, bezm, kadeh, musikî meclisi, çeşitli ilimler ve en önemlisi bu aleme kendiliğinden katılan tabiat diğer malzemeyi oluşturur.

Divan şiirinde stilize edilmiş bir tabiat anlayışı vardır. Bu mücerret tabiata ait imajlar şairin kendi hayâl dünyasının ürünü olmakla beraber değişmez özelliklere sahiptir. Divan edebiyatının Arap ve Fars edebiyatından aldığı başka bir husus da onun tarihi ve islâmî bir veche bürünmüş mitolojisidir. Divan edebiyatında mitolojik unsurlar, peygamber kıssaları, menkıbeler bu edebiyatın ihtiyaç duyduğu önemli kaynaklardır. Ancak XVII. asırdan itibaren yerli kaynaklara bir eğilim görülür.

Divan şiirinin muhtevası umumi olarak müşterek olduğu için farklılık söyleyiştedir. Bu unsurları hazır alan şairin hüneri onları nazma dizmededir. Divan şairleri hemen her zaman daha güzel söyleme endişesini taşımıştır. Bu da nazireciliğin gelişmesine sebep olur. İfadede daima hazır kalıplar kullanılır. Bu kalıplara mazmun denir. Buna göre bazı mazmunlar şöyledir. Sevgilinin boyu servi ve elif, ağzı gonca hokka, nokta, mim; kaşı yay; gözü siyah; bakışı gamze; kirpiği ok ve peykân'dır.

Divan şiirinin biçime ait özellikleri muhtevayı işlemeye uygun vezin kelime ve beyit etrafında döner. Aruz vezni bu şiirin bütün dehasına hâkimdir. Dilin bünyesine yabancı bir alet olan vezin zamanla kendini kabul ettirir. Ancak belli bir şekilde söyleme endişesi hemen her zaman mevcuttur.

I. DİVAN ŞİİRİ (YÜZYILLARA GÖRE)

1- XI. Yüzyılda Divan Şiiri

Kutadgu Bilig : (Kutluluk bilgisi, kutlu hükümdar bilgisi, saadet veren bilgi) Yusuf Has Hacıp tarafından 1070 yılında yazılmıştır. Eser şekil ve vezin bakımından en çok Şehname'den etkilenmiştir. Aruz'un feûlün feûlün feûlün feûl vezni ile mesnevi farzında yazılmıştır. Divanü Lügati't Türk 1072-1074'te Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılmış ansiklopedik lügat tarzındaki eser Araplar'a Türk Dili'ni öğretmek amacını gütmüştür. Divan'da Türk Topluluklarının hayatları hakkında bilgi mevcuttur. Bunun yanı sıra manzum parçalar, derlenmiş ninni, destan, türkü, bilmece, atasözü gibi halk edebiyatı ürünleri ve bir harita bulundurması bakımından Türk Kültür Tarihi'ne ışık tutmaktadır.

XII. Yüzyılda Divan Şiiri

Atabet'ül-Hakâyık : Yükneklî Mahmut Edip Ahmet tarafından dörtlük biçimi ile yazılmıştır. Eser dinî bilgileri veren dinî-didaktik eserlerin ilk örneği sayılır.

XIII. Yüzyılda Divan Şiiri

Bu yüzyılda Divan şiiri akımı Anadolu'ya kayarak gelişimini sürdürmüştür. Belli başlı şahsiyetler şunlardır.

Halil Oğlu Ali : Yusuf ve Zeliha isimli eseri Anadolu'ya geçişin ilk örneğidir. Eser hece vezni ve Türk nazım şekilleri ile yazılmıştır.

Ali : Kısas-ı Yusuf isimli eseri Türk edebiyatında yerli nazım şekilleri ve hece vezni ile yazılmış ilk büyük eserdir.

Hoca Ahmet Fakih : Çarh-name adlı 100 beyitlik manzumesi aynı zamanda Anadolu'da tasavvuf şiirinin elde bulunan ilk örneğidir.

Mevlâna Celâleddin-i Rûmî : Bir mülemma ile birkaç beyiti Türkçe olan şairimiz Farsça büyük ve mükemmel eserler vücuda getirmiştir. Türkçe beyitleri mükâmil Türk nazımının ilk kırıntılarıdır. Farsça yazdığı Divan-ı Kebir, Mesnevi, Fih-i Mafih önemli eserleridir.

Sultan Veled : Anadolu'da Divan şiirinin kuruluşunda, babasından daha büyük rol oynamıştır. Rubab-nâme, ibtida-nâme adlı mesnevileri Türkçe şiirler devrinin en derli toplu ve en sağlam ifadeli şiirlerini ihtiva eder.

Şeyyad Hamza : Yusuf ve Zeliha isimli mesnevisi edebiyatımızda önemli yer tutar. Bu eserde vezne ehemmiyet verilmemekle beraber, mısralar canlıdır. Anadolu Türk diline tasavvufçu İran şairlerinin edasını getiren gazelleri mevcuttur.

Hoca Dehhani : XIII. yüzyılda tekke şiirinin temsilcileri olan Sultan Veled, Şeyyad Hamza'ya mukabil Hoca Dehhani de din dışı şiirin temsilcisi durumundadır.

XIV. Yüzyılda Divan Şiiri

Saray tarafından korunan Divan edebiyatı Selçuklu Devletinin yıkılmasıyla cemiyet içindeki yerini kaybeder. Tekrar gelişip kuvvetlenebilmesi için kuvvetli bir merkezi

otoritenin yani Osmanlı İmparatorluğunun gelişmesini bekleyecektir. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğunu oluşturan birimler beylikler halinde yaşadıkları için henüz Selçuklu Devleti kadar İran kültürünün etkisi altına girmemiştir. Dolayısıyla bu yüzyılın umumi temayyülü dindir. Dönemin en meşhur şahsiyetleri şunlardır;

Hoca Mesud : Süheyl ü Nevbahar ve Ferheng-i Sadi adlı mesnevileriyle edebiyatımızın gelişmesine büyük bir katkıda bulunur.

Şeyhoğlu : Hurşid-nâme adlı edebiyatımızın ilk büyük ve değerli aşk destanıyla Divan şiirinin tekâmülünde büyük bir yer tutar.

Kadı Burhaneddin : Divanında edebiyatımızın klişeleşmiş mazmunlarını kâmil bir sanatkâr kudret ve şuuru ile işleyerek Divan şiirinin kurucuları arasında önemli bir mevki tutar. Siyasi yönü cengâverliği ve atılganlığı ile de ayrı bir özellik göstermektedir. Sade dille şiirler yazmayı denemiş olup, tuyugları önemlidir.

Kemaloğlu : Ferahnamesi ile nazım dilinin tekâmülünde büyük bir rol oynar. Eser tek vezinli büyük bir mesnevi olmakla beraber arada gazel şeklinde değişik vezinlerde söylediği şiirler de vardır.

Ahmedî : Bu dönemin en önemli şahsiyetidir. Divan, İskender-nâme, Cemşid ü Hurşid, Tervih'ül-Ervah gibi çeşitli eserler yazmıştır. Bunlardan en önemlisi İskender-nâmedir. Efsane İran İslâm ve Türk efsaneleriyle birleşerek İslâmî bir kisveye bürünmüştür. Dolayısıyla eserdeki İskender; Yunanlı İskender değil de, şarklı İskender'dir.

Pir Mahmud : Bahtiyar-nâme isimli eseri teknik bakımdan klâsik mükemmeliyete ulaşabilecek seviyededir. Konu dinî destan ve aşk mesnevilerinden farklı olup, hayatidir. Eser edebi zevkle birlikte ahlaki ve içtimai kültür vermek düşüncesiyle ve şuurla işlenmiştir.

Ahmed Dai : Gayr-ı Mürettep Divan'ı devrin en kâmil eserleri arasında olup, Dehhani ile Şeyhi arasını dolduran ürünlerdendir. Camasb-nâme, Ukudül-cevahir, Mutayebat Dai'nin diğer eserleridir.

XV. Yüzyılda Divan Şiiri

Divan edebiyatı gelişmesini XV. asırda tamamlamıştır denebilir. Bu dönemin önemli şahısları şunlardır;

Şeyhî : Hüsrev ü Şirin adlı mesnevisiyle Fatih öncesi dönemin en büyük şairi sayılmaktadır. Divan şiirinin kurucusu sayılan Şeyhî, bu şiiri ruh ve şekil bakımından en yüksek dereceye ulaştırır. Divan'ı da vardır.

Ahmet Paşa : Divan edebiyatının bir diğer kurucusu sayılan Ahmet Paşa, Acem edebiyatını iyi tetkik ederek onu milli bir süzgeçten geçirmiş ve eski divan şiirine yepyeni bir eda kazandırmıştır. Divan'ı vardır.

Necati: Divan şiirinin diğer bir kurucusu olan Necati Ahmet Paşa'yı başarı ile takip edip divan tarzını tekammül ettirmiş bir şahsiyettir. Maddi aşkı terennüm eden zarif şiirler yazmıştır. Şiirinde tesadüf edilen atasözü ve hikematıyla Nabi'nin mübeşşiri sayılır.

Süleyman Çelebi : Mevlid yazarı Çelebi, dönemin tekke şiirinin önemli simasıdır.

XVI. Yüzyılda Divan Şiiri

Divan şiirinin olgunluk dönemi bu yüzyıldır. Önemli şahsiyetler yetişmiş ve çok eser verilmiştir.

Fuzulî : Azeri edebiyatının en büyük temsilcisi Fuzulî Arapça, Farsça, Türkçe olmak üzere üç dilde eser veren velûd bir şairdir. Divan, Leyla vü Mecnun, Şikâyet-nâme, Hadikatü's Süeda, Beng ü Bade isimli eserleri önemlileri arasındadır.

Bakî : Kanunî mersiyesiyle edebîleşen Bakî, dönemin en olgun şairi ve en başarılı kaside yazarıdır. Divan'ı da mevcuttur.

Bağdatlı Ruhî : Dili canlı, ifadesi tabiîdir. Rahat bir hayat yaşamaya mütemayıl kalendermeşrep tabiata sahip bir insandır. Hayatının çoğu seyahatlerle geçmiştir. Divan'ı meşhurdur.

Cinanî : Kudretli bir şair olup Cila'ül Cinân adlı mesnevisi vardır.

Taşlıcalı Yahya : Divanından başka Hamsesi de vardır. Gencine-i Raz, Usul-nâme, Şah ü Geda, Yusuf u Zeliha, Gülşeni Envar isimli mesnevileri hamsede yer alır. Osmanlı devşirmelerinden olan Yahya, Osmanlı Ordusu'nun değerli bir siması olup edebiyat ve ilimde değerli bir söz sahibidir.

Muhibbî : Kanuni Sultan Süleyman'ın mahlâsıdır. Padişah şairlerinin en velûdu olduğu halde dil ve duygu bakımından biraz ibtidaidir. Taklitten kurtularak kendine has bir üslûb kuramamıştır.

Mahremi : Türkî basit hareketiyle bilinen divan şairidir.

Ayrıca bu dönemde Hayâlî, Şahidî, Zatî, Hayretî, Kemal Paşazade ve Revanî gibi şairler yetişmiştir.

XVII. Yüzyılda Divan Şiiri

Divan şiiri XVII. yüzyılda da XVI.yüzyıdaki gelişimini sürdürmüştür. Divan şiirinin pekçok büyük şairi bu dönemde yetişmiştir.

Şeyhülislâm Yahya : Çeşitli devlet kademelerinde görev alan Yahya'nın dili sade uslûbu sağlamdır. Bir divan'ı vardır.

Nef'i : Hiciv tarzındaki kaside sahasında Divan edebiyatının en mühim şairidir. Divan'ında zayıf ve kusurlu şiirlere hemen hemen hiç tesadüf edilemez. Dili ağır olduğu için hicivleri çevresindekileri rahatsız etmiştir. Hatta IV. Murat'ı hicveden şiirlerinden birisi yüzünden azledilmiştir.

Nailî : Şiirlerinde tasavvuffî olmayan bir mistisizm hâkimdir. Maddî ve ruhanî zevklerin her ikisini birleştirmiştir. Fuzulî, Bakî ve Nef'i yi imtizaç ettirmiş bir zevk ve zerafete sahiptir.

Nabî : Çeşitli yönleriyle Divan edebiyatının en geniş temsilcisi durumundadır. Divan ve Hayrabat isimli eserleri önemlidir.

Bahtî : Birinci Sultan Ahmet'in şiirdeki mahlâsıdır. Divançesi vardır. Başarılı bir şair sayılmaz.

Devrin diğer şairleri Fehim, Sabri, Bahayî, Cevrî, Neşatî, tekke şairlerinden Aziz Mahmud Hüdâî, Niyazî-i Mısırî dir. Bu yüzyıl nesrinde Peçevî, Evliya Çelebi, Kâtip Çelebi gibi mühim şahsiyetler vardır.

XVIII. Yüzyılda Divan Şiiri

Bu yüzyıldan itibaren şiirde yerli unsurlar kullanılmaya başlanmış. Gelenek, görenek, ahlâk, devrin içtimaî hayatı, milli kültür unsurları, atasözü, deyim gibi konular şiire malzeme edilmiştir. Devrin mühim simaları şunlardır;

Nedim : Lâle Devri'nin en meşhur şairidir. Maddî aşkı terennüm eden gazellerinde şühanî bir eda mevcuttur.

Divan şiirine yerli unsurları katarak Mahallileşme cereyanı ile yepyeni bir ruh ve bir nefes getirmiştir.

Şeyh Galip : Divan edebiyatının son büyük temsilcisi sayılır. Şiirinde müphemiyet hâkimdir. İnce hayâller ve kapalı mazmunlar Galip'in diğer hususiyetleridir. Hüsn ü Aşk isimli mesnevisi önemli mesnevilerdendir.

Fazıl Enderunî : Divan, defter-i Aşk, Çeng-nâme, Hubab-nâme, Şenan-nâme gibi eserleri mevcuttur. Fitnat Hanım Esrar Dede, Sururî, Enderunlu Vasıf devrin diğer şairleridir.

XIX. Yüzyılda Divan Şiiri

İzzet Molla, Yenişehirli Avni, Leyla Hanım, Nevres gibi şahıslar bu yüzyılda Divan şiirine son noktayı koymuşlardır.

II.DİVAN EDEBİYATININ KAYNAKLARI

- 1- Kur'an
- 2- Hadis
- 3- Tasavvuf
- 4- Enbiya Kıssaları ve mucizeleri
- 5- İslâm Tarihi
- 6- Velilerin Menkıbeleri
- 7- Arap Tarihinde Efsanevi Şahsiyetlerin
- 8- Kelâm
- 9- Fıkıh
- 10- Kimya
- 11- Simya
- 12- Nücum
- 13- Musikî
- 14- Sihir
- 15- Tıp
- 16- Rüya Tabirleri
- 17- İsrailiyat
- 18- Yunan Mitolojisi ve Felsefesi
- 19- Şahsiyet ve Olaylarıyla İran Mitolojisi
- 20- Türk Tarihi ve Mitolojisi

III.DİVAN NESRİ

Divan edebiyatında nesir yok denecek kadar azdır ve şiir gibi süslü bir özelliğe sahiptir. Divan nesri öteden beri üç başlık altında incelenmiştir :

1- Sade Nesir

Halkın konuştuğu dile dayanır. Sade nesri zaman zaman inşa uslûbunun etkilemesi ve o uslûbtan gelen kelime ve deyimlerin kullanılması onu halk dilinden fazla ayırmaktadır. Kur'an tefsirleri, hadis kitapları, menkıbevi islâm tarihleri fütuvvet-nâmeler, menakıb-nâmeler, tarih kitapları ve dinî halk hikâyeleri sade nesirle yazılan eserlerdendir. Sade nesirde cümleler kısa Arapça ve Farsça kelimeler azdır ve cögunlukla devrik cümleler kullanılır.

2- Süslü Nesir

Arapça Farsça kelimeleri alıp onları dilin gramer kurallarına göre kullanan, Türkçe kelimelere pek az yer veren Divan şiirinin söz sanatlarının çoğunu ve seciyi esas alan nesirdir. Bu nesre sanatlı nesir de denir. En güzel örnekleri Sinan Paşa'nın eserlerinde görülür. Tursun Bey, İbn'î Cemal, Hoca Saadettin, Aşık Çelebi, Selim, Safâyî gibi tezkireciler de süslü nesir kullanmışlardır.

3- Orta Nesir

Eski şiirde yüksek zümreden yetişen kimselerce kullanılan nesirdir. Bu yazı dili de halkın konuşma dilinden epeyce ayrılmış olduğu halde söz sanatları ile hüner gösterme amacı güdülmez. Amaç yazarın söylemek istediklerini verebilmesidir. Yabancı kelime ve tamlamaların oranı yazardan yazara değişir. Ali, Selanikî, Naimâ, Kâtip Çelebi, Evliya Çelebi bu nesri kullanmışlardır.

IV. DİVAN ŞİİRİNDE BİÇİMLER

Divan şiirinde biçimler iki ana başlık altında incelenir.

1- Beyitlerden oluşan nazım şekilleri: Gazel, kaside mesnevi, müstezat beyitlerden oluşan önemli şekillerdir.

2- Bendlerden oluşan nazım şekilleri : Rûbai, tuyug tek bendli biçimlerdir. Şarkı, murabba, terbi çok bendli nazım şekilleridir. Muhammes, tardiye, tahmis, taştir, müseddes, tesdis, müsemmen, tesmin, mütessa gibi biçimler de beş veya daha fazla mısralı olup çok bendlidir.

Divan şiirinde en çok kullanılan iki biçim gazel ve kasidedir.

a. Gazel : Gazel kelimesi Arapça'da "Kadınlarla sevgi üzerine konuşmak ve söyleşmek demektir.

Gazel a a b a c a d a kafiye düzeni ile aşk, tabiat konularında ve çeşitli kalıplarla yazılan şiirlere denir. Gazel'in ilk beytine matla', son beytine makta denir. İkinci beyit hüsn-i matla', son beyitten önceki beyid de hüsn-i makta dır. Gazel'in en güzel beytine beyt'ül gazel veya şahbeyt denir. Gazel beş ile onbeş beyit arasında değişir. Divan edebiyatında Kadı Burhaneddin, Seyit Nesimi, Aşık Paşa, Ahmedî, Şeyhî, Ahmet Paşa, Ruhî, Muhibbî, Zatî, Fuzulî, Şeyhülislâm Yahya, Nailî, Nedim ve Şeyh Galip en güzel gazel yazan şairlerdir.

b. Kaside : Bir kişiyi övmek için yazılan şiirlere denir. Arap edebiyatında doğmuş ve İran'da gelişerek Türk edebiyatına oradan geçmiştir. Kaside dokuz beyitten yüz beyite kadar çıkan a a b a c a d a kafiye düzeni ile ve çeşitli kalıplarla yazılan nazım şeklidir. Kasidenin ilk beytine matla', son beytine makta, en güzel beytine şahbeyt ya da beyt'ül kasid denir. Şairin mahlâsını kullandığı beyte de tağ beyt denir. Kasideler konuyu işleyiş bakımından dört kısma ayrılır. Nesib veya teşbib ile başlayan kaside medhiye ile devam eder. Daha sonra fahriyye, dua kısmı gelir. Nesib kısmında baharı anlatan kasidelere bahariyye, kışı anlatan şiirlere şitaiyye, temmuziyye, iyidiyye, suriyye denir. Kasideler bir de rediflerine göre adlandırılır. Su kasidesi, sünbül kasidesi, çözüm kasidesi gibi.

Kaside'nin işlediği konu bakımından şu türler oluşur

Tevhid : Allah'ın birliğini anlatan kasidelere denir.

Münâcât : Allah'a yalvarıp yakarmak, günahların bağışlanmasını dilemek için yazılan kasidelere denir.

Na't : Peygamber ve dört halifeyi öven kasidelere denir.

Medhiyye : Padişah, sadrazam, vezir gibi devlet büyüklerini övmek amacıyla yazılan kasidedir.

Cülussıyye : Padişahın tahta oturmasını kutlamak için yazılanlara denir.

Hicviyye : Birini kötülemek için yazılan kasidelere denir.

Türk edebiyatında Bakî ve Nef'î önemli iki kaside yazarıdır.(5)

(5) Divan Edebiyatı için bkz.

- 1- Agâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhunlar, İstanbul 1984
- 2- Ahmet Hamdi Tanpınar, 19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1985, s.1-33
- 3- Cem Dilçin, Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, T.D.K.Y., Ankara 1983
- 4- Fuad Köprülü, Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1986
- 5- Halûk İpekten, Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri, Ankara 1985
- 6- Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.I-II, İstanbul 1983
- 7- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Divan Edebiyatı Maddesi", Haz. Mustafa Uzun, C.II, İstanbul 1977, s.329-339

BÖLÜM 3.

AŞIK (SAZ) ŞİİRİ VE HUSUSİYETLERİ

Halk Edebiyatının Divan Edebiyatından etkilenen ve ona bakan tarafı Saz Şiiri başka deyişle Aşık Şiiridir. Aşık Şiirini daha iyi anlayabilmek için onun tarihi ve içtimai hususları üzerinde duracağız.

Aşık Şiiri, İslâmiyetten önce "Ozan" İslâmî dönemlerde "Aşık" adı verilen icracıların saz eşliğinde okuyarak irticalen meydana getirdiği bir gelenektir. Bu geleneğin mazisi İslâmiyet öncesi Türk toplumlarının ya da boylarının yaşayışına ve dünya görüşüne kadar çıkar. Bu dönemlerde çeşitli Türk boylarında Kam, Baksı, Şaman, Ozan, Oyun adı verilen sanatkarların saza benzeyen müzik aleti kopuz eşliğinde kahramanlık şiirleri okuduklarını ve bu kahramanlık şiirlerinin günümüze "destan" olarak nakledildiği bilinmektedir.(1)

Daha ibtidai dönemlerde ise "Şaman" adı verilen din adamları hüviyetindeki kişilerin dinî âyinlerini musikî eşliğinde ve iştirak eden halkla beraber yaptıkları da malûmdur. (2)

İlk toplumlarda şiir, musikî ve âyin birlikte telâkki edilmiştir. Türklerde de Oğuz Kağan Destanı'nın teşekkülünden itibaren Muhtelif Türk Boyları arasında Oğuz'un kahramanlıklarından bahsedilmeye başlanmıştır. Bu içtimai vazifeyi gören şahıslar o devirde Ozan adı verilen şahıslardır. İşte, İslâmiyetten önce elinde kopuz ile diyar diyar dolaşarak sade dille kahramanlık şiirleri söyleyen Ozan'ların İslâmî dönemlerde içtimai rolleri değişmiş, kahramanlık şiirlerinin yanı sıra aşk türküleri söylemeye başlamışlardır.

Kendilerine birtakım kutsî vasıflar yakıştırılan aşıklar yeteneklerinin Allah tarafından takdir edildiği ve mesleklerinin öneme haiz olduğu şeklinde yorumlar yapmışlardır. Halk tarafından çok sevilen Aşıklar zamanla bir gelenek şiiri oluşturmaya da başlamıştır. Bu gelenek asırlarca kesif bir temayyülle devam etmiştir. Günümüzde de bu geleneği ilk şekliyle devam ettiren Aşıklar mevcuttur. Uzun bir tekamül devresi geçiren Aşık Şiirinin kalıntılarının müzik ve din ile alâkalı olduğu muhakkaktır.

(1) Fuad Köprülü, "Türk Edebiyatının Menşei", Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986, s.49-72

(2) a.y.

Daha önce de söylediğimiz gibi ilk şairler muhtelif içtimaî fonksiyonları da üstlenen Kam, Baksı, Şaman, Ozan ve Oyun adı verilen kişilerdir. Sihirbazlık, rakkaslık, musikîşinaslık, hekimlik gibi birçok vasfılları kendilerinde toplayan bu adamların cemiyette ve halk arasında önemli bir yer ve ehemmiyetleri vardır.

Kamlar ilk zamanlardan itibaren dinî âyinlerde dinî sihirbazâne bir rol üstlenmişlerdir. Bu âyinlerde birtakım bestelerle beraber dinî güfteler yahut sihir tekerlemeleri söylenmiş olduğu muhtemeldir ki bunlar günümüze kadar ulaşmamıştır. Ozan kelimesi ise Yakutlar'daki Oyun, Şaman kelimelerinin karşılığı gibi görünse de bu kelime bizim Aşık dediğimiz halk şair musikîşinaslarına verilen eski isimdir. Şiirlerin vücuda getirildiği muayyen dönemler de mevcuttur ki özellikle, şölen, sığır ve yağ adı verilen birbirinden farklı ve umumi merasimler bunun için en iyi zamandır.

Belli dönemlerde Türk şair musikîşinasları dinî, yarı dinî veya yas âyinlerinde ellerinde kopuzları ile Tanrı'ya ya da mabûda hitap ediyor onu tebcil ediyordu. İşte şiirin ve müziğin en eski şeklini Kam, Baksı'ların kopuz eşliğinde söylediği dinî-nağmeler teşkil etmektedir.

Başlangıçta bu şair-musikîşinasların vücuda getirdiği eserler dinî-sihirbazâne bir hüviyete sahip olduğu halde zamanla bu özelliğinden ayrılmıştır. İlk zamanlarında şiir ve musikînin bir parçası olan raks da gelişimini tek başına devam etmiş zamanla farklı bir kimlik kazanmıştır. Bugün Anadolu'daki halk oyunlarının ibtidaî şeklinin de buradan kaynaklandığı yani dinî menşe'li olduğu muhtemeldir. Zirâ şamanlarda ve eski Türklerde ibadet kesinlikle raks ile beraber yürütülmüştür.

Şiir, musikî, din birbirinden ayrıldıktan sonra her biri kendi içinde gelişimini devam ettirmiştir. Daha sonra üzerinde duracağımız Aşık şiiri bu geleneğe bir yönüyle bağlı kalmıştır. O da musikî ve şiirin beraberliğidir.

Türklerin halk şair-musikîşinasları hakkındaki ilk tarihi malûmat Miladi V.asrın ilk yarısına aittir. Yani Atillâ devrine çıkmaktadır. Prof.Fuat Köprülü'nün verdiği bilgiye göre, "Türk ve Moğolların musikî aletleri ile icra ettikleri terennümlere "Kök", sesle okuduklarına da ır ve dola (ır, bugünkü türkü'nün karşılığıdır) denirdi.. Köklerin adedi senenin günlerine denk olmak üzere 365 olup her gün hakanın huzurunda bu köklerden birinin terennümü protokol gereğidir. (3)

(3) Fuad Köprülü, "Türk Edebiyatı'nın Menşe'i" Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986, s.49-130

Yukarıda İslâmiyet öncesi geleneğinden bahsettiğimiz Aşık Şiiri İslâmiyet'in kabulünden sonra da ananesini devam ettirmiştir. Binaenaleyh İslâmiyet'ten sonra, ictimai fonksiyonu, geleneği ve mensupları bakımından az çok değişikliğe uğramıştır. X-XVI. asırlarda Aşık Şiiri eski geleneğine az çok bağlı bir temâyül gösterir. Özellikle Dede Korkut'ta Aşık tipini temsil eden Dede Korkut elinde kopuzla karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber Dede Korkut'un cemiyette aldığı rolün önemi bakımından İslâmiyet öncesi Kam, Ozan, Baksı, Oyun ve Şamanla benzerlik gösterir.

Türkler İslâmiyet'i kabul ettikten sonra da şiir müzik ve din ile tekrar birleşir. Özellikle tekkelerde icra edilen şiir bu üçgen çerçevesine de oturtulur. Ancak şurası da muhakkak ki Tekke Şiiri ile Aşık Şiiri aynı kategoride ele alınmamış. İkisi birbirinden farklı olmakla beraber Tekke Şairleri duygu ve düşüncelerini anlatırken musikîyi bir vasıta olarak kullanmış ve icrada Aşık Şiirine benzerlik göstermişlerdir. Bununla beraber dinî davranış ve ibadetlerinde daha esnek olan bazı tarikatlarda Aşık Şiirinin önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Özellikle Bektaşî ve benzeri tarikatların bünyesinde, dinî görüşlerin yayılmasında mutasavvıt olduğu muhakkaktır.

Bu tarikatlar halkın dinî hislerine en güzel ifade tarzıyla yaklaşmış ve çok başarılı olmuşlardır. Başta Pir Sultan Abdal olmak üzere Kaygusuz Abdal, Hatayî gibi şahıslar bu ekolün temsilcileridir. Mevlanâ da semâ âyinleriyle halka dinî sevgi ve düşünceleri verirken halkın bedîî zevkini okşuyordu. Böylece din-musikî-raks üçlüsü bir kere daha bütünleşirken çok tabîî bir görünüm arz ediyordu. Bu üç unsurun değişik zaman, zemin ve düşüncelerde bir araya gelmesinin en önemli sebebi muhakkak ki dinin daima tabîî bir ihtiyaç olmasıdır. Toplum için büyük öneme sahip olan din kavramı hemen daima güzel şeylerle zikredilmiştir.

Aşık Şiiri hakkında XVI.yüzyıla kadar genel olarak önemli bir malûmata sahip değiliz. Muhtemelen İslâmiyet'in kabulünden sonra dinî hislerin yoğunluğu insanları bu ananeden uzaklaştırmış ve bu dönemde Tekke Şiiri önem kazanmıştır. Aşık sayabileceğimiz kişiler Tekkelerde özellikle Bektaşî tekkelerinde yer almış çoğunlukla dinî şiirler okumuşlardır. Bununla beraber Saz Şairleri yaşamışsa da hakkında bilgi sahibi değiliz.

Bilinen ilk Saz Şairi XVI.asırda yaşadığı zannedilen Bahşı'dır. (4) Yine XV.yüzyılda yaşadığı zannedilen Baykan

(4) Hikmet Dizdaroğlu, "Türk Saz Şiirinde İlk Örnekler", II.Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Cilt II, Halk Edebiyatı, Ankara 1982, s.115-144

isimli Aşık ilk şairlerimizdendir.(5) Bu dönmelerden itibaren Aşık şiiri hakkında daha sarıh bilgiler mevcuttur. XVI. asıradn itibaren yurdun hemen her tarafında görülen Aşıklar bu şiiri epey geliştirmeye muvaffak olur. Hatta XVI. asırdan itibaren Aşıklar Loncası kurulur. İmparatorluk bizzat loncaya başkanlar atayarak bu insanları resmen destekler. Ülkenin hemen her köşesinde görülen Aşıklar halkın büyük tevvecühü ile karşılaşır.

Böylece bu asırdan sonra hem şiirin hem de Aşıkların bağlı olduğu muayyen bir gelenek oluşur. Aşık şiirinin bu kadar benimsenmesinde sade dille yazmaları ve halkın zevkine cevap vermeleri önemli rol oynar.

Aşıkların belli başlı özelliklerinden biri irticalen şiir okumalarıdır. Yani eline sazı alan Aşık halihazırda bilinen bir şiiri değil de o anda kendi içinden geldiği gibi bir güfteyi bestesiyle beraber terennüm eder. Bu da saz şairlerinin kendilerini takdis etmeleri duygusunu geliştirmiştir. Buna göre irticalen şiir okuyan şair halk aşığıdır. Çünkü bu yetenek Allah tarafından ona bahşedilmiştir. Bu inancı teyid eden rivayetler halk arasında oldukça yaygındır.

Başlangıçta saz çalmasını hiç bilmediği halde 13-14 yaşına gelen Aşık bir gece rüyasında bir pir'in ya da bir mürşidin verdiği bâdeyi içer. Pir'in verdiği bâde genellikle üç amaçlıdır. Aşık bundan sonra saz eşliğinde şiir okuyabilecektir. O artık bir kahramandır. Bir diğer nitelik ise Aşığa Allah tarafından nasib edilmiş bir sevgili vardır. Aşık yarı baygın halde uyanır. Ağzında köpükler vardır. Herkesin ölü zannettiği şair ilk defa sazı eline alıp onu çalmaya başlayınca herkesçe onun bâde içmiş olduğu anlaşılır. (6)

İslâmiyet öncesi dönemlerde Şaman geleneğinde rüya motifine az-çok farklı bir şekilde tesâdüf edilir.(7) Bu noktai nazardan rüya motifi Aşık şiirinde İslâmi bir veche bürünmüştür. Rüya motifi bu şairlerin şiirlerine de konu olmuştur.

(5) a.y

Ayrıca bkz. Yurdanur Sakaoğlu, "İslâmiyet'in Kabulünden Sonraki İlk Halk Şiirleri", Halk Kültürü 1984/2, İstanbul 1984, s.93-105

(6) Daha geniş bilgi için bkz. Umay Günay, Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Ankara, 1986

(7) Daha geniş bilgi için bkz. Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar, Ankara 1986

Dost elinden bâde içmiş deliyim
Üstü kan köpüklü meşe seliyim

Pir Sultan Abdal

Bâdeli Aşıkların hayatı etrafında teşekkül etmiş bir de halk hikâyesi vardır. Bazı halk hikâyeleri şunlardır;

Kerem ile Aslıhan, Aşık Garip ile Şah Senem, Aşık Emrah ile Selvihan, Tahir ile Zühre...

Rüya gelenegine bağlı olarak tanınan Saz Şairleri genellikle sade dille söyleyen ve dinî konulara yer vermeyen şairlerdir. Bu gelenek XX.yüzyıl şairlerinde de görülür.

Aşık şiirinin bir özelliği de bir zümre edebiyatı olmasıdır. (Esasen geleneksel bir zümre edebiyatıdır.) XVI. asırdan sonra hem belli bir kitleye hitap etmiş hem de zümreler arasında müstereken bir edebiyat kimliğini kazanmıştır. Aşık tarzının bu özelliğinden ileride bahs olunacaktır. Bilhassa XVII.asırda Aşıklar muntazam bir teşkilat oluşturmıştır. İmparatorluğun desteklemesiyle de Aşık şiiri tamamen kökleşmiş ve belli bir kitleyi etrafında toplamıştır.

Aşık şiiri ferdî bir şiir olmakla beraber gelenekseldir. Herhangi bir kimsenin Aşık olması tesadüfî olmayıp birtakım kurallara bağlıdır. Bu kurallardan bir daha önce söz ettiğimiz rüya motifine bağlı olarak bâde içme geleneğidir. Bir başka kural da usta-çırak ilişkisidir. Her zaman büyük aşıkların çevresinde yetişmek isteyen çıraklar bulunmuştur ve onların yardımı ile geleneğe katılmıştır. Ancak bâdeli Aşıklara gösterilen teveccüh her zaman daha çok olmuştur.

Aşıkların belli bir hayat tarzı yoktur. Elllerinde sazları ile köy, kasaba, şehir, kahve, pazar, düğün, eğlence yeri, yeniçeri ocakları, serhat kaleleri gibi umumî yerlerde görülen aşıklar belli bir yerde kalmamış sürekli dolaşmışlar Çoğunlukla aile hayatından kopuk, halk hikâyelerinde teyid edildiği gibi derbeder bir gurbet hayatı tercih etmişlerdir. Aşıkları İslâmiyet öncesi Ozan tipinin bir devamı kabul edersek bu hayat tarzı onlar içindir. İlk zamanlarda tekkelerde belli bir akideye uygun hareket ettikleri düşünülse de geleneğin parlak olduğu dönemlerde bu durum değişmiştir.

Başlangıçtaki durumunu gözardı edersek Aşık şiiri tamamen din dışıdır. Dinî taraflarında Bektaşî ananesinin ağır bastığı görülür. Aşıkları genel olarak üç kategoride toplamak mümkündür.

- 1- Bu şiirin bütün özelliklerini karakterinde toplayan umumî şairlerdir ki bunlara meydan şairleri de denir. Bunlar gezginci insanlardır. Sade dille daha çok aşk şiirleri okurlar. Karacaoğlu, Dadaloğlu, Pir Sultan Abdal, Ercişli Emrah bunlardandır.
- 2- XVI. asırdan itibaren Divan şiirinin tesiriyle şiirler yazan kalem erbabı bilgili kişiler ki eserleri dil bakımından diğerlerine göre daha ağırdır. Bunların saz kullanmadıkları da malûmdur. Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zihnî bunlardandır.
- 3- Denizlerde serhad kalelerinde bulunan Yeniçeri Şairleri de genellikle kahramanlık türküleri okuyan Aşıklardır. Dilleri sade söyleyişleri farklıdır. Bunların en meşhuru Kayıkçı Kul Mustafa'dır.

Aşıklar hangi muhitte yetişmişse o muhitin tesirinde şiir okumuşlardır. Şiirlerinde sosyal temalara da yer veren Saz Şairleri küçümsenemeyecek sayıda şiir vücuda getirmişlerdir. Bu şiirin mahsulleri çoğunlukla sözlü olduğu için günümüze kadar ulaşanı azdır. Mevcut sayıya bakıldığı zaman dikkate şayan bir hacim oluşturduğu göze çarpar. Dünyadaki tek işleri şiir söylemek olan bu insanlar mümkün mertebe bunun dışına çıkmamıştır. Ancak bu eserler bazı cönk ve mecmualardaki birkaç parçanın dışında kaybolmuştur. Şiirlerin günümüze gelmesinde halkın da önemli rolü vardır. Şairlerinin şiirlerine rağbet eden halk onları zihinlerde saklayıp bir sonraki nesle nakletmeyi de başarmıştır. Bazı destanların bu yolla günümüze ulaştığına bakılacak olursa Türk milletinin oldukça değişik bir özelliğine dikkat çekmiş oluruz.

XVI.asrın belli başlı şairleri şunlardır. Köroğlu, Kul Mehmet, Öksüz Dede, Armutlu, Hayâlî, Ozan, Oğuz Ali, Gedâ Muslu, Kul Çulha, Karacaoğlu, Şahin, Tazbsaz Ali Gündeşoğlu, Aşık Hasan'dır. Köroğlu bu devrin en farklı simasıdır. Zira onun Aşık olmasındaki âmiller diğerlerinden farklıdır.

Hakkında bu asırdan itibaren daha geniş malûmata sahip olduğumuz Aşık Şiiri asrın sonuna kadar sade dil ve söyleyişini muhafaza eder. XVII.asırdan itibaren divan şiirinden etkilenmeye başlar. Bazı şairler bunun dışında kalmışsa da daha çok şehirli Aşıklar bu ananeyi takip eder.

XVII.yüzyıl Saz Şiirinin en olgun devresidir. Bu asırda pekçok saz şairi yetiştiği gibi memleketin her tarafında Aşıklar yetişmiştir. Aşık şiirinin bu parlak dönemde Divan Şiirini bulması tesadüfî değildir. Zira bu asır imparatorluğun da en parlak dönemidir.

İmparatorlugin kuvvetli olması kültür bakımından müessir olmasının önemli sebeplerinden biridir. Hiç bir medeni millet düşünülmesin ki bünyesinde farklı kültürlerle mensup topluluklar mahafaza etmesin. Osmanlı İmparatorluğu da içinde pekçok etnik topluluklar muhafaza etmiştir. Aynı millete sahip toplulukların farklı kültür birikimlerine sahip olması imparatorluğun başka bir özelliğidir.

Bu müessir olan kültür imparatorluğun klasik şark kültürüdür. Onu yakından tanıyan halk dolayısıyla Saz Şairleri deneme temayülü göstermişlerdir. Her ne kadar bu tesir Aşıklarda zaman zaman boy ölçme şeklinde zuhur etmişse de temelde onlar Divan şiirinin halka yansımış genel görüntüsünü seçmişlerdir. Bu dönemin pek çok sanatçısı arasında en belli başlıları şunlardır;

Karacaoğlan (Biz burada XVII.yüzyılda Çukurova bölgesinde yaşamış olan şairden bahsedeceğiz, zira halk şiirinde pekçok Karacaoğlan tesbit edilmiştir.) (8)

Aşık Ömer (9), Öksüz Aşık, Kul Mustafa, İbrahim, Benlî Ali, Kayıkçı Kul Mustafa, Aşık Üsküdarî, Keşfî, Halil, Gazî Aşık Hasan, Gevherî (10), Kâtibî, Ankaralı Aşık Ömer (11), Fenaî (12), Ercişli Emrah (13), Aşık ...

XVIII.asırda da geçen asrın etkileri devam etmiş ve bu arada Ermeniler arasından Saz Şairleri yetiştirmiştir.

Bu asrın belli başlı simaları, Ravzî, Alî Hocaoglu, Hükmî, Derviş Musa, Levnî, Kıymetî, Seyfioğlu, Kabasakal Mehmet, Aşık Şemî, Şermî, Mahtumî, Mecnunî, Vartan, Civan Nurî, Abdî, Sâdık, Kâmil, Aşık Said, Derûnî, Nigârî, Kûsâdî, Aşık Süleyman, Bağdadî, Neşâtî, Aşık Halil, Kütahyalı Sırrı, Şemî, Nakdî, Seferoğlu, Mağriblioğlu, Kara Hamza (14), Rahmî (15), Meftunî (16) gibi şairlerdir.

(8) Müjgân Cumbur, Karacaoğlan, Ankara 1985, s.IV.

(9) Şükrü Elçin, Aşık Ömer, K.T.B.Y., Ankara 1987

(10) _____, Gevherî, K.T.B.Y., Ankara 1987

(11) İrfan Ünver Nasrattınoğlu, "Sofya'da Bulunan Bir Cönkte Yer Alan Şair Dertli ve Bolulu Diğer Üç Ozan", Bolu İli Halk Edebiyatı Sempozyumu, Bolu 1986, s.54-59

(12) Nail Tan, "Kastamonu Halk Şairleri", Halk Kültürü 1985/2, s.93-106

(13) Saim Sakaoğlu, Ercişli Emrah, K.T.B.Y., Ankara 1987

(14) Fuad Köprülü, Türk Saz Şairleri, C.I-V, Ankara 1982, s.391

(15) Nail Tan, "Kastamonu Halk Şairleri", Halk Kültürü 1985/2 İstanbul 1985, s.93-106

(16) a.y.

XIX.yüzyılda yetişmiş Saz Şairleri genel olarak kalem şuarası dediğimiz şairlerdir. Asrın en önemli simaları şunlardır. Tokatlı Nurî, Ruhsatî, Minhacî, Ispartalı Seyranî, Aşık Alî, Gedayî, Devamî, Sururî, Figanî, Zehrî, Nigârî, Cevrî, Himketî, Bezmî, Micmerî, Bezlî, Sabrî, Narmanlı Sümmanî, Celalî, Zûlalî, Muhibbî, Ceyhunî, Remzî, Nazikî, Kemalî, Meydanî, Tanburî, Mustafa Hengamî, Sabrî, Pesendî, Mehmet Alî, Gülzarî, Pinhanî, Dadaloğlu, Delî Boran Gündeşlioğlu, Beyoğlu, Hızri (17), dikkate şayan diğer şahıslar, Dertli (18), Dadaloğlu (19), Bayburtlu Zihnî (20), Aşık Seyranî (21), Kul Halil (22), Fatma Bacı, Aşık Melül (23), Figanî (24), Aşık Figanî (25), Teslim Abdal (26), Aşık Velî (27) v.s.

Divan Şiirini en çok kullanan şairler ise Erzurumlu Emrah, Bayburtlu Zihnî, Develelî Seyranî, Tokatlı Nurî, Ispartalı Seyranî, Beşiktaşlı Gedaî, Narmanlı Sümmanî, Celâlî, Remzi, Aşık Ruşenî, Dertli, Pinhanî, Lütfî, Cezmî, Kemalî, Geredeli Figanî, Teslim Abdal (Tekke Şairi), Aşık Velî ve Kul Halil gibi şahıslardır.

XX. yüzyılın ilk yarısında yetişmiş şairler de şunlardır; Hilmî (28), Silleli Aşık Figanî (29), Nurettin

-
- (17) Fuad Köprülü, "Türk Saz Şairleri", Cilt I-V, Ankara 1962, s.531
(18) Şemsettin Kutlu, Dertli, K.T.B.Y., Ankara 1988
(19) Saim Sakaoğlu, K.T.B.Y., Dadaloğlu, Ankara 1986
(20) _____, Bayburtlu Zihni, K.T.B.Y., İstanbul 1988
(21) Hasan Avnî Yüksel, Aşık Seyranî, K.T.B.Y., Ankara 1988
(22) Nail Tan, "Kastamonu Halk Şairleri", Halk Kültürü, 1985/2, İstanbul 1985, s.93-106
(23) Yusuf Çötüksöken, "Bilinmeyen İki Saz Şairi", Halk Kültürü, 1985/2, Ankara 1982, s.83-88
(24) İrfan Ünver Nasrattınoğlu, "Sofya'da Bulunan Bir Cönkte Yer Alan Şair Dertli ve Bolulu Diğer Üç Ozan", Bolu İli Halk Edebiyatı Sempozyumu, Bolu 1986, s.54-59
(25) Hayreddin İngin, "Dertli'nin Çırağı, Aşık Figanî'nin Yeni Bulunan Şiirleri" Bolu İli Halk Edebiyatı Sempozyumu, Bolu 1986, s.60-65
(26) İbrahim Aslanoğlu, "Teslim Abdal", Halk Kültürü, 1984/1, İstanbul 1984, s.23-31
(27) İlhan Başgöz, Türk Halk Edebiyatı Antolojisi, C.1, İstanbul 1956, s.59
(28) İrfan Ünver Nasrattınoğlu, "Sofya'da Bulunan Bir Cünkte Yer Alan Şair Dertli ve Bolulu Diğer Üç Ozan", Bolu İli Halk Edebiyatı Sempozyumu, Bolu 1986, s.54-59
(29) Hayrettin İngin, "Dertli'nin Çırağı Aşık Figanî'nin Yeni Bulunan Şiirleri", Bolu İli Halk Edebiyatı Sempozyumu, Bolu 1986, s.60-69

Seyfî (30), Aşık Mehmet Yakıcı (31), Mehmet Nabî, Mestî, Yorgansız Hakkı, Nailî, Kör Hasan, İhsan Ozanoğlu (32), Noksanî (33), Aşık Şenlik (34)

Hilmi, Aşık Figanî, Mehmet Nabî, Nurettin Seyfî, İhsan Ozanoğlu, Noksanî, Aşık Şenlik gibi şairler eserlerinde Divan Şiiri öğelerine yer vermişlerdir.

Asrın diğer şairleri arasında Aşık Veysel, Peymânî, Ferrahî, Mihmanî, Aşık İzânî, Aşık Hasan, Şeref Taşlıova, Müdamî, Gülistan Çobanoğlu, Feymânî, Vahap Kocaman, Halil Karabulut, Aşık Reyhânî gibi pekçok mühim sima bulunmaktadır.

Günümüz Saz Şairlerinin sayısına bakarak bu geleneğin günümüzde çok canlı olduğuna kanaat getiriyoruz. Bu konuda yapılan bazı çalışmaları tanıtmak istiyoruz;

Halil Atılğan, Aşık Ferrahî üzerinde bir çalışma yaparak hayatı ve şiirleri hakkında bilgiler vermiştir. (35)

Saim Sakaoğlu, Halil Karabulut'un hayatı ve şiirlerini tanıtan eserini ilim dünyasına katmıştır. (36)

Dursun Yıldırım, Bulut Karaçorlu Sehend isimli Azeri Aşık ile ilgili bir çalışma yapmıştır. (37)

-
- (30) Mehmet Yardımcı, "Sırrı Baba Menkıbesi ve Nurettin Seyfî'nin Aşıklığa Başlama Olayı", Halk Kültürü 1984/1, İstanbul 1984, s.137-142
- (31) Saim Sakaoğlu, "Konyalı Aşık Mehmet Yakıcı", Halk Kültürü 1985/2, s.65-81
- (32) Nail Tan, "Kastamonu Halk Şairleri", Halk Kültürü 1985/2 İstanbul 1985, s.93-106
- (33) Şükrü Elçin, "Noksanî", Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1987, s.290-293
- (34) Ali Berat Alptekin, Çıldır Aşık Şenlik Bibliyografyası Ankara 1989
- (35) Halil Atılğan, Aşık Ferrahî, Hayatı-Şiirleri-Türküleri, Çukurova Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü Yayınları, No.1, Adana
- (36) Saim Sakaoğlu, Senin Aşkınla, Aşık Halil Karabulut, Konya 1987
- (37) Dursun Yıldırım, Sazımın Sözü, Bulut Karaçorlu Sehend, K.B.Y., Ankara 1980

Saim Sakaoğlu ile Turgut Günay'ın beraber hazırladıkları "Halk Şiirinde Atatürk" isimli çalışma da şiirlerine Atatürk'ü konu edinmiş günümüz şairlerinin şiirleri üzerinde durulmuştur. Bu şairler şunlardır; Kadirli'li Abdülvahap Kocaman, Erzurumlu Ali Rahmanî, Aşık Halil, Aşık Hasan, Aşık Mehmet, Trabzonlu Baba Salim (1888-), Uzunköprülü Basri Karakuş (1923-), Şavşatlı Bilâl (1865), Bayburtlu Ruhânî (1889), Tutaklı Çağlayan (1924), Ulaşlı Çoban Süleyman, Kozanlı Çolak Hacı Söздоğuran, Kayserili Derdi Derya (1929), Sorğunlu Durmuş Yılğın, Ardanuçlu Efkârî (1900), Sinoplu Emirî Dikmen (1889) Maraşlı Esat, Bayurtlu Esnâmî, Afyonlu Felâhî, Posoflu Hafız İkrâmî, Kadirli'li Halil Akbulut (1926) Ermenekli Hasan Rüstü, İsacalı Haydar, Bayburtlu Hicrânî, Bayburtlu Hilmî, Kelkitli İlhamî, Hataylı İnce Arap, Karslı Kahraman, Kırşehirli Kerem Sait, Dadaylı Kör Hasan, Silleli Mansur, Kütahyalı Mehmet Hamza, Darendeli Mehmet Hoca (1865), Sarıkamışlı Mevlüt İhsanî (1928), Borlu Mevlüt Yıldırım, Gemerekli Mihmani, Maraşlı Muhittin Tarcanlı, Karslı Murat Çobanoğlu (1941), Tortumlu Mustafa Ruhanî, Posoflu Müdamî, Saraç Hacı, Adanalı Selâmî, Çıldırli Şeref Taşlıova, Sivaslı Talibî, Tortumlu Ümmânî Can (1915), Karslı Veysel Şahbazoğlu, Şarkışlalı Veysel Şatıroğlu, Sivaslı Yarım Ali, Afyonlu Yusuf Zülâlî, Erzurumlu Yaşar Reyhânî. (38)

Yine Kültür ve Turizm Bakanlığı Saz Şairleriyle ilgili bir dizi bibliyografya çıkarmıştır. Bibliyografyalarda ilgili Aşığın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra, bibliyografik bilgilere geçilmiştir. Karacaoğlu, Kaygusuz Abdal, Nasrettin Hoca, Aşık Veysel, Erzurumlu Emrah, Dadaloğlu Bibliyografyaları çıkan yayınlar arasında yer almaktadır.

Mersin'de düzenlenen bir sempozyumda yer alan tebliğlerden bazıları Aşık Şiiri ile ilgilidir.

İrfan Nasrattınoğlu tebliğinde Adanalı Halk Ozanlarını tesbit etmiş ve şiir örnekleri vermiştir. Buna göre Adanalı Halk Ozanları şunlardır; Hasibe Ramazanoğlu, Aşık Sadık, Aşık Meyyitî, Aşık Velî, Aşık Delidolu, Halil Karabulut, Muzaffer Çağlayan, İbili Argın Hüseyin Kaçıran, Aşık Kul Mustafa, Nesimî Çimen, Mahmut Anılan, Mustafa Özbahar, Ali İlhamî, Aşık Ferrahî, Osman Özfidan, Mahmut Taşkaya, Ayşe Çağlayan, Abdül Çabbar, Aşık Feymânî, Aşık Eyyubî, Aşık Sefâlet, Aşık Zerdî, Veli Öztaş, Nuri Koşar, Aşık Çaresiz, Fatma Taşkaya, Aşık İmamî, Elvan Çeşit, Aşık Kaderim, Ali Kemâl, Sefer Tuna,

(38) Saim Sakaoğlu-Turgut Günay, Halk Şiirinde Atatürk, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1974

Mehmet Cihangiroğlu, Osman Akçay, Turan Şihlioğlu, Mustafa Polat, Fahri Baz, Veli Baz, İsmet Atlı, Adil Özkale (39) bu aşıklardan Hasibe Ramazanoğlu, 1860'ta doğmuş diğerleri 1921 1957 tarihleri arasında doğmuş kişilerdir.

Yine aynı sempozyumda Harid Fedaî, Esmâ Şimşek, Nejat Göğünç, Hayreddin İvgin, Mehmet Yardımcı, Ali Berat Alptekin yaşayan Aşıklarla ilgili tebliğler sunmuşlardır. (40)

Etem Ütük, Vahit Lütfü Salcı ve Trakya Şairleri isimli makalesinde V.Lütfü Salcı'nın "Trakya Şairleri" isimli eserinden bazı şairlerin hayatı ve şairleri üzerinde durmuştur. Vahit Lütfü Salcı'nın "Trakya Şairleri" isimli eserinde zikredilen şairler şunlardır;

Hasan Halkî, Muhiddin Abdal, İbrahim Kınıcı, Kerzî, Hakkı Bey, Fahri Baba, Müstantik Raif, Sazî, Saziye, Aşık Niyazî, Destancı Behçet, Andar Kevkebi, Ali Kemterî, Hayranî, Salih Sulhî, Hacı Rasih, Kurban İsmail, Tefik Bey Baba, Hasibî, Servet Bey Baba, Aşık Ahmet, Mestan Baba, Selâmî, Mehmet Fahrî, Şaban Sırrı, Salikî, Hadimî, Sekman Cemalî, Şuhudî, Behiştî, Vizeli Kaygusuz, Fitnat Bacı, Hürmüz Hanım, Mehmet Batin Özkan, Tefik Tanyolaç, Mustafa Şerif Alyanak, Mehmet Behçet Kerim (41)

Nail Tan, Kastamonu Halk Şairleri isimleri makalesinde XVIII, XIX ve XX. asırlarda yaşamış olan Aşık'lardan bahsetmiştir. Günümüz şairleri şunlardır; İhsan Ozanoğlu, Kör Hasan, Yorgansız Hakkı, Nailî (42)

(39) İrfan Ünver Nasrattınoğlu, "Adanalı Halk Ozanları", I.Mersin Milli Kültür ve Eğitim Sempozyumu Bildirileri, Mersin 1987, s.105-118

(40) Hayrettin İvgin, "Yeniceli Sıtkı Hakkında Yapılan Çalışmalar ve Bazı Değişleri", I.Mersin Milli Kültür ve Eğitim Sempozyumu Bildirileri, Mersin 1987, s.68-74

- Nejat Göyünç, "Kozanlı Halk Şairi Mehmet Halaçoğlu", a.g.e., s.83-90

- Esmâ Şimşek, " Kadirli Aşıklar Arasında Mehmet İlbars", a.g.e., s.90-96

- Ali Berat Alptekin, "Kadirli Abdülvahap Kocaman", a.g.e., s.146-156

(41) Etem Ütük, "Vahit Lütfü Salcı ve "Trakya Şairleri", Halk Kültürü 1984/2, İstanbul 1984, s.131-142

(42) Nail Tan, "Kastamonu Halk Şairleri", Halk Kültürü 1985/2, İstanbul 1985, s.93-106

Bu konuda yapılmış önemli bir başka çalışma ise iki ciltlik "Azerbaycan Aşıkları ve Halk Şairleri" isimli çalışmadır. Çalışmada Azerbaycan Aşıklarının hayatından bahsedildikten sonra şiirlerinden örnekler verilmiştir. Şairlerden bazıları şunlardır; Gülşad, Miskin Abdal, Aşık Ali, Aşık Ahmet, Aşık Bestî, Mirza Beyler, Aşık Kahraman, Aşık Kasım, Fatma Hanım Kemine, Şair Kurban, Mah Hanım, Derviş Mahmut, Aşık Recep, Aşık Hüseyin Canan, Aşık Miskin Hasan (43)

(43) Saim Sakaoğlu-Ali Berat Alptekin-Esma Şimşek, "Azerbaycan Aşıkları ve Halk Şairleri, Halk Kültürü, C.I-II, İstanbul 1986

A- AŞIK ŞİİRİNDE BİÇİMLER

Biçim şiirin dize sayısı, dörtlük sayısı, kafiye ve hece sayısına kısaca dış görünüşüne göre verilen isimdir. Aşık şiirinde şu biçimler kullanılmıştır;

1- KOŞMA

Hece ölçüsünün genel olarak 6+5 ya da 4+4+3'lük kalıbıyla yazılan dörtlüklere denir. Dörtlük sayısı üç ile beş arasında değişir. Daha çok lirik tarzda yazılır. Aşk, ayrılık, gurbet ve tabiat konularını içerir. Kafiye düzeni baba-ccca-ddda... şeklindedir.

Ezgilerine göre Acem Koşması, Kerem, Kesik Kerem, Gevherî gibi isimler alır. (44)

Aşağıda çeşitli şairlerin koşmalarından örnekler vereceğiz.

Sallana sallana gelen sonayı
Selbi'ye benzettim güller içinde
Al kaftana yeşil kırabı tahmış
Durnaya benzettim göller içinde

Han selbi'min yanahları allıdır
Ağ elleri deste deste güllüdür
Güzel seven yiğit haldan bellidir
Melil mahzun gezer eller içinde

Emrah der ki yerden üze basmazlar
Umudunu ol Mevlâ'dan kesmezler
Gözel sevdi diye yiğit asmazlar
Bir zaman söylenir diller içinde (45)

Ercişli'nin şu koşmasında Türklük'ten övgü ile söz etmesi hem XVII.asır Türklük'ü için dikkat çekici hem de sevindiricidir.

Merhamet kıl hanlar öldürme bizi
Feleğin devrinde amanımız var
Pir elinnen bile bâdeler içtik
O yarınan ahdipeymanımız var

(44) Cem Dilçin, Türk Şiir Bilgisi, T.D.K., Ankara 1983, s.305-306

(45) Saim Sakaoğlu, Ercişli Emrah, K.T.B.Y., Ankara 1987, s.87

O yar benim elde küllü varımdır
Namusumdur gayretimdir arımdır
Alem bilir Selbi benim yarımdır
Bizim Şah Abbas'tan fermanımız var

Kayguya kanığih kargıştan beri
Ölümnen pervasız dönmenik geri
Gönülde yattıkca gül üzlü peri
Bizim bu zahmanda seyranımız var

Man Emrah diyeller Karakoyunnu
Namertler içinde yiğit oyunnu
Kaz kimi pısmanlı erkek boyunnu
Biz Türk'ük Türklükten dermanımız var.(46)

xxx

Seherde uyanmış gözleri mahmur
Dedim serhoş musun söyledi yoh yoh
Ağ elleri boğum boğum hınalı
Dedim bayram mıdır söyledi yoh yoh

Dedim inci nedir dedi dişimdir
Dedim kalem nedir dedi kaşımdır
Dedim on beş nedir dedi yaşımdır
Dedim daha var mı söyledi yoh yoh

Dedim duman nedir dedi aynımda
Dedim zulum nedir dedi boynumda
Dedim gül...ler dedi koynumda
Dedim ver ağzıma söyledi yoh yoh

Dedim pişen nedir dedi zulumdur
Dedim zulum nedir dedi ölümdür
Dedim Emrah nedir dedi kulumdur
Dedim satar mısın söyledi yoh yoh. (47)

(46) Saim Sakaoglu, Ercişli Emrah, K.T.B.Y., Ankara 1987.
s.113

(47) a.g.e., s.89

Bülbül, havalanmış yükselten uçar
Has bahça içinde gülüm var, deyi
Seni seven yiğit serinden geçer
Güzeller içinde yârim var, deyi

Ben seni severim, sen de sev beni
Mevlâ'm bir karara koymaz insanı
Elbet, bir gün olur, ararsın beni
Şurda bir dîvâne yârim var, deyi

Ben, seni severim can ile candan
Mevlâm ayırmazın sevdiğim benden
Canımı esirgemem yârim senden
Götür sat pazara, kölem var, deyi

Karac'Oğlan söyler: Kaşı karadan
Hicâb perdesini kaldır aradan
Seni, beni bir Mevlâdır yaradan
Büyükleme, hey kız, güzelim deyi. (48)

Nice defterlerden ismim sildirdin
Gelmedi hiç senden ses kara bahtım
Bahtın gemisinde yelken yok bildim
Durma lodos gibi es kara bahtım

Kimi yıkıcı olmuş kimi yapıcı
Kimi cellâd olmuş kimi kapıcı
Ezel giymez idim mesti pabucu
Verdirdin çarığa mes kara bahtım

Ahdetdim gonceyi yolmamasına
Çare bulamadım solmamasına
Nasdan sana rağbet olmamasına
Kat'iyen ümidin kes kara bahtım

Ağır meclislerde sıkılmaz iken
Mengeneye versen bükülmez iken
Seyrânî aslana yıkılmaz iken
Dedirdin dilkiye pes kara bahtım. (49)

(48) Müjgân Cunbur, Karacaoğlan, K.T.B.Y., Ankara 1985, s.72-73

(49) Hasan Avni Yüksel, Aşık Seyranî, K.T.B.O., Ankara 1987, s.89

Vardım ki yurdundan ayağ göçürmüş
Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı
Camlar şikest olmuş meyler dökülmüş
Sâkîler meclisten kesmiş ayağı

Hangi dağda bulsam ben o maralı
Hangi yerde görsem çeşmi gazalı
Avcılardan kaçmış ceylan misâli
Gitmiş dağdan dağa yoktur durağı

Lâleyi sümbülü gülü hâr almış
Zevk u şevk ehlini âh ü zâar almış
Süleyman tahtını sanki mâr almış
Gama tebdil olmuş ülfetin çağı

Zihnî dehr elinden her zamaân ağlar
Vardım ki bağ ağlar bağibân ağlar
Sümbüller perişân güller kan ağlar
Şeydâ bülbülü terk edeli bu bağı. (50)

2- DESTAN

Dörtlük sayısı fazla olan nazım biçimidir. Dörtlük sayısı 100'ü geçen destanlara da tesadüf edilir. Hece ölçüsünün 8'li veya 11'li kalıbı kullanılarak baba,ccca, ddda... kafiye düzeniyle yazılır. Pek çok kunuda yazılır.

Yaşasın Osmanlı Padişahımız
Kazandı vatanı, şükranımız var
Açıldı her yana gitti rahımız
Mekke, Medine'de yatanımız var

Medine'de Yatan Habibi Muhtâr
Çâr-i Yâar-i Güzin yekûn beraber
Onbir evlâdıyla dâmâdı Haydar
Zülfikar elinde tutanımız var

Binüçyüz Otuzdört tarih yazıldı
Taze teşkil alay, ordu düzüldü
Bunu duyup Sarı-Moskof bozuldu
Devrine münasip cevlanımız var

Cevlân bu islâmlar muradı aldı
Kars ile Batum'a askerler doldu
Topcu, piyademiz muzaffer oldu
Cihangir olmaya gümanımız var

Güman edin kardaş iş sağa döndü
Hamdolsun düşmanın şamdani söndü
Osmanlı ordusu Tiflis'e indi
Ta eski hudutta iskânımız var

O iskânda nişân-taşı varıdı
Müzeyyen kışlalar âşikâr idi
Her taraftan kolordular yörüdü
Dindar vezirlerle arslanımız var

Şadlık muzıkası vuruldu gitti
Boz-bulanık aylar duruldu gitti
Kırıldı Ermeni, sürüldü gitti
Sallanıp gezmeğe seyrânımız var

Seyredip her yana kılak muhabbet
Gârip, esir yerler olsun ziyaret
Sâye-i Mevlâdan sürek adâlet
Kafkas bizimdir, cenk meydanımız var

Kafkas'ta donanma olsun bir cülûs
Kayınlar tutulup hep oldu mahbus
Şükür ele girdi erbâb-i nâmus
Kerem-i Mevlâdan ihsânımız var

İshan kolup, millet buldu selâmet
Vatan uğurunda bekleriz nöbet
Sakla Ehl-i İslâm'ı Cenâbı-Kudret
Din için canlara kıyanımız var

Cana kıyan zâtı eroğlu-erler
Mevlâ deyip dağı, taşı gezerler
Güzel yerler bizim oldu, yazarlar
Düşman karşısında duranımız var

Din yolunda şehid, verenler seri
Mevlâm Cennetine koyar içeri
Yolunu gözetir nice bin hûrî
Onlara hizmetçi gilmânımız var

Cennetlik kulları can verir gider
Sarı ataş topa yan verir gider
Bastığı toprağa şan verir gider
Hakkında hüccetli bürhanımız var

Bürhan okundukça imza çekilir
Kalbi bahillerin beli bükülür
Çoğa varmaz nişân taşı dikilir
Bize elverecek pilânımız var

Pilân bu: İslâm hep olsun kol-boyun
Kimisi zevk ede, kimisi oyun
Görecek otlarla kurd ile koyun
Yakında öyle bir zamanımız var

Kurbanım işine Gani-Mevlâ'nın
Sabreyle ey(i) olur âhir encâmın
Arzular da görmez işiten nâmın
Nihânî yâdigâr destanımız var. (51)

ESNAF DESTANI

Bilmem şu şehirde ne kâr eylesem
Yitirdik aklımı başta dururken
Dedim başım alıp firar eylesem
Bir kimse rastgeldi yolda yürürken

Ekmekç' oldum tuttu muhtesip beni
Koyvermedi yaktım can ile teni
Eksiğim duydular yedim dikeni
Kendimi unuttum aman dilerken

Manav oldum ben de geçtim dükkana
Gelmez oldu fındık ile kestane
Bekri oldum oldu yerim meyhane
Geldiler kolbastı bâde içerken

Boyac' oldum kedemedim boyayı
Terzi oldum ilemedim çuhayı
Hallaç oldum tutamadım sopayı
Kolum çıktı tokmağını salarken

Natır oldum açamadım kurnayı
Avcı oldum vuramadım turnayı
Mehter oldum calamadım zurnayı
Derisini çatlattım davul çalarken

Tabak oldum serdim bir iki meşin
Köpekler akçesin vermişler peşin
Yiyip bitirmişler kurusun yaşın
Üzerine vardım ağzın yalarken

Muhtar oldum gayet hayrette kaldım
Borozancı oldum çok boru çaldım
Mubarek gün deyû camiye geldim
Pabucum çaldırdım namaz kılarken

Nasihât eyledi dinledim anı
Varıp bir köşede tuttum mekânı
Çiftçi oldum ele aldım sabanı
Öküzlerim öldü döven sürerken

Çorbac' oldum döndü ciğerim kana
Paçac' oldum bir kelp düştü kazana
Gemic' oldum çıktım bahr-i ummana
İpleri kağırdım yelken açarken

Bakkal oldum oldu mekânım kapan
Benden yüz çevirdi cümle bezirgân
Bala yağa düştü beş on bir sıçan
Fişîların ağzın açıp kaparken

Tellâl oldum hayli maaş eyledim
Kehle pazarında savaş eyledim
Berber oldum bir kel tıraş eyledim
Başı koktu sakalını tararken

Canbaz oldum edemedim saltayı
Balıkç' oldum kıldı balık oltayı
Kasap oldum ele aldım baltayı
Kendi başım yardım gerdan kırarken

Kalayc' oldum kalayladım kapları
Hep kırıldı tavaların sapları
Hekim oldum yaptım ecza hapları
Birkaçın öldürdüm ilâç ederken

Bilmem şu âlemde ne kâr eyleyim
Ahvalim demeğe ne eyleyim
Dedim sarraflıkta karar eyledim
Bir çingene kaptı para sayarken. (52)

3- SEMAİ

Hece ölçüsünün 8'li kalıbıyla aşk ve güzellik konusunda yazılan şiirlerdir. Kendine özgü bir ezgiyle okunur. Kafiye düzeni koşmanın gibidir.

Ben güzele güzel demem
Güzel benim olmayınca
Muhannetin kahrın çekmem
Gel deyip de gelmeyince

Gelirim ama döverler
Bizi bu ilden kovarlar
Güzel olanı severler
Ben ölürüm görmeyince

Var ol yürü, var ol yürü
Kara bağrın yere sürü
Döğün döğün ağla bari
Benim gönlüm olmayınca

Karac'oğlan sözün haktır
Düşmanın dostundan çoktur
Bizim'çin ayrılık yoktur
Ya sen ya ben ölmeyince (53)

xxx

Gel dilberim kan eyleme
Seni kandan sakınırım
Doğan aydan esen yelden
Seni günden sakınırım

Haldan bilür haldaşım var
Yola giden yoldaşım var
Üç yaşında kardaşım var
Seni andan sakınırım

Ömer'im der ben de geldim
Tâzelendi eski derdim
Sen birkuzu ben bir kurdum
Seni benden sakınırım (54)

(53) Müjgan Cumbur, Karacaoğlan, K.T.B.Y., Ankara 1985, s.268

(54) Şükrü Elçin, Aşık Ömer, K.T.B.Y., Ankara 1987, s.45

Dedim dilber naz eyleme
Dedi cılve sataram men
Dedim gaşın teherlenif
Dedi müjgan ataram ben

Dedim ay gız ne edalısan
Dedi oğlan ne delisen
Dedim bülbül sedalısan
Dedi, seherem öterem men

Dedim güneş yüzün bedir
Dedi hoş yaradıf Gadir
Dedim senin peşen nedir
Dedi maha gataram men

Dedim şenlik sana yardı
Dedi befadarım vardı
Dedim şahsın şemsi nurdu
Dedi kevkeb tutaram men (55)

4- VARSAĞI

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan Varsak Türklerinin özel bir ezgiyle söylediği coşkulu şiirlerdir. Kafiye düzeni ve hece sayısı bakımından semaiye benzer. Yiğitçe ve coşkulu bir üslûbla okunur. Bu coşku be, bre, hey gibi ünlemlerle sağlanır. Türk edebiyatının en güzel varsağı örneklerini Karacaoğlan vermiştir.

Bire ağalar bire beyler
Ölmeden bir dem sürelim
Gözümüze kara toprak
Girmeden bir dem sürelim

Aman hey Allah'ım aman
Ne aman bilir ne zaman
Üstümüzde çayır çemen
Bitmeden bir dem sürelim

Buna felek derler felek
Ne aman bilir ne dilek
Ahır ömrümüzü helâk
Etmeden bir dem sürelim

Karacaoğlan derki canan
Güzelim sözüme inan
Bu ayrılık bize heman
Etmeden bir dem sürelim (56)

(55) Ali Berat Alptekin, Çıldırlı Aşık Şenlik Bibl. Ank. 1987

(56) Müjgan Cumbur, Karacaoğlan, K.T.B.Y., Ankara 1985, s.243

Yörü, be hey Bulgar dağı
Senden yüce dağ olma mı
Sende yaylayan güzelin
Yanakları ağ olma mı

Bulgar dağı iki çatal
Arasında güller biter
Bir yiğide bir yar yeter
İki seven del olma mı

Bulgar dağı pâre pâre
Kim'al giyer, kimi kare
Selâm eylen nazlı yâre
Ayrılanlar bir olma mı

Karacaoğlan seni gördüm
Düşümü hayıra yordum
Bugün güzellere sordum
Bencileyin kul olma mı (57)

B. AŞIK ŞİİRİNDE TÜRLER

Tür şiirin konusuna göre aldığı isimdir. Genel olarak dört değişik tema aşık şiirine konu edilmiştir.

1- GÜZELLEME

Konusu aşk ve güzellik olan şiirlere denir. Genellikle koşma ve semâilerin teması güzelliştir.

Ala pınar kurna kurna
Gökyüzünde telli turna
Zülüflerin burma burma
Çiçek topla benim için

Ala pınar taşın kara
Cemalın benzettim kaya
Yürüyüşün tulumaya
Güller topla benim için

Karac'oğlan söyler kelâm
Divanına durur alem
Sevdiğine bir çift selâm
Tezce yolla benim için (58)

(57) Müjgan Cunbur, Karacaoğlan, K.T.B.Y., Ankara 1985, s.247
(58) a.g.e, s. 247-248

Sevmişim bu cânı bir nevcivânı
Bulunmaz akranı bir dânedir bu
Misli yok Maçın'de, Hatâ'da Çin'de
Güzeller içinde dürdânedir bu

O çeşm-i mestâne lâ'l-i handâne
Düşürdü giryâne saldı figâne
Gelmemiş zemâne öyle fettâne
Cennetten cihâne nişânedir bu

Seversen Allah'ı hûbların şâhı
Rakibe sakın eyleme nigâhı
Seversen billahi sen hüsnü mâhı
İncitme Emrah'ı divânedir bu (59)

xxx

Küheylan at türlü türlü nişanlı
İbrişim benzeri yalı gerektir
İp ince bilekli yonma tırnaklı
Turalı batmandan nalı gerektir

Yokuşa gelende tavşan kaçıslı
İnişe gelende ceylan sekişli
Ergen kızlar gibi göğsü nakışlı
Kolanın ortası dolu gerektir

Köroğlu'm metheder, kuğu boyunlum
Ortaya çıkanda leyla oyunlum
Değirmen boğazlı aç kurt yeğinlim
Tavlanın altına halı gerektir (60)

2. TAŞLAMA

Divan edebiyatındaki hicviye türünün karşılığıdır. Bir kimsenin ya da toplumun aksak taraflarını eleştiren şiirlere denir.

Muhannet zamane bir mürvet felek
Şam-ı subhe, sübh-ü şama çekirsen
Lahzade açırısan min cüre kelek
Gâh pozursan gâh nizama çekirsen

(59) Ali Berat Alptekin, Erzurumlu Emrah Bibliyografyası, MİFAD, Ankara 1986

(60) Ümit Kaftancıoğlu, Köroğlu Kol Destanları, K.B., İstanbul 1979, s.91

Çoh hesretler görmür öz kimsesini
Vaya dönderirsen toy meclisini
Teragğı tenezzül kemençesini
Gâh zilliyib gâh da bam'e çekirsin

Elesker galbine saldın ışığı
Meclisler ziğneti el yaraşığı
Ezizlikle sahladığın aşığı
Zilillikle imtihana çekirsen (61)

xxx

Telli sazdır bunun adı
Ne ayet dinler ne kadı
Bunu çalan anlar kendi
Şeytan bunun neresinde

Abdest alsan aldın demez
Namaz kılsan kıldın demez
Kadı gibi haram yemez
Şeytan bunun neresinde

Venedik'ten gelir teli
Ardış ağacından kolu
Be Allah'ın şaşkın kulu
Şeytan bunun neresinde

Dertli gibi sarıksızdır
Ayağı da çarıksızdır
Boznuzu yok kuyruksuzdur
Şeytan bunun neresinde (62)

3- KOÇAKLAMA

Savaş ve yiğitlik konusunda yazılan şiirlere denir.
Halk şiirinde en güzel örneklerini Koroğlu vermiştir.

Bolu Paşa çek ordunu bir yana
Dövüşek seninle el incinmesin
Atları bırakıp savaş edelim
Atalım kemendi kol incinmesin

(61) Nizamettin Onk-İslâm Eleskerzade, Göğceli Aşık Elesker
K.T.B.Y., Ankara 1987

(62) Şemseddin Kutlu, Dertli, K.T.B.Y., Ankara 1988, s.163

Bütün emeklerin gidecek hiçe
Şahinin elinden kurtulmaz serçe
Şimdi bozgun olur bakarsın göçe
Ganimet alalım mal incinmesin

Köroğlu'nun bekler ayvaz balası
Yardım eder ona yüce mevlâsı
Aga keleşlerin kalkacak yası
Çekelim kervanı yol incinmesin (63)

xxx

Kalktı göç eyledi Avşar elleri
Ağır ağır giden eller bizimdir
Arap atlar yakın eyler ırığı
Yüce dağdan aşan yollar bizimdir

Belimizde kılıcımız kirmani
Taşı deler mızrağımın temreni
Hakkımızda devlet etmiş fermanı
Ferman padişahın dağlar bizimdir

Dadaloğlu'm yarın kavga kurulur
Öter tüfek davlumbazlar vurulur
Nice koç yiğitler yere serilir
Ölen ölür kalan sağlar bizimdir (64)

4- AĞIT

Ağıt hem aşık şiirinin hem de anonim halk edebiyatının bir ürünüdür. Konusu ölüm ya da ayrılık olan şiirlere ağıt denir.

Yarab bu ne ölüm bu nasıl zulüm
Ah edipte ağır başlar ağlıyor
Çiçeği burnunda solan bu gülüm
Toprağa karışan saçlar ağlıyor

Can dayanır mı böyle bir zâra
Kaldı kıyamete bendeki yara
Dur mezarıcı kazma vurma mezara
Sen görmezsin toprak taşlar ağlıyor

(63) Ümit Kaftancıoğlu, Köroğlu Kol Destanları, K.B.,İst.1979
(64) Saim Sakaoğlu-Ali Berat Alptekin, Dadaloğlu
Bibliyografyası, Ankara 1988, s.25-25

Ötme bülbül ötme bağlar yaslıdır
Bugün Ardanuş'ta çağlar yaslıdır
Kalan bir Kerem'dir giden Aslı'dır
Ovalar yaylalar köşkler ağlıyor

Efkârî sen gamsız kalmazsın bir gün
Ortada bir tabut bu nasıl düğün
Her kimin yüzüne baktıysam bu gün
Çekilir yürekler içler ağlıyor (65)

xxx

Çıkıp yücesine seyran eyledim
Gördüm ak kuğulu göller perişan
Bir firkat geldi de durdum ağladım
Öpüp kokladığım güller perişan

Hayâl hayâl oldu karşımda dağlar
Eşinden ayrılan ah çeker ağlar
Dökülmüş yapraklar bozulmuş bağlar
Bülbülün konduğu dallar perişan

Yıkılmış dilberin mamur illeri
Susmuş bülbül söylemiyor dilleri
Dağılmış sümbülü solmuş gülleri
Yüzüne dökülmüş teller perişan

Karacaoğlan der toy avlatamadım
Arap ata binip boylatamadım
Küstürdüm güzeli hoylatamadım
Dilberi küstüren diller perişan (66)

(65) M.îlhan Başgöz, Türk Halk Edebiyatı Antolojisi,
İstanbul 1956, s.159

(66) Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, K.B.Y., Ankara 1981
s.169

BÖLÜM 4.

HALK EDEBİYATINDA DİVAN ŞİİRİ UNSURLARI

İncelememizin bu kısmında, halk edebiyatındaki klâsik şiir unsurlarını tesbit edeceğiz. Ancak halk edebiyatının bütününe incelemeye tabîî tutmayacağız. Halk edebiyatının bütününe Divan şiirinin izlerine rastlanmaz. Bu bakımdan sadece aşık şiirindeki unsurları not edeceğiz. Çalışmamızda Divan şiirinden ençok faydalanan Aşık Ömer, Gevherî, Erzurumlu Emrah, Develeli Seyranî, Bayburtlu Zihnî, Bolulu Dertlî gibi şairlerle daha az faydalanan Aşık Şenlik ve Karacaoğlan'ı esas alacağız. Özelliklerin tesbitinde daha çok hece ölçüsü ile yazılmış şiirleri tercih edeceğiz.

Kanaatimizce etkileşimin bütün halk edebiyatı içinde sadece saz şiirinde görölmesinin bazı sebepleri vardır. Saz şiirinin bir zümre şiiri olması yani, Divan şiiri gibi temsilcileri tarafından meydana getirilen geleneksel edebiyat olması başlıca sebeplerinden biridir. Saz şairleri Divan şairleri gibi şairlik mesleğine önem vermişler ve şiiri yüceltmeye çalışmışlardır. Çevrelerinde olan biten herşeyi takip eden şairler Divan şiirini de tanımaya fırsat bulmuşlardır. Dahası divan şairlerinin saray çevresindeki ehemmiyetlerini aşıklar halk arasında kazanmayı başarmıştır. Bu da öte taraftan Divan şairlerinin dikkatini saz şiirine çevirmiştir. En önemlisi farklı kültürlerin özelliklerine sahip olsa da aynı milli his, duygu ve düşünceye sahip bu insanları farklı iki sınıfa aitmiş gibi kabul etmek yanlıştır. Sadece farklı iki çevrenin mensubu oldukları kabul edilebilir. En sade şair olarak kabul ettiğimiz Karacaoğlan'da bile Divan şiirlerinin hususlarına rastlamamız bu iki şiirin birbirini tanıdığını ve alâkadar olduğunu gösterir.

Bu bölümde faydalandığımız eserleri dipnota alırken genellikle aynı eserlerden faydalandığımız için dipnotlar kısaltılarak verilecektir. Çalışmamızın sonunda dipnotlar ile ilgili ayrıntılı bir bibliyografya mevcuttur.

İncelememizde saz şiirinde yer alan klâsik şiirin bütün unsurlarını üç ana başlık içerisinde tesbit ettik. Genel olarak Divan şiirinin biçimsel unsurları, Divan şiirin teması ve bu şiirin dili saz şairlerinin malzemesini oluşturur.

A- BİÇİME AİT UNSURLAR

I. DİVAN ŞİİRİNİN TESİRİ İLE MEYDANA GETİRİLEN SAZ ŞİİRİ BİÇİMLERİ

Saz şairleri Divan şiirinin bazı kalıplarını muhtelif biçimlere uygulayarak yeni biçimler oluşturmuşlardır. Bununla

beraber bu biçimlere hem aruz veznini hem de hece veznini uygulamayı denemişlerdir. Aruz vezni ile yazılan şiirlerde aruz kusurlarına tesadüf edilir. Hece vezni ile yazılan şiirler ise, hem aruz veznine hem de hece veznine uydurulduğu için oldukça farklıdır ve yenidir.

Yapılan denemelerden bir diğeri de Divan tertip eden saz şairlerinin divan şiiri biçimlerinden bir çoğunu kullanmalarıdır. Bir başka yenilik ise saz şairlerinin Divan şiirinden Tevhid ve Na't gibi birkaç değişik türe yeni biçimler uygulamaya çalışmalarıdır.

I. Aruz Vezni ile Oluşturulan Biçimler

a- Divan (Divanî)

Divan'ın gazel ve murabbadan farkı özel bir ezgi ile okunmasıdır. Aruz'un fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbını kullanan saz şairleri bunu beyit dördlük ve diğer birkaç birime uygulayarak Divan biçimini oluşturmıştır. Divanî, gazel, murabba, müstezat, muhammes ve müseddes biçimi ile yazılır. Aşk, tasavvuf ve tabiat Divanî'nin temasını oluşturur. Divan'ın ilk örneğini XVI. asır şairlerinden Kul Mehmet vermiştir. Şiirin ilk dördlüğü şöyledir;

Ey dirîgâ yine bir canâna düşdü gönlümüz
Mısr içinde Yusuf-ı Kenanâ düşdü gönlümüz
Ruz u şeb feryâda agaz eylerim şimden gerû
Andelibim gonca-i handanâ düşdü gönlümüz (1)

Gazel Biçiminde Divan

Gazel Biçiminde yazılan Divan'ın kafiyesi gazelinki gibi a a b a c a şeklindedir.

Cemâlin dilberâ bâğ-ı İrem'dir de ne dersin de
Lebin derdin çeken derdine emdir de ne dersin de

Efendim kande gidersen beni de bilace al git
Sorarsa nendürür deyü gülümdür de ne dersin de

Görüp bu tekke-i gamda sorarlarsa bu dervin ne
Zararsızca bir abdal de dedemdir de ne dersin de

Benim keyfîyyet-i hâlim sana sordukta ahabbım
Bana ettiklerin cevri-i keremdir de ne dersin de

(1) Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.1, s.629

Efendim Kâ'be-i kûyin kavâfında Ömer Şeydâ
Safâ ve Merv'e yâ Beyt-i Harem'dir de dersin de
(2)

xxx

Ok gibi hûblar beni yaydan yabâne attılar
Bilmediler kadrime, ehven behâya sattılar

Iyd-i vuslatta güzeller bûseler vâdettiler
Vermediler hâsılı bur gönlümü aldattılar

Biri Şîrîn, biri Leylâ bu iki pâkizeler
Kühkemle Mecnun'u dağdan dağa attılar

Ol kara gözlü gazâlî bulmaya iz kestiler
Kelb rakîb, ol şûhu da tavşan gibi kanlattılar

Gördüler Ferhâd ü Kays efsâne-i ışkım benim
Ben gelince adları zîr-i semine battılar

Hani yâ vafettiğin dilber senin sâdık deyû
Dün gece ol dilberi bir bâdeye oynattılar

Gördüm ol hûrî sıfat ülfet eder agyâr ile
Hasedinden Dertli'yi toplar gibi patlattılar (3)

xxx

İzzetin kadri bilinmezdi rezâlet olmasa
Minberin kadri bilinmezdi hitâbet olmasa

Yapışub bir dâle hâkim beklemezdi mahkeme
Arz eder ahvâlini ehl-i şikâyet olmasa

İp gerûb üstünde canbaz oynamazdı can içün
O oyun canbaza esbâb-ı ticâret olmasa

Sığrayıp üstünde gâh altında ipin oynamaz
Eylemez arz-ı hüner ehl-i ferâset olmasa

Bir velî seyrânî'ye göstermez idi keşfini
Anlayıp kenz-i kanâatte kerâmet olmasa (4)

(2) Aşık Ömer, s. 59

(3) Dertli, s.109

(4) Aşık Seyranî, s.160

Aruz vezni ile yazılan Divanlarda muamma, tarih, tevhid na't, medhiye gibi türlerin kullanıldığı görülür.

Muamma, halk edebiyatına ait bir türdür. Saz şairlerinin birbirlerinin şairlik derecelerini denemek için yazdıkları ve karşılıklı söyledikleri şiirlere denir.

Ol ne âfettir vücudu hâliyâ ihfâdedir
Menzîlî esfelde ammâ meskeni bâlâdedir

Ariyetten âr eder kesretde vahdet eylemiş
Gövdesi serpâ bürehne sîreti zibâdedir

Söylemekten dinlemekten söyledüp dinlemeden
Ağlamaktan gülmeden âyine gibi sâdedir

Ne gice ne gündüz olur ana ne ay ne güneş
Bu ne dağda bağda ne sahrâda ne deryâdedir

İsim vardır cismi yoktur cismi vardır ismi yok
Yemez içmez uyumaz uyanmadan âzâdedir

Erdürür avret değil avretdürür hem er değil
Bir sıfat olmaz muayyen Allemelesmâ'dedir

Ey Ömer her kim bilürse bu muammâ sırrını
Başına teller sokunsun gussadan âzâdedir

Cevâbı : Cenin (5)

Murabba Biçiminde Divan;

Murabba divan şiirinde dörder dizelik bendlerden oluşan dizelere denir. Eski şiirde bu biçime dörtlüme veya dörtlük adı verilmiştir. Murabba halk şiirinden Divan şiirine geçmiş bir biçimdir. Dörtlük halk şiirinin bütününe hâkim olan bir birim olup İslâmiyet öncesi Türk şiirinde de mevcuttur. Saz şiirindeki dörtlüklere aruz vezni uygulanmazsa bu şiirler normal birer koşmadan farksızdır. Ancak dörtlüklerin aruzla yazılması akla murabba biçimini getirmektedir.

Bülbülüm medhin okurum ruz ü şeb dal üstüne
Giy yeşiller sevdiğim o yaraşır al üstüne
Gittiğin seyreyledim ol hubların serdârını
Kırmızı güller sokulmuş efendim şâl üstüne

isteme çok deli gönül kıl kanaat az ilen
Akıbet gelmek mukadder serimize yazılan
Bir güzele gönül verdim söyledikçe naz ilen
Dilinden şerbet ü sükkâr dökülür bal üstüne

Ruz u şeb mecnun misali gezerin her bir yeri
Etmeziz gerçi diriğ yârın yolunda serleri
Gül yanağın üzerinde seyreyledim dürleri
Sanasın dürlü cevâhir gül üstüne

Gevheri derki bu nazmın gevher-i gülzâredir
Dört harfle ey efendim ismin aşikâredir
Derd-i aşkınla efendim vücudum bin pâredir
İki mim birisi hâ yazılır dal üstüne (6)

Bu metinde son dörtlüğün son mısrasında "Muhammed" kelimesinin çıktığına bakarak şiirin bir Na't olduğuna kanaat getirmekteyiz.

Bir erişmez menzîl-i maksûda rakım var benim
Bir atılmaz yaya bağlı tît-i âhım var benim
Nokta dökdüm cümle usturlâb-ı aşkı yokladım
Lûtfu degmez kahrına baht-ı siyâhım var benim

Düşman olmaz aşıkâ âlemde baht-ı şûm gibi
Necm-i ikbâlîm münevver olmadan mahrûm gibi
Bir şemidan sabrı sûze ben dikildim mum gibi
Gam dühânından çıkar başta külâhım var benim

Çille çekmek saltanatdır aşık-ı üftâdeye
Aşık-ı sadıkların yok nisbeti şehzâdeye
Sâki-i devrân ben kandırmadı hiç bâdeye
Zülcelâlin affına muhtac günahım var benim

Tok olanlar belki Seyrânî seni de tok sanır
Aç olanlar dünyada hiç tokluğu da yok sanır
Bilmeyenler merhâmet ehli cihanda çok sanır
Merhâmetli kimse yok illâ ilâhım var benim (7)

xxx

Şehâ kaldır meded zülf-i semen-sâyı süründürme
Düşürme hâke lutf et, ehl-i sevdâyı süründürme
Sürünsün gam değil ağıâr, begim uşşakâ hacet ne
Yanınca gezmesin bâri, şu rüsveyı süründürme

(6) Gevheri, s.102

(7) Aşık Seyrânî, s.155

Deva-yı vaslın ey cânâ hayat ise behâsın kes
Koma bin türlü illetle, bu derdin mâcerasın kes
O kem-perver deme şâhım, cevab eyle arasın kes
Adâlet vaktidir şimdi, bu dâvâyı süründürme

Senin'çün çektiğim derd ü belâyı bir şümâr eyle
Yâ öldür ya azâd eyle, ya gel zahmin timâr eyle
Yâ sun la'li lebinden, bende-i aşkın humâr eyle
Yâ çal taşâ kırılşın, câm'ı sahbâyı süründürme

Kıyamet, haşre dek cânâ gönülde gam sürünsün mü
Süründürdün yetişmez mi, dahi bir de sürünsün mü
Bu halde Dertli veş mihnetteki âdem sürünsün mü
Gel insâf et meded şâhım bu ednayı süründürme(8)

Müstezad Biçiminde Divan (Ayaklı Divan)

Divan şiirinin müstezad biçimi saz şiirine ayaklı ya da yedekli Divan olarak geçer. Gazel biçimindeki Divan'ın her bir mısraından sonra fâ'ilâtün fâ'ilün vezninde bir dizenin eklenmesiyle oluşur. Bu dizelere ziyâde, biçime de müstezad denir. Kafiye düzeni a(a) a(a) b(b) a(a) c(c) a(a)... şeklindedir.

Zihnî'nin Divanında Divan şiiri ölçülerinde yazılmış bir müstezad yer almaktadır.

Ey bâd-ı sabâ bağına ol lâle-izârın
Uğrarsa güzârın
Gördüm diyesin gamda yatar bülbül-i zârın
Dil hasta nizârın
Gezdirmededir lâle gibi sînede dağı
Andıkça ocağı
Çektirmededir cânımı aşkı gamı yârın
Hicrânı katarın
Göz görmeyeli gülşenini dâd ile kaldı
Feryâd ile kaldı
Nergiz gibi bimârın olup girye cü zârın
Bi-sabr ü karârın
Rahmeylesin ahvâl-i perişânıma söyle
Sultanıma söyle
Ber-dâr-ı perâkendesiyem zülf-i nigârın
Mansûr-ı diyârın
Ağlatma beni ağlatma ey Zihnî-i nâlân
Çâk etme girîban
Dün kâsid-ı dil gitti ser-i kuyuna yârın
Belki gele yarın (9)

(8) Dertlî, s.191

(9) Bayburtlu Zihnî, s.155

Mubtelâ-yı aşk olaldan buldu lezzet cânımız
Var bizim cânânımız
Pâk olur her bezmde güller gibi meydânımız
Her dem ü devrânımız

Gelse nâdan neş'e bulmaz bezmimiz varestedir
Aşk ile şâyestedir
Çân içinde gizlidir her an bizim mihmânımız
Böyledir irfânımız

Ta ezel merdânelerdir ser verirler şâhına
Şems-i Tebriz râhına
Ser verir sır vermeyiz çoktur olan kurbanımız
Cân verir hûbânımız

Var semâımızda safâ câna gıdâ aşka cila
İsmi her anda vefâ
Anlaşılmaz zâhidâ hem seyrimiz seyrânımız
İncedir erkânımız

Mağz-ı Kur'an'dır muhakkak der tarık-i Mevlevî
Ey Pesendi Mesnevî
Hüccet-i kâtı oluptur ser-te-ser peymanımız
Var bizim imânımız (10)

Muhammes Biçiminde Divan

Muhammes Divan şiirinde her bendi beş dizeden oluşan nazım biçimidir. Bu biçimle yazılan divanların kafiye düzeni genel olarak aaaaa bbbba cccca veya bbbba cccaa dddaa şeklindedir. Dertlî bir medhiyeyi muhammes biçimiyle yazmıştır.

Şakî-i Kevser'dürür Cennet'e Şîr-i Girdigâr
Rahm-i mâderden oluptur Mustafa'ya yâdigâr
Oldu seyfinden anın din-i Muhammed aşikâr
Ya nice medhetmeyim, dünyâ ve ukbâ nâmı var
Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikâr

Ta ezelden ol dürür sırr-ı Nebiye aşinâ
Varis-i peygamber ol dür vâkıf-ı sırr-ı hüdâ
Al-ü evlâdına bir cânım dâhi olsun fedâ
Ya nice medhetmeyim, dünyâ ve ukbâ nâmı var
Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikâr

Hem nücüm ü hem şemis, hem de felek mâhıdır
İns ü cinnin zâhir ü bâtında pâdişâhıdır
Kâfirin küfrü durur hem müminin penâhıdır
Ya nice medhetmeyeyim dünyâ ve ukbâ nâmı var
Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikâr

Zâhiren İslâmlığın bâtında kallâş olduğun
Ta'n kılman dertleriyle gözlerim yâş olduğun
Ayb görmem Dertli'nin sizler kızılbaş olduğun
Yâ nice medhetmeyim, dünyâ ve ukbâ nâmı var
Lâ fetâ illâ Ali, lâ seyfe illâ Zülfikâr (11)

xxx

Nevbahâr ey-yâmı erdi her taraf buldu revâc
Asker-i İslâma arsa sahn-ı sahrâ-yı Mohac
Hazır ol vaktine ey kahbe kıralı gözün aç
Yanına kalır mu gör bu olunan bi indirâç
Başına nâr-ı melâmet ola bir gün taht ü tac

Niyyeti arz-ı gazâdır bunca bin er üstüne
Yalmanur bî hâdd ü pâyan tig-ı cevher üstüne
Tuğlar kaldırdı ser zerrin alemler üstüne
Akın etti pâdişah-ı heft kişver üstüne
Sen gerek malya'ya düş ister Kızılalma'ya kaç

Askerin çokluğuna garrâlanırsın ey lâin
Dağıdır tahmin ü re'y-i fâsidin tedbir-i din
Gelmez isen sıdk ile imâna olmazsın emin
Bed fiâlin gayete ermiş zevâlindir yâkin
Gayrı var Lât ü Menât'ın getürüp odlara saç

Ey Ömer bilsen bu yollarda neler gitti neler
İş bu dâvâ-yı mübine merd olan merdler yeler
Zahminin kanın siler durmaz gazâ tigin siler
Bunca berbâzan şehid-i Kerbelâ kanın diler
Devlet-i İslâm değil tac ü hârâca ihtiyâc (12)

Müsseddes Biçiminde Divan

Divan şiirinde altı dizelik bendlerden oluşan nazım
biçimine müsseddes denir. Kafiye düzeni genel olarak şu
şekillerdedir; aaaaaa bbbba cccca dddda

(11) Dertlî, s.88

(12) Aşık Ömer, s.92

Müsseddes'in diğeri bir kafiye düzeni de şöyledir aaaaaa
bbbbaa ccccaa ddddaa

Ey cemâl-i talati ferhunde ol tab'-ı selim
Bi bedeldir hublar içre hüsnüne yok lââm ü cim
Vuslatın dâr ül-emandır firkâtın nâr-ı cahim
Eşk-i çeşmin hâk-i pâyinden cûda düştü yetim
Çeşm-i âffetten emin etsin seni Rabb-i Rahim
Eşk-i çeşmin hâk-i pâyinden cûda düştü yetim

Hatırımdan gitmeye nâkş-ı hayâlin ey peri
Boynuma düşer ise kâküllerin sevdâleri
Kande görsem bir cemâli hüsn ü mihr-i enveri
Dilime evrâd ola âyât-ı hüsnün ezberi
Çeşm-i âffetten emin etsin seni Rabb-i Rahim
Gider oldum sağ esen kal elveda Abdülkerim

Çekmedim cevri ü sitemden nâz ü istiğnâdan el
Hep amelden hâsıl ettim kendime bunca emel
İsterim vaslın nâsib etse yine Azze ve Cel
Ömrün uzun eylesun Hâk ey gözüm nuru güzel
Çeşm-i âffetten emin etsin seni Rabb-i Rahim
Gider oldum sağ esen kal elveda Abdülkerim (13)

b- Semai

Aruzun mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün kalıbıyla
aşk, güzellik ve bazan da dinî konularda yazılan şiirlere
denir. Özel bir ezgiyle okunur. Semai'de Divan'da olduğu
gibi gazel, murabba, müstezad, muhammes, müsseddes biçimleri
ile yazılır. Türü na't olan semailer de vardır.

Gazel Biçiminde Semai

Yeter naz eyledin ne buldum bu cefâlarla
Beni öldürdün ey kâfir mülukâne ezâlarla

Gözüm yaşın şarab ittin cigerciğim kebab ittin
Aşkın ile harab ittin sen âlemde safalarla

İdersin herkese rağbet nedir hasıl nedir minnet
Ne lâyıktır sana ülfet bir ikin bî-nevâlarla

Habibim doğru söyle dil-i mahz nu şad eyle
Neden düşmüş lebin böyle şarâb-ı âşinâlarla

Gevheri olalı zahir güzeller sevmeye mahir
Sen uğrattın beni ahır belaya iftiralarla (14)

xxx

Hilafım yok kasem billah bu yolda sahibim sensin
Bir âciz bîkes ednayım hayırlı sahibim sensin

Bir âzâdsız kulum satmaya dellalım nida etse
Dolaşırsa pazarlarda satılsa tâlibim sensin

Muînim dest-girim mihribanım yok deyib gezdim
Seni mihr-i vefa buldum ezelden gaaibim sensin

Hekimler oldu aciz hem devâ-yı derd-i dilden
Benim derdim devasızdır tabib-i hazıkım sensin

Benim ismim yazılmış defterin tahtında bir âşık
Ezel Bezmindeki tahrir-i hâle kâtibim sensin

Ümidim vardır âciz Dertli'nin elbette zâtında
Keremkârım efendimsin münasib lâyıkı sensin (15)

Murabba Biçiminde Semai

Bu gün cânânımı gördüm kemâlî şâd ü hurremdir
Nazar kıl sun'î Mevlâ ya yüzü mâh-ı münnevverdir
Niyaz itsem nolur âyâ sarılsam leblerin emsem
Sakın ey dil helâk eyler ki destûr-i mükerremdir

Yakup berbad ider kâfir harab eyler bu dil şehri
Bana tan eyleyen görsünki kimdir çekmeyen kahrın
Şikarı ilm-i vehbidir Nerimân-ı budur dehrin
Belâgat kal'asın mesken iden şîr-i müfehhamdır

Düşelden dâmına ildim necâtıma fâkat yok
Müberrâ olmamız yegdir ki ammâ sabra tâkat yok
Huzur-ı arz-ı âlide ümmid-i vasla âdet yok
Muhassıl hükmü kanlatmaz bu bir şâh-ı muazzamdır

Sakın ta'n itme Gevherî bu gönlüme inda olmaz
Beni söyletme lûtf eyle bu isrârım küşad olmaz
Cânânın vasfı bi-îmkân mübârek ismi yad olmaz
Efendim ma'nide hâlâ veli ibn-i Edhem'dir (16)

(14) Gevherî, s.106

(15) Dertlî, s.122

(16) Gevherî, s.110

Müstezad Biçiminde Semaî (Ayaklı Semaî)

Uzun dizeleri gazel biçimindeki semai gibi mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün, kısa dizeleri ise mefâ'ilün mefâ'ilün kalıbıyla yazılır.

Behey zalim benim erbâb-ı aşka aşınâ dersin
Geçersin rüya gülmezsın
Sulu şeftali-i vaslım kamu derde deva dersin
Öpülmezsın sevilmezsın
Sana ağyara meyl etme dedikçe zıddına gittin
Bana yüz bin hitap ettin
Şaşırdım neyleyim bilmem dövülmezsın sövülmezsın
Niçin imana gelmezsın
İşittim şüphesiz aşıklara va'd-i visal ettin
İnanmam kıl ü kâl ettin
İnan hazır ol meylim bu şeb senden yana dersin
Gelirim derde gelmezsın
Öpülmezsın sevilmezsın deyu şay oldu alemde
Reva mı gençliğin demde
Olur mu buse vermek her zaman bād-ı hava dersin
Yenilmezsın içilmezsın
Dedim zincir-i zülfe gayrı mailler azad olsun
Dedi ömrüm ziyad olsun
Muhabbet bağladım gayrı sana Kenzi gedâ dersin
Filankesten kesilmezsın (17)

Müseddes Biçiminde Semaî

Bir âfet yüzlü dildârın yine oldum giriftârı
Cihanda görmedim ben böyle bir yâr-ı cefakârı
Beni ağlattı dünyada vurup güldürdü ağyârı
Bulursam ruz-i mahşerde ben ol yâr-ı sitemkârı
Aşam başım dökem yaşım yaka yırtam kılâm zârı
O yâr ile benim da'vam Hudâ fasleyleye bâri

İşim bu dâr-ı dünyada yaman etti diyem yâ Rab
Gözüm yaşın figan etmekle kan etti diyem yâ Rab
Bana nettiyse bu şûh-i cihân etti diyem yâ Rab
Benim ebrusu veş kaddim kemân etti diyem yâ Rab
Aşam başım dökem yaşım yaka yırtam kılâm zârı
O yâr ile benim da'vâm Hudâ fasleyleye bâri

Figanım mahşer ehline ola bir âteş-i suzân
Benim sûz-i derunumdan cehennem eyleye efgan
Taaccub kılalar bu âh ü zâra Mâlik ü Rıdvan
Senin Aşık Ömer hâlin gören âdem ola hayran
Aşam başım dökem yaşım yaka yırtam kılâm zârı
O yâr ile benim da'vam Hudâ fasleyleye bâri(18)

(17) Türk Şiir Bilgisi, s.358-359

(18) Aşık Ömer, s.101

Giyinmiş kâkülün kaşın gözün kirpiklerin kâre
Yakışmış birbirine bârekkallâh sun'-ı settâre
Yüzünde o lâtif renk renk olsun ren-i gülzâre
Ne gam varsın hazân göksün çemende reng-i ezhara
Güzel renkler yüzünden imtizâç etmiş nedir çâre
Bakılmaz ki bakılsın böyle yüzle böyle ruhsâre

Yarım gözle bakarken gözlerinde bir süzölmek var
Hele kirpiklerinde ok gibi bir bir dizilmek var
Gülünce kıl gibi cânda incelmek var üzölmek var
Sana bağlı yüreğim sanma ki senden çözülmek var
Güzel renkler yüzünden imtizâç etmiş nedir çâre
Bakılmaz ki bakılsın böyle yüzle böyle ruhsare

Kucağına başım koysam yüzünü eylese teslim
O pembe renkli ruhsârın elimle eylesem telsîm
Bunu Seyrânî bilmem ki ne yolda yâr eder telsîm
Bu bence bir güzel manzar güzel levha-i tersîm
Güzel renkler yüzünden imtizâç etmiş nedir çâre
Bakılmaz ki bakılsın böyle yüzle böyle ruhsâre
(19)

Murabba biçimindeki semaîler çoğunlukla bestelenmiştir.
Ayrıca her dizesi bir mefâ'ilün parçasına uyan dört söz
öbeğine bölünmüş ve her öbeği öteki dizelerde birbirini
izleyecek biçimde yazılmış murabba biçimindeki semaîlere de
ayaklı semaî denmektedir. Bu biçimdeki semaî rakkamla
gösterilecek olursa şu şekil ortaya çıkar:

__1__ __2__ __3__ __4__
__2__ __3__ __4__ __5__
__3__ __4__ __5__ __6__
__4__ __5__ __6__ __7__

Etendim gel bana bildir bu istigna ne âdettir
Bana bildir bu istigna ne âdettir ne adalettir
Bu istigna ne âdettir adalettir halavettir
Ne âdettir adalettir halâvettir nezâkettir (20)

(19) Aşık Seyrânî, s.170

(20) Türk Şiir Bilgisi, s.358

c. Kalenderî

Yine beyit ve dörtlüklere aruz kalıplarından mef'ûlû mefâ'ilû mefâ'ilû fâ'ûlûn kalıbının uygulanmasıyla elde edilen biçime saz şiirinde kalenderî denir. Genellikle aşk ve güzellik konusunda yazılır.

Gazel Biçiminde Kalenderî

Ey ruhleri gül kameti bâlâ güzelim gel
Gel oldu tamam va'de-i ferdâ güzelim gel

Mestâne gönül meclis içinde seni ister
Gel nûş idelim sâgar-i sahbâ güzelim gel

İkrârına dur bendeni ferdâlara salma
Ol va'deye dur serv-i hırâman güzelim gel

Kuyunda senin gûşuna girmez mi figanım
Akitma sirişkin dîdelerim mâ güzelim kgel

Mecnun gibi sahâda gezer Gevherî dâim
Lâyık mı sana ey saçı Leylâ güzelim gel (21)

xxx

Ey gözleri mestân seni alaya değişmem
Rüyını senin şol kızıl elmaya değişmem

Râzını açınca kuzum ol dürler mi saçan
Kiraz lebini ol gül-i handâna değişmem

Billûrdan latifdir ol senin gerdânın ey can
Sîm tenini semâda olan aya değişmem

Seyrânî seni çokdan diler ey cism-i servi
Vechinde hâlin anberi mercâna değişmem (22)

(21) Gevherî, s.111

(22) Aşık Seyranî, s.173

Çekmek dileyen sineye ol kaddî (kadd-i) nihâli
Ref'eylemeli evveli gönlünde melâli

Zîrâ o şuhun gönlü evi şöyle virandır
Gam âteşine yanmada pervâne misâli

Yâzık o ciğer pâresine, merhamet eyle
Evvel aliver dest-i köpeklerdeki mâli

Tahsilden evvel boş yere hiç resm alınır mı
Sizlerde beğim böyle midir âdet -i vâli

Hergâh ki gayrette kusur etmedi Dertli
Ey kân-ı sehâvet, hele fikreyle şu hâli (23)

Murabba Biçiminde Kalenderî

Gönlüm seni ey şuh-i sitem-ger sever oldu
Hicrin bana âh kim neler etti neler oldu
Sensiz geceler hem-demim âh-ı seher oldu
Her sâat-ı hicrin bana bin yıl kadar oldu

Feryâd u figânım bu gece arşa dayandı
Derd ü gam ile dîdelerim kana boyandı
Firkat günü âh böyle uzandıkça uzandı
Her sâat-ı hicrin bana bin yıl kadar oldu

Rahm eyle bu firkat odunu söndür efendim
Bir katre zülâl-ı lebini gönder efendim
Mehcûr olalı bir iki üç gündür efendim
Her sâat-ı hicrin bana bin yıl kadar oldu

Ahımla cihan gamz eder bu ne aceb âh
Hicran oduna can u ciğer yandı bu şeb âh
Neyse bu Gedayî kulunu terke sebab âh
Her Sâat-ı hicrin bana bin yıl kadar oldu (24)

Müstezad Biçiminde Kalenderi (Ayaklı Kalenderî)

Ölçü ve kafiye bakımından Divan şiirindeki müstezattan farkı yoktur. Uzun dizeleri mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fâ'ûlün kısa dizeler mef'ûlü fâ'ûlün ölçüsüyle yazılır.

(23) Dertli, s.114

(24) Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, s.359-360

Dilber sana ben gözleri mestan dimedim mi
Fettan dimedim mi

Efgan ederek bende bu giryan demedim mi
Nâlân demedim mi

Meftun olalı sen mehitâbâna gönülden
Ah ne gelir elden

Kaddimi hilâl eyledi devran demedim mi
Hicran demedim mi

Sevmez beni yâr niceye dek şâh-ı levendim
Sen kendi efendim

Gel sevdiceğim eyleme bühtan demedim mi
Her an demedim mi

Ermen ne aceb kadr-i visâlinle murâda
Bu devr-i fenâda

Eyyâm-ı şerif Gevherî kurban demedim mi
Ferman demedim mi (25)

xxx

Bir şâha kul oldum yine âzâde gezerken
Yüz tutdu cefâyâ
Ugrattım aceb kendimi dünyâda gezerken
Bin türlü belâyâ
El çekmiş iken neyler idim ben yine ey yâr
Hûb sevmeği tekrar
Bendoldu gönül seyr ü temâşâda gezerken
Bir kaşları yâya
Gül gibi uçup gör ki benim yârelerim çok
Bir çâre meded yok
Döndürdü firâk âteşi sahrâda gezerken
Bu bağırmı nâyâ
Uçmuş idi dil mürgu hümâ gibi hevâde
Per kıldı küşâde
Cevlân ederek fahr ile bâlâda gezerken
Düştü yine pâya
Aşık Ömer'i âteş-i aşk eyledi ihrak
Gel hâline bir bak
İzhâr edemez sırrını ihfâda gezerken
Değme zurafâyâ (26)

(25) Gevherî, s.114

(26) Aşık Ömer, s.107

d- Selis

Aruz'un fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün kalıbıyla genellikle gazel biçiminde yazılan şiirlerdir. Murabba, muhammes ve müseddes biçimiyle yazılan selisler de vardır.

Gazel Biçiminde Selis

Gide mi haşre kadar hüzn ile firkat acabâ
Yoksa hâsıl ola mı yâr ile vuslat acabâ

O mürüvvetsiz o zâlim o sitem-kârenin âh
Eremi dâmenine dest-i meserret acabâ

Baksa bir kerre benim hâl-i değer-günuma ol
Çeşm-i insâf ile etmez mi mürüvvet acabâ

Beni gördükçe yüzün döndürür ol âfet-i cân
Ne içindir bana bu rütbe eziyyet acabâ

Kime şekvâ edeyim kimlere feryâd edeyim
Uzunırsa nideyim leyle-i hasret acabâ

Mürg-ı dil-dâr-ı heves bir gün olup meyl ede mi
Kona mı Nûri kulun başına devlet acabâ (27)

Murabba Biçiminde Selis

Yine aldı gam u efkâr-ı dili dağ-ı tenin
Acımaz mı yüreğin merhamettin yok mu senin
Ne revâ cevri ola goncaya serv-i semenin
Acımaz mı yüreğin merhametin yok mu senin

Bunca cevri ettiğini kimseler ey gül edemez
Ben gibi nâle vü nâlişleri bülbül edemez
Ah u efgânıma kâfir de tahammül edemez
Acımaz mı yüreğin merhametin yok mu senin

Derd-i aşkın komadı Nûri mecâlim yetişir
Bu kadar çekmeye de kalmadı hâlim yetişir
Yetişir cekticeğim gayri a zâlim yetişir
Acımaz mı yüreğin merhametin yok mu senin (28)

(27) Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, s.361

(28) a.y.

e. Satranç

Aruzun müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün müfte'ilün kalıbıyla musammat gazel biçiminde yazılan şiirlere denir. Dörtlüklerden oluşan satrançlar hece veznine de uygundur. Satranç'a Şatranç'da denir. Musammat iç kafiyesi de olan şiirlerdir.

Medhine meddâh olalım hüsrev-i hüban güzele
Vasfına sözler bulalım dinleye yâran güzele

Benzeyemez hûr u melek hidmetine çektik emek
Dişlere zer şâne gerek zülfü perişân güzele

Dayanamam nazlarına tûti gibi sözlerine
Çekme sezâ gözlerine kuhl-i Sıfâhan güzele

Söyleme efsâne gibi bakması bîgâne gibi
Şem'ine pervâne gibi yan güzele yan güzele

Söylese diller dolaşır bakmaya gözler kamaşır
Sırmalı kaftan yaraşır serv-i hirâman güzele

Yüzüne zer hızma ile cebhe zehab düzme ile
Başta oya yazma ile yakışır elvan güzele

Ruhları gül gonca femi kendi aşîret Hatem'i
Gezseler Rûm u Acem'i olmaya akran güzele

Serv-i sehî kâmetine kâmet-i kıyâmetime
Gelse eğer da'vetime kesmeli kurban güzele

Emrime tâ'at edelim cevrine gayret edelim
Hâneyi halvet edelim bir gece mihman güzele

Câm ile mey süzdürelim bezme şeker ezdirelim
Seyr ederek gezdirelim bâğ ile bostan güzele

Dertli-i efkenderimiz vasfını gûyendeleriz
Can baş ile bendeleriz şimdi Alî-şan güzele (29)

f. Vezn-i Ahar

Aruzun müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün kalıbıyla murabba biçiminde yazılan şiirlere denir. Kafiye düzeni murabba'ya benzer. Her dizesi dört müstef'ilâtün parçasına karşılık gelir. İkinci dizeye

geçilirken birinci dizenin ikinci, üçüncü ve dördüncü veya üçüncü ve dördüncü, bazan de sadece dördüncü parçası yeniden tekrar edilir. Böylece son dize soldan sağa okunduğunda her mısraın sonundaki kelimelerin yukarıdan aşağıya okunan biçimi ile aynı olur.

Ey çeşm-i âhû tûti sühan-gû
Tûti suhan-gû zülfü semen-bû
Zülfü semen-bû müşg-i şumâra
Müşg-i şumâra vay od-ı sârâ

Zülfü semen-bû müşg-i şumâra
Müşg-i şumâra vay od-ı sârâ
Vay od-ı sârâ dehirde hem-ta
Dehirde hem-ta yoktur hiç asla

O kaş o göz ne o dil o söz ne
O dil o söz ne o ruh o yüz ne
O ruh o yüz ne gülman mı aslın
Gülman mı aslın hurî mi neslin

O ruh o yüz ne gülman mı aslın
Gülman mı aslın hurî mi neslin
Hurî mi neslin var mı ki mislin
Var mı ki mislin hüblukta asla

Simin bedensin çeşm-i fitensin
Çeşm-i fitensin gonca-dehensin
Gonca dehensin kaddin kıyâmet
Kaddin kıyâmet kân-ı melâhat

Gonca dehensin kaddin kıyâmet
Kaddin kıyâmet kân-ı melâhat
Kân-ı melâhat sâhib nezâket
Sâhib nezâket kadrin muallâ

Bir nev hilâlsin aynî zülâlsin
Aynî zülâlsin Yusûf-cemâlsin
Yusûf cemâlsin her elde mâhir
Her elde mâhir el-hak bu zâhir

Yusuf cemâlsin her elde mâhir
Her elde mâhir el-hak bu zâhir
El-hak bu zâhir ettin mi âhir
Ettin mi âhir aklımı yağmâ (30)

g. Şarkı

Halk şiirinin koşmasından doğan şarkı türünü Divan şairleri geliştirmiştir. Dörtlü bendlerden oluşan şarkının konusu aşk, güzellik ve eğlencedir. Saz şairleri de Divan şairlerinin etkisiyle şarkı denemeleri yapmışlardır.

Güzel gel meclîse bir an sürelim zevk ile devrân
Seni seven aşıkların olur Mecnûn gibi uryân
Dîde pür-hûn gönül meftûn kerem kıl gümüş gerdân

Seni sevdim gözüm mesdî aşkın yeli serde esdî
Yazıkdır gel bana etme başın için gönül kasdî
Dîde pür-hûn gönül meftûn kerem kıl gümüş gerdân

Seveli seni dildârım harc eyledim elde vârim
Takın aldım hamaylılar unudamam böyle yârim
Dîde pür-hûn gönül meftûn kerem kıl gümüş gerdân

Seyrân(î) görse sen dilberi can ile olur müşterî
Sîm-gerdânı seyredenler gezer âlemde serserî
Dîde pür-hûn gönül meftûn kerem kıl gümüş gerdân
(31)

h. Tahmis

Tahmis beşleme demektir. Bir gazelin her iki beyitinin önüne aynı vezin ve kafiye de üç mısra eklenerek muhammes haline getirmeye tahmis etme, ortaya çıkan muhammes'e de tahmis denir. Kafiye düzeni aaa (aa) bbb (ba) ccc (ca) şeklindedir. Tahmis'de tahmis edilen beyit ile eklenen mısralar arasında bir anlam kaynaşması olmak zorundadır. Aşık Ömer, Ahmet Paşa'nın bir gazeline şu tahmisi yapmıştır;

Aşkın ile göz yaşın ettin şerâb
Nâlemi ney nağmemi kıldım rebâb
Mekteb-i irfâna kılup intisâb
Nûsha-i aşkı okudum bâb bâb
Hâl ü hattın zülf ü ruhun bâb bâb

Ol ki Hak'kın Allemel'esmâ'sıdır
Söyleme bil sırrı müsammâ'sıdır
Müşkili ancak bunun illâ'sıdır
Çâr kitap hüsnünün inşâsıdır
Böyle dedi kad-i hâzır cevâb

Gelmedi âfâka senin tek selîm
Sana Habîbim dedi Rabb-ı Rahîm
Mu'cize bes sana Kelâm-ı kadîm
Levh ü kalem Sidre vü Arş-ı azîm
Çeşmine rûşen görünür bî hicâb

Hüsnüne müştâk idi Mûsâ-yi lûr
Kılmış idi Dâvud'a na'tin Zebûr
Medhin okur cümle vuhuş ü tuyûr
Vennetü firdevs dahi gilmân ü hûr
Buldu cemâlin ile pûr âb ü tâb

Benden Ömer kılmadadır âh ü zâr
Bulmadı derdinde gönlüm gamgüsâr
Lûtfun ile destini alsan ne var
Hürmet-i Ahmed dahi hem Çariyâr
Etme Salâhî'ye ilâhî azâb (32)

2- Hece Vezni ile Oluşturulan Biçimler

Saz şairleri Divan şiirinin bazı biçimlerine hece veznini uygulayarak orijinal biçimler oluşturmuşlardır. Bu biçimler sayıca çok azdır. Bu biçimlerin bir özelliği de aynı zamanda zorlama ile aruz veznine de uydurulabilmesidir.

a. Beste

Halk şiirinde beste biçimi yaygın bir tarz değildir. Saz şairlerinin gazel biçimine hece veznini uygulaması ile oluşmuştur. Kafiye düzeni gazelinki gibidir ve hece sayısı 14'tür.

Katlan dil-i divâne güzeller belâsına
Hûblarda cefâ âdet imiş mübtelâsına

Gel mihr ü vefâ sûretini tut ciger-köşem
Genç bâşın için koyma beni il sırasına

Bir şeb bize teşrif buyurun, deyü ol şûhun
Yalvarsam aceb olmaz mı bir kez lalasına

Tûtî gibi her göfti şirin olmağa sebep
Kundakta seker katmış lalası mamasına

Terkeyle bugünden gerü sevdâ-yı dilberi
Ey Dertli kimler erişmiş anın vefâsına (33)

(32) Ergun, Aşık Ömer, s.391

(33) Dertli, s.133

b. Manzume

Yine gazel biçimi ile şairin keyfince yazdığı bir biçim de manzumedir. Kafiye düzeni gazeldeki gibi hece ölçüsü ile yazılır.

Bir şem'a ki yakacak, pervanesiz kalır mı
Gavvâs olan bu bahre dür-dânesiz kalır mı

Zencir-i aşkı alman sakın divânelerden
Hakk'ın timarhânesi divânesiz kalır mı

Mürşidimiz mey-fürûş, kûy-i mugan bekleriz
Meygede-i âşıkân mestânesiz kalır mı

Cânâne cânı vermek kolay gelir âşıka
Makd-i cânın sarfeden cânânesiz kalır mı

Derd ü belâ-yı dosttan kılma teşekkî Dertli
Dost derdine düşenler dermânesiz kalır mı (34)

c. Satranç

Dertli hece vezniyle bir satranç denemesi yapmıştır. Bu metin saz şiirindeki semâî'ye benzemektedir. Satranç'ta konu aşk veya tasavvuttur. Genellikle iç kafiyeyle dikkat edilir.

Medhuni meddâh olalım
Hüsrev-i hûban güzele
Vasfına sözler bulalım
Dinleye yârân güzele

Söyleme efsâne gibi
Bakması bîgâne gibi
Şem'ine pervâne gibi
Yan güzele, yan güzele

Burnuna zer hırzma ile
Cebhe zehep düzme ile
Başta oya yazma ile
Yakışır elvan güzele

Dertli-i efkenderiz
Vasfını gûyenderiz
Can baş ile bendeleriz
Şimdi Alişân güzele (35)

(34) Dertli, s.135

(35) Dertli, s.137

Aşık Ömer'in bir şatrancı'da hem hece ölçüsünün 8'li hem de aruzun müf'teilün müf'teilün kalıbına uymaktadır büyük ihtimalle Aşık Ömer şiiri aruz vezniyle yazmaya çalışmıştır.

İtme cefâ bana şehâ
Cevri revâ görme sezâ
Nola vefâ itsen eyâ
Lutfı edâ hûri likâ

Cevr ü sitem virdi elem
Bana bu dem ey gül-i fem
Eyledi gam kaddimi ham
Kem deyemem ol sanema

Ey pür edeb noldu sebep
Bilsem aceb bendene heb
Her ruz ü şeb çeşm-i gadeb
Renc ü itab turfa belâ

Var mı güzel sana bedel
Sinemi gel tiğ ile del
Vaslına el irse sehel
Nola mahal kân-ı sehâ

Dağ-ı derun dilde füzun
Bağrumu hun eyledi gün
Aşk u cünun oldu nûmun
Sabr u sükun vire Hüdâ

Gamzen aman âfet-i can
Dökmede kan şâh-ı cihan
Ehl-i iman külli heman
Eyledi can sana fedâ

Şâm ü seher dilde keder
Dağ biter sûz-i ciğer
Eyleme dar (zarar) âhım irer
Bir gün ider sana şehâ

Ey büt-i Çin âliye kin
İtme hemin vasla yakın
Eyle şirin şâh-ı güzün
Ömer'i hazin itme canâ (36)

d- Mısra

Divan şiirinde belli bir biçimi olan mısra tam bir aruz kalıbıyla söylenmiş beytin yarısıdır. Saz şairleri bu biçimi de denemişlerdir.

Mevlevîdir sevdiğim hem dem külâh eyler bana

xxx

Geçti ol tekkenin kerâmetinden

xxx

Gıda-yı nefis için Sultâna âşıklar çanak tutmaz

xxx

Aç gözün; izhâr-ı candır, feyz-i Mevlâ'dır sabır
(37)

II. NAZİRECİLİK

Bir şairin şiirine başka bir şairce aynı ölçü, uyak ve redifte yazılan benzeri bir manzumeye nazire denir. Divan şiirine ait olan bu gelenekte amaç nazireyi yazan kişinin şiirini aldığı kişiyi övmek, onu yüceltmek bazan da daha iyisini yazmaktır. Divan şairlerinin 14.asırda başlattıkları bu geleneği saz şairleri de kullanmıştır. Saz şairleri hem diğer saz şairlerine hem de divan şairlerine nazire yazmışlardır.

Saz şiirinde ençok "Dedim dedi"li şeklindeki şiirlere nazire yapılmıştır. Dedim dedi'li şiirlerin bize İran edebiyatından geçtiği sanılmaktadır. Bu biçimin ilk örneğini Kul Nesimî vermiştir. Daha sonra Temeşvarlı Gazi Aşık Hasan ve Erzurumlu Emrah bu biçimde nazire yazmışlardır. Biçimin semâî örneğini ise Erçişli Emrah'ta görmekteyiz. 16.asırda yaşamış olan Pir Sultan Abdal bu biçimin bir benzerini koşma şekliyle ortaya koymuştur. Yalnız bu koşmanın son iki dizesi dedim dedi olarak geçer:

Yas ü matem günü derdim yeniler
Yârin sesi kulağımda çınılar
Dedim ki dağlara niçin iniler
Dedi çekticeğim karın elinden

bu biçimin başka örnekleri halk ve divan edebiyatlarında Seyyid Aleâddin, İbrahim Tennuri, Ali İzzet Özkan, Nüzûlî, Kadı Burhaneddin gibi pekçok şairde görülür. (38) Halk şiirinde dedim dedi'li şeklindeki koşmaya nazire yazan şairlerden Temeşvarlı Gazi Aşık Hasan ile Erzurumlu Emrah'ta ilk örneklerini görmekteyiz. Bu iki şair Kul Nesimi'nin şiirini tenzil etmiştir.

Kul Nesimi'nin Şiiri

Uykudan uyanmış şahin bakışlım
Dedim sarhoşmusun söyledi yok yok
Ak ellerin elvan elvan kınalı
Dedim bayram mıdır söyledi yok yok

Dedim ne gülersin dedi nazımdır
Dedim kaşın mıdır dedi gözümdür
Dedim ay mı doğdu dedi yüzümdür
Dedim ver öpeyim söyledi yok yok

Dedim aydınlık var dedi aynımda
Dedim günahım çok dedi boynumda
Dedim mehtap nedir dedi koynumda
Dedim ki göreyim söyledi yok yok

Dedim vatanın mı dedi ilimdir
Dedim bülbül müdür dedi dilimdir
Dedim Nesimî Şah dedi kulumdur
Dedim satar mısın söyledi yok yok

Temeşvarlı Aşık Hasan'ın naziresi

Bilmem sarhoş mudur uykudan kalkmış
Taramış zülfünü gerdana dökmüş
Beyaz ellerine al kına yakmış
Dedim öpüşelim dedi ki yok yok

Dedim selvi nedir dedi boyumdur
Dedim bu güzellik dedi soyumdur
Dedim bu cilveler dedi huyumdur
Dedim koşuşalım dedi ki yok yok

(38) bkz. Hayrettin İvgin, "Halk Şiirinde Dedim-dedi"
II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri
C.2, Halk Edebiyatı, Ankara 1982, s.255

Dedim ölüm yok mu dedi aynımda
Dedim öz vebâlin dedi boynumda
Dedim turunçların dedi koynumda
Dedi kokuşalım dedi ki yok yok

Dedim yanakların dedi gülümdür
Dedim kâkülün dedi sümbülümdür
Dedim garip Hasan dedi kulumdur
Dedim sarmaşalım dedi ki yok yok

Erzurumlu Emrah'ın naziresi

Sabahtan uğradım ben bir güzele
Dedim mahmur musun söyledi yok yok
Ak ellerin boğum boğum kınalı
Dedim bayram mıdır söyledi yok yok

Dedim inci nedir dedi dişimdir
Dedim kalem nedir dedi kaşımdır
Dedim onbeş nedir dedi yaşımdır
Dedim daha var mı söyledi yok yok

Dedim ölüm vardır dedi aynımda
Dedim zulüm vardır dedi boynumda
Dedim ak memeler dedi koynumda
Dedim ver ağzıma söyledi yok yok

Dedim Erzurum nen dedi ilimdir
Dedim gider misin dedi yolumdur
Dedim Emrah nendir dedi kulumdur
Dedim satarmısın söyledi yok yok (39)

Dedim-dedi'li şeklindeki koşmalar genellikle "yok yok" redifiyle söylenir.

Erzurumlu Emrah'ın bu şekildeki bir naziresi de Aşık Ömer'e yapılmıştır. Aşık Ömer'in şiiri şöyledir.

Dedim dilber yanakların kızarmış
Dedi çiçek taktım gül yarasıdır
Dedim dâne dâne olmuş benlerin
Dedi zülfüm değdi tel yarasıdır

Dedim dilber sana yazıldı kanım
Dedi niçün dersin benim sultanım
Dedim kimler sarmış ince miyânın
Dedi kendim sardım kol yarasıdır

Dedim bu Ömer'in aklını aldım
Dedi sevdiğine pişman mı oldun
Dedim dilber niçün sararıp soldun
Dedi hep çektiğim dil yarasıdır (40)

Erzurumlu Emrah'ın naziresi

Dedim dilber dîdelerin işlenmiş
Dedi çok ağladım, sel yarasıdır
Dedim dilber yanakların dişlenmiş
Dedi zülfüm değdi, tel yarasıdır

Dedim dilber lebin şeker, bal olmuş
Dedi bugün bana başka hâl olmuş
Dedim dilber ak gerdanın al olmuş
Dedi çiçek sokdum, gül yarasıdır

Dedim dilber Emrah aklımı aldın
Dedi şu cihanda beni mi buldun
Dedim dilber niçin sararıp soldun
Dedi çekdieceğim dil yarasıdır (41)

Seyrânî'nin "Kara Bahtım" nakaratlı koşması Dertli'nin aynı redifli koşmasına naziredir.

Girdab-ı mihnette kapandın kaldın
Vermedin bir yandan ses kara bahtım
Anladım gafilsin, uykuya daldın
Deli poyraz gibi es kara bahtım

Alemde bi candan korkulmaz iken
Perçenden kimseler kurtulmaz iken
Arslana kaplana yırtılmaz iken
Dedirttin tilkiye "pes!" kara bahtım

Dertliyâ çıkar mı bu işin ucu
Şimdi farkedenden yok altunu tuncu
Evvel beğenmezdin mesti pabucu
Verdirdin çarığa mes kara bahtım (42)

(40) Aşık Ömer, s.34

(41) Türk Saz Şairleri, Ankara 1962, s.745

(42) Dertli, s.178

Divan şairlerine nazire yazan saz şairlerinden Zihnî, Nedim'in "sana" ve Baki'nin "Saf saf" redifli gazellerine nazire yazmışlardır.

Haddeden geçmiş nezâket yâl-ü bâl olmuş sana
Mey süzülmüş şişeden ruhsâr-i âl olmuş sana

Bûy-ı gül taktir olunmuş nâzın işlenmiş uçu
Biri olmuş hoy birisi dest-mâl olmuş sana

Sihr-ü efsûn ile dolmuştur derûnun ey kalem
Zülfü Hârût'un demek mümkün ki nâl olmuş sana

Söyle egerd olmuş Firengistan birikmiş bir yere
Sonra gelmiş gûşe-i ebrûda hâl olmuş sana

Ol bût-i tersâ sana mey nûş eder misin demiş
El-aman ey dil ne müşkilter suâl olmuş sana

Sen ne câmin mestisin âyâ kimin hayrânısın
Kendin aldırdın gönül noldun ne hâl olmuş sana

Leblerin mecrûh olur dendân-ı sin-i bûsedden
La'lin öptürmek bu hâletle muhâl olmuş sana

Yok bu şehir icre senin vafettiğin dilber Nedim
Bir perî-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana(43)

xxx

Bayburtlu Zihni'nin naziresi;

Bûy-ı müyun nesc olup kanber nikâb olmuş sana
Nâfe-i âhû-yı cennet müşk-i nâb olmuş sana

Yâ sabâ attâr gül taktir ederken bagda
Gül süzülmüş la'line gülden gül-âb olmuş sana

Bezm kurmuş âl-i ruhsârında bir hâlin ki var
Taht-ı yâkût üzre şâh-ı Cem cenâb olmuş ana

Lâle-had şimsâd-kad müşgîn hat u anber nukat
Kilk-i kudretle muharrer bir kitâb olmuş sana

Zinhîyâ vaf ettiğin bu dilber-i yek-tâ ki var
Aferin-i kâf u nûndan intihâb olmuş sana (44)

(43) Abdülbaki Gölpınarlı, Nedim Divan'ı, İst.1972, s.249-250

(44) Bayburtlu Zihnî, s.147

Dertli, Fuzulî ve Nedim gibi büyük şairlere nazireler yazmıştır.

Şu Divan'ı Nedim'in "Sinede bir lahza arâm eyle gel cânım gibi" mısraı ile başlayan gazeline naziredir.

Râzk-ı aşkın dildi pinhân ederim cânım gibi
Sine-i gencinede mahfûzdur îmânım gibi

Nâle vü feryâdına bâis nedir bulbül senin
Yoksa bir goncan mı var verd-i handânım gibi

Gülsitân-ı âlemi bir bir temâşâ eyledim
Bir senavber görmedim serv-i hırâmânım gibi

Geşt-i âlem eyleyip gezdim cihanı, bulmadım
Lâciverdî kubbenin altında sultânım gibi

Hâk-i dehri günde bir kerre sulaba bağdân
Bitmemiş, bitmez felek devrinde Bostân'ım

Çok gönüller gezdin ey abdâl-ı aşk, seyyâh olup
Bir harâba uğradın mı kalb-i virânım gibi

Rişte-i reyhâne tebîh etme zülfün Dertliyâ
Sünbül-i bâğ olmaya kâkûl-perişânım gibi (45)

Aşık Ömer'in şu bendiyle başlayan murabba'ı

Sevdiğim takın yürü mercân mercân üstüne
Lutf edüp sevme gülü bir can bir cân üstüne
Belki zulme bais olup ol rakib-i bed lika
Eyleme gel her zaman divan divân üstüne

Rasih'in
Süzme çeşmin gelmesin müjgân müjgân üstüne
Urma zahmı sîneye peygân peygân üstüne (46)

beytiyle başlayan gazeline naziredir.

III. MAHLAS

İslâmiyet öncesi Türk şiirinde mahlâs kullanma geleneği mevcuttur. Ancak biraz daha farklı bir şekildedir. Şair şiiri hangi amaçla veya nasıl yazdığını belirtmek için zaman

(45) Dertli, s.99

(46) Ergun-Aşık Ömer, s.71

zaman not düşer gibi mahlâsını kullanmıştır. Burkan kültür muhiti içinde dinî manzumeleri bulunan Ki-Ki'nin bir şiirinde şu kayda rastlanır ;

Talulâb yığıp men Ki-ki
Takşutla intürü tegindim

"Ben Ki-Ki seçip toplayarak nazma düşürmeye gayret ettim." Yine bu dönem şairlerinden Pratyaya-Şiri bir şiirinin son dördlüğünü "Ben Pratyaya-Şiri her zaman söylemek için başkalarına gerek olacağını düşünerek bunları şöyle böyle toplayıp bizzat nazmettim." (47) anlamında yazmıştır. Dörtlük şöyledir;

Alku ödte sözler içün kentü özüm
Altın-lar-ka kergeg bolgay sakına öze
Ança munçayı yığıp bozdum braty-a-şiri
Asıg bolup tınlığ-larka burkan bolsurlar (48)

İslâmi dönemlerde mahlâs şairin adeta imzası olmuştur. Halk şairleri başlangıçta son dördlükte kendi isimlerini kullanmakla iktifa etmişlerdir. Divan şiirinde ise şairin kendine seçtiği bir adı nisbet î'si ile beraber kullanımın İran edebiyatında Camî, Nizamî, Fırdevsî gibi isimlere bakılacak olursa bu edebiyattan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. XVI.asırdan itibaren saz şairleri Divan şairleri gibi kendilerine isimleri dışında bir mahlâs seçmişler ve nisbet î'si ile beraber kullanmışlardır. Bu şekildeki kullanım saz şiirine Divan şiirinden geçmiştir.

Saz şiirinde şairin son dördlükte mahlâsı kullanmasına tabşırma denir. Divan şiirinde de şairin mahlâsının geçtiği beyite mahlâs beyit veya tağ beyit denmektedir. Divan şiirinde Keşfî, Üsküdarî, Nef'î, Bakî, Fuzulî. Saz şiirinde Gevherî, Hayâlî, Keşfî, Zihnî gibi

Her iki zümrenin ortak bir yönü de şairlerin mahlâsının bir usta tarafından kendilerine verilmesidir. Usta çırak ilişkisi içinde yetişen şaire mahlâs verme yetkisi ustaya aittir. Bu gelenek de muhtemelen halk edebiyatından kaynaklanır. Çünkü Dede Korkut Hikâyelerinde kahramanlara bir işi başarmaları neticesinde ad verildiği görülmektedir. Bununla beraber bazı şairler kendi isimlerini kullanmayı yeğlemiştir.

(47) Bkz. Reşid Rahmetî Arat, Eski Türk Şiiri, Ankara 1965, XXI.

(48) a.g.e, s.152

IV. DİVAN TERTİB ETME

Halk edebiyatına kaynaklık eden kitaplara cönk denir. Cönklerin yanısıra aynı şekilde tertib edilmiş bazı kaynaklar var ki, bunlara da mecmua denir. Kimin tarafından yazıya alındığı bilinmeyen cönklerde halk edebiyatına ve özellikle saz şiirine ait şiir ve diğer ürünler mevcuttur. Ancak bir şairin bütün şiirlerinin cönklerde yer alması mümkün değildir bu sebeple pekçok şiir günümüze ulaşmadan kaybolmuştur.

Divan şiirinde ise şairlerin şiirlerini topladıkları kitaba Divan denir. Şairler şiirlerini muntazam bir şekilde toplamışlar. Böylece Divan'daki şiirlerin kaybolması önlenmiş olmaktadır XVII. asırdan itibaren divan şiirinden etkilenen saz şairleri buna uyarak Divan tertib etmeye çalışmışlardır. Divanlar klâsik şiir mensuplarınıninki kadar mükemmel değildir. Divan tertib etmiş şairlerin başında Aşık Ömer, Bayburtlu Zihnî, Dertli gelir.

B. MUHTEVAYA AİT UNSURLAR

Saz şiiri Divan şiirinin muhtevasını biçimi ile beraber almıştır. Divan şiirinin dünyasına girmeye çalışan saz şairlerinin bunu tam anlamıyla başardığı söylenemez. Divan şiiri son derece kapalıdır ve içinden konuşur. Saz şairleri çoğunlukla divan şairlerinin yaptığını anlamaya çalışmışlar ve bundan daha ileri gidememişlerdir.

Divan şiiri aruz vezni, beyit birimi ve onunla kaynaşan bir hayâl sisteminden müteşekkil kapalı bir istiareidir. Dünyü görüşü umumi olarak tasavvuf etrafında cereyan eden bir tabiat ve güzellikle süslüdür. Bunun dışında islâm mitolojisi, tarihi vakıalar, kıssalar, efsane ve rivayetler, kimya, simya, tencim, zayırcı, reml gibi ilimler, av ve bezme ait unsurlar, tabir ve darbimeseller, sanatlar, kadın ve aşk bu şiirin muhtelif konularını teşkil eder.

Divan şiirinden etkilenererek yazan saz şairlerinin şiirlerinde en çok işlenen konular şunlardır;

- 1- Tasavvuf
- 2- Din
- 3- Mazmunlar-Tabirler
- 4- Efsane, rivayet ve kıssalar
- 5- Söz sanatları

I. TASAVVUF

Saz şiirindeki Tasavvufî unsurları anlayabilmek için Tasavvuf hakkında malûmat vermeyi uygun görüyoruz.

Konu hakkında bir araştırma yapan Sayın Mahir İz "Tasavvuf" isimli kitabında şöyle bir tanım yapmıştır : "Tasavvuf Hakk'ın hoşnutluğunu kazanmak ve ebedî saadete ermek için nefisleri temizleme, ahlâkı tasfiye, içi ve dışı tenvir, sûret ve sîreti tezkiy hallerinden bahseden bir ilimdir." (49)

Osmanlıca-Türkçe Lügat'te "Sofulaşma, gönlünü Allah sevgisine bağlama" şeklinde tanımlanmaktadır. (50)

Ağah Sırrı Levend, "Divan Edebiyatı" isimli eserinde Tasavvuf'tan bahsederken; "Tasavvuf'ta esas fikir kâinatta ancak bir tek vücudun bulunduğuna inanmak ve başka varlıkları o vücudun muhtelif tecellilerinden ibaret addetmektir. Tasavvuf, felsefenin vazetmiş olduğu meseleler içinde ancak vücut bahsiyle meşgul olmuştur." (51) demektedir. Tasavvuf sūfî kelimesiyle de alâkalıdır. Bu kelimenin menşeiine bakıldığında sof'a, hatta Yunanca'da hikmet anlamına gelen sofos ve müstakî feylesof'a kadar çıkar. Sof bir çeşit kumaşın adıdır. Dolayısıyla mutasavvıflar softan elbise giydikleri için tasavvuf ve mutasavvıf kelimeleri de buradan çıkmıştır.

Netice itibarıyla, Tasavvuf için felsefî manâda İslâmî düşünce çerçevesinde oluşturulan bir hayat tarzı diyebiliriz. Tasavvuf'un pekçok ıstılâhı arasında şunları sayabiliriz; Tevellâ ve Teberrâ, İstikâmet, Hâl, Makâm, Zikir, Şükür, Tevbe, Tevekkül, Vahdet-i Vücut, Vecd, Fenâ, Bakâ, Arif, Kalender, İlme'l-yakîn, Ayne'l-yakîn, Kemâlât, Gisû, Muy, Hakikât, Meyhâne, Hüsn-i Mutlak, Vücut u Mutlak ...

Tasavvuf konusunu alan şiirlerde mazmunlar tamamen dinî anlamdadır. Konu herhangi kavramın dinî anlamda tefsiridir. Saz şairleri Tasavvuf'u Divan şairleri gibi kullanmak istemişlerdir. Nüzhet Ergun tasavvufî şiirler yazan Aşık Ömer'in mevlevî olduğunu kaydetmektedir.

(49) Mahir İz, Tasavvuf, Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar, Haz. M.Ertuğrul Düzdag, İstanbul 1967, s.33

(50) Ferid Devellioğlu, Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat, İstanbul 1982, s.1240

(51) Ağah Sırrı Levend, Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar, İstanbul 1984, s.13

Aşık Ömer'in hece ile yazdığı bir manzumede dünyanın yaratılışı ve insanın dünyaya gelişi islâmi felsefe çerçevesi içinde anlatılmaktadır.

Gel-e canım sana bir suâlim var
Lütuf eyle bana şundan haber ver
Hak'kın ma'mur evi cennet cehennem
Kimiñün yapıldı şundan haber ver

Şeytân-ı lâinin sözüne uyan
Havvâ'dır cennette buğdayı yiyen
Adem'in eñninden hulleyi soyan
Cennetten çıktığı günü haber ver

Balığın mekânı su ile taştır
Anın ötesini anlamak güçtür
Hazret-i Adem'in makamı kaştır
Yönü ne diyâra şundan haber ver

Yüz yirmi dört bin peygamber gelmeden
Hak Muhammed habibini bilmeden
Din islâm kâfire kılıç çalmadan
Dini kim zaptetti şundan haber ver

Aşık Ömer hasmı ile görüşür
Tenin türab hem aslına karışur
Ay nereden doğar nerden kavuşur
Gün neden halk oldu şundan haber ver (52)

Aşık Ömer'in şu koşmasında da tasavvufî anlamda Allah'ın vasıflarından bahsedilmektedir.

Efendim gîsû-yi siyehkârında
Mihmânın değildir ya nedir gönül
Mânend-i andelib gül'izarında
Zülâlin değildir ya nedir gönül

Hudâ kemâl üzre vermiş kemâli
Gönlümden gider mi hüsnün hayali
Söyle senden ayrı Ya'kub misâli
Giryânın değildir ya nedir gönül

Ne bilir esrâr-ı Mevlâ'yı câhil
muhabbetle olur rizâyı tahsil
Cemâlin gördükçe mest-i lâya'kil
Hayrânın değildir ya nedir gönül

Ah etsem âhımdan yerde taş oynar
Akar gözlerimden kanlı yaş oynar
Çevgan-ı zülfünde cân ü baş oynar
Galtânın değildir ya nedir gönül

Ben Ömer kulunun fedâdır cânım
Serv-i hırâmâım şâh-ı hûbânım
Sen de insâf eyle benim sultânım
Kurbânın değildir ya nedir gönül (53)

Gevheri halk tasavvuf anlayışını şu koşmada anlatmaktadır.

Bugün ben bir bağa girdim
Ne bağ duydu ne bağ bancı
Gülün şeftalisin derdim
Ne bağ duydu ne bağ bancı

Bağın duvarından aştım
Kırmızı gülüne koştum
Öptüm sardım helâllaştım
Ne bağ duydu ne bağ bancı

Bağın kapusunu açtım
Sanasın cennete düştüm
Doldurdum badesin içtim
Ne bağ duydu ne bağ bancı

Seherin tan yeri attı
Bülbül elvan elvan öttü
Gevheri yükünü tuttu
Ne bağ duydu ne bağ bancı (54)

Dertli nefes koşma tarzında yazdığı şiirinde tasavvuf istilahlarına ve tasavvufî anlamda insanın dünyaya geliş amacından bahsetmektedir.

Ervâh-ı ezelde, evvelki safta
"Elestü..." hitâbında "belâ" dedim
Koyma beni ansâırda, hilafta (galatta)
"Cânım cemâline mübtelâ" dedim

Ruhlar aşk meyinden oldu mestâne
Kimi küfle daldı, kimi imâme
Saf be saf olarak durduk divâna
Münkirler "lâ" dedi, ben "illâ" dedim

(53) Aşık Ömer, s.24

(54) Gevheri, s.93

Vaktâ ki "Kün" emri zuhûra geldi
Eşya ve mahlukat hep zâhir oldu
Çün ervâh kendini bir yerde buldu
İmân ve ikrârı ben sâna geldim

Dertli bu hikmetten irşâd olmadı
Sensiz mahşer yeri küşâd olmadı
Çok nebî'ye vardım, imdâd olmadı
"Şefâaat kânısın Mustafa!" dedim (55)

Dertli tabiattaki herşeyin Allah'ın bir tecellisi olduğunu şu beytiyle dile getirmiştir,

Mevsim-i gül geldi, seyrettim sükûfe kesrettin;
Sırr-ı Hak'tan her çiçek gösterdi bir ibret bana
(56)

Seyrani'nin şiirlerinde din ve tasavvut unsurlarını inceleyen Prof.Abdurrahman Güzel, Seyrani'yi Yunus Mektebinin mensubu kabul etmektedir.(57)

Kırklar kâsesinden bâde nûş etti
Gönül mekân tuttu meyhânelerde
Cihânın malını ferâmuş etti
Sûretâ gezeriz gamhânelerde

Erenler râhına can eder heves
Bir pîr-i azizden alındı nefes
Can bülbülü kaçar kalır bir kafes
Dürr-i yektâ vardır irfânelerde

Seyrânî âdemlik hâlini takın
Adem ilm-el-yâkîn hem ayn-el-yakîn
Ehl-i harâbata hor bakma sakın
Define bulur virânelerde (58)

Bu koşmada kullanılan ayn-el-yâkîn tasavvufî anlamda kalbi müşahede ile hakiki vahdeti görmek demektir. Seyrani'nin şu koşmalarında tasavvufî öğelerden bahsedilmektedir.

(55) Dertli, s.47

(56) Dertli, s.42

(57) Abdurrahman Güzel, "Seyrani'nin Şiirlerinde Dini ve Tasavvufî Unsurlar", T.F.A. 1987, Ankara 1987, s.31-47

(58) Aşık Seyrani, s.43

Yerin gögün ismi cismi yoğiken
Bir ezan okunur sadâsı nerde
El ermedik göz görmedik bir nesne
Yapılmış kubbesi Hudâ'sı nerde

Bazı âşıklar da kendisin över
Kâmilin cevâbın birî bin değer
Cümle kitab gökden inmezden evvel
Bir Kur'an okunur sadâsı nerde

Gözlerimden akan kanlı yaşlarda
Katrasınca dert bulunur başlarda
İlham derler ki bir kuş vardır kuşlarda
Gökden yere inmez yuvası nerde

Çok ahdettim konamadım bu dala
Yok imiş ikrâmın Hayyâlessela
Ucu bulunmadık böyle bir mânâ
Söyle Kul Seyrânî ustası nerde (59)

xxx

Eğlen hocam eğlen bir سوالım var
İz'an nedir erkân nedir yol nedir
Seni bana gâyet fâzıl dediler
İçerimde bir yara var bil nedir

Cennetin kapısın sallâlah açar
Şerîat işini Muhammed seçer
Seksen bin evliyâ yurdundan göçer
Onları bekleten mutlu kul nedir

Muhammed dinidir taptığın tapı
Bozulmaz Mevlâ'nın yaptığı yapı
On iki bahçede kırk sekiz kapı
Eşiği bekleyen iki kul nedir

Kıldan ince derler Sırat'ın yolu
Önünde devletlü ardında Ali
Üç yüz altmış birdir selvinin dalı
Dalında açılan iki gül nedir

Başına bağlamış al yeşil çember
Kokuyor ağzında misk ile anber
Seksen bir evliyâ yüz bin peygamber
Önünde gidiyor iki kul nedir

Seyrânî der diyar gezmedim
Kalem alıp kaşın gözün yarmadım
Elim ile bir gemicik düzmedim.
Gemi nedir deryâ nedir yol nedir (60)

İlk dörtlükteki erkân Tasavvufî anlamda yol esas başka bir deyişle tarikat demektir. Bir önceki şiirin ikinci dörtlüğünde geçen kâmil tasavvufî anlamda yani Fenafillâh'a erişme ve Haktan başka birşeyi düşünememe derecesine erişmektir.

Şu dörtlükte Seyrânî tasavvufta ilâhi bir feyiz kabul edilen irfan kavramına değinmiştir. İrfan kâinatın sırlarını bilme kudreti olarak kabul edilir.

Gel gönül Mevlâyâ edelim niyaz
Hak murat verici parasız güzel
Sahibinin ismin çıkarmaz beyaz
Hâtem yüzük olsa kararsız gönül

Aşıkın kalbinde görüp yarayı
Beytullâh yas tutmuş giymiş karayı
Derde Hakk'dan isteyelim çâreyi
Dert olmaz elbette çâresiz gönül

Kalb-i âşık Hakk'ın kenz-i irtânı
İyd-i visâlinin canım kurbânı
Der ki varmak âdet değil Seyrânî
Tabip huzuruna yarasız gönül (61)

Yine şu şiirinde tasavvuf ıstılahlarından Enel Hak'tan bahsedilmektedir.

Padişah-ı aşka olalı nedîm
Cilehâne oldu mesken-i kadîm
"Enelhak" demedim "entelhak" dedim
Melâmet dalında asdırdın beni

Eyledim dervişlik bir Hudâ dedim
Başladım elif'den sonra "ba" dedim
Münkirler "la" dedi ben illâ dedim
Şerîat bâbında susudurdun beni

Koydun Seyrânî'yi Mecnûn yerine
Aklın ermez etdin hayır şerrîne
Cellâd oldun kılıc urdun serine
Baht-ı siyâhıma küsdürdün beni (62)

(60) Seyrânî, s.119

(61) Seyrânî, s.83

(62) Seyranî, s.73

Dertli'nin şu Divan'ında yet-i beyza, esma, esma-yi hasene, küntü kenzen gibi tasavvuf istilâhları açıklanmaktadır. Ayrıca bir âyete atıfta bulunulmuştur.

Kıl tahammül ey gönül, gör kimyâdır sabır
Aç gözün izhâr-ı candır, Feyz-i Mevlâdır sabır

Okunur ispat ile âyât-ı Fûrkan, dört titap
Bin bir ismin hatmi mânâlarda kübrâdır sabır

Gör vücûdun kasrını, sultânı Hû'dur Hû diyen
Sûre-i Seb'almesânî, yed-i beyzâdır gönül

Buldular bunda kemâli evliyâlar sabr ile
Azm-i râhın lâkin evsâfında evlâdır sabır

Sabr ile cümle muradı verdi Rabb'ül-alemin
Vird-i ezkârın senin her demde esmâdır sabır

Gayrı geç de birliğin esrârını fark eyle gel
Hem şeriat hem tarikatte rânâdır sabır

"Küntü kenzen" sırrı bu dünyadadır bak tâ ebed
Der ki Lûtfî hâme-i kudrette imlâdır sabır (63)

Yed-i beyza Hz.Musa'nın mucizelerinde gösterdiği elinin ayâsıdır. Esmâ-yi-Hüsnâ Allah'ın güzel isimleri anlamında kullanılmıştır.

II.DİN

a. Peygamberler

Saz şairleri Divan tarzında yazdıkları şiirleri başta Hz.Muhammed olmak üzere peygamberleri zikretmişlerdir. İslâm tarihinde bilinen peygamberlerin hayatları, mucizeleri ve mizaçlarını şiirlerine konu etmişlerdir.

Emr-i Hak erdi semâya rahmet ol dem damladı
Resûl'ün iki dÛründen kopma gül hem damladı
Hikmet-i Yezdânı gördüm Hazret-i İsmâil'in
Ayâğı bastığı yerden âb-ı zemzem damladı

Dört kitâb-ı âsümandan etti Cebrail nüzul
İndi Kur'an Mustafa'ya okuyup kıldı kabul
Hüsn ile mağrur olup Hazret-i Yûsuf oldu kul
Ya'kub'un hasret gözüne kan ile nem dalmadı

Kâinâta doğru râhı gösteren oldu delil
Kismetin verir kulunun eylemez aslâ melil
Kand-ı kudret hâmesiyle yazdı Kur'an-ı Celil
Heybetinden havfe düştü levh-i kalem damladı

Nice oldu evliyalâr kanı on iki imam
Melekü'l-mevt anların destine sundu dolu câm
Çûrm-i isyânım olup ağlayı gezdim subh ü şâm
Gevheri der ol ecilden iki didem damladı (64)

Saz şairlerinin şiirlerinde peygamberleri konu edilen
metinler bir nevi peygamberler tarihi gibidir. Bu bir bakıma
peygamberlerin halkın arasındaki imajının şiire yansımalarıdır.

Süleymandır kuş dilinden söyleyen
Her Süleyman kuş dilinden bilir mi
Ateş vapurunu icâd eyleyen
Yelken açub yel kadrini bilir mi

Konan bilir şu hanın hayrâtın
Deren bilir tatlı canın kıymetin
Eğer bilmez isen kendi kıymetin
İl gezmeyen il kadrini bilir mi

Seyrânî der ki belim büküldü
Ağızımın içine dişler döküldü
Davud Nebî haddesinden çekildi
Saz çalmayan tel kadrini bilir mi (65)

(64) Gevheri, s. 104

(65) Aşık Seyrânî, s.70

b. Ayet ve Hadis

Tasavvuf şiirinde düşünceler Kur'an-ı Kerim'e göre izah edilir. Şaz şairleri tasavvufî düşünceleri açıklamak için yer yer ayet ve hadislerle atıfta bulunmuşlardır.

Seyrânî bir koşmasının şu dörtlüğünde ihlâs suresine atıfta bulunmuştur.

İslâh eyle Rabbim gönül elinden
İhlâsı kelâmı kesme dilinden
Sen bilirsin Seyrânî'nin dilinden
Eceli görünce sindin mi gönül (66)

Şu beyitte Seyrânî bir hadis'i zikretmiştir.

Lafzı "kuntu kenzi mahfî" vahdetin ma'nâsını
Lâyıkiyle fehmeden Muhtâr-ı Serdâr ibtidâ (67)

"Kuntu kenzi mahfî" Ben gizli bir hazineyim meâlindeki hadistir. Zihnî iki ayrı beyitinde ameller niyete göredir, hayrâ delâlet eden onu yapmış gibi olur anlamına gelir hadisi şeriflere atıfta bulunmuştur.

Hadis-i "inne-mel âmalü'bi'niyati (hi)" mazharla
Hâcî Ahmed Efendi sa'yini Mevlâ ede meşhûr

Delâyetle ne müstahkem metîn yaptırdı bu cisri
Hem "ed-dallü al-el-hayri kefâili " ola me'cûz
(68)

Dertli'nin bir kalenderisindeki şu beyit bir ayette geçmektedir.

-
- (66) Aşık Seyrânî, s.82
(67) Aşık Seyrânî, s.159
(68) Bayburtlu Zihni, s.146

"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ hü ve billâh
alîyülazîm" mü'mine her yerde siperdir (69)

c. İman-İtikat

İslâmi düşünce ve davranışları tasavvufî manâda
içeren şiirler iman ve itikat çerçevesinde toplanmıştır.

Kamu insan bir âhenge mâildir
Kaygu nedir mihnet nedir bilmezler
Düşünmezler şu dünyânın sonunu
Hayat nedir memat nedir bilmezler

Uyup cürm ile Şeytân'a isyanda
Nefis nefse bir acâib seyranda
Kurdular meclis-i demi devranda
Dünyâ nedir ahret nedir bilmezler

Ömer der ehl-i irfan meclisi bunlar
Derilmiş gelmişler merhabâ canlar
Dürr-i meknûn söylesem de kim anlar
Türkü nedir müfred nedir bilmezler (70)

Seyranî'nin şu şiirinde de ahiretle ilgili kavramlar yer
almaktadır.

"İsrafil'in üfürdüğü hengamlar
Nuhas gibi erir sim gibi damlar
Yıkılır yedi kat direkli damların
Bekâbillâh bir yıkılmaz dam kalır"

"Yedi yıldız doğdu üçü terâziler
Kavuşdu ülkere gitti birazı
Yarın mahşer günü ararlar bizi
Mizân terazisi kurulur gir gün" (71)

(69) Dertli, s.118

(70) Aşık Ömer, s.32

(71) Abdurrahman Güzel, Seyranî'nin Şiirlerinde Dini ve
Tasavvufî Unsurlar, T.F.A. 1987, Ankara 1987, s.37

Namaz'ın ve ibadetin faydalarından ve hikmetlerinden bahseden şiirler de vardır.

Beş vaktını kıl da gözet Sübhânı
Cehennem nârından kurtar bu cânı
Yanaşma seytâna aldatır seni
Şeytânın konduğu daldan ırak ol

Beş vaktını kılan Hakk'ın hasıdır
Vebâli bilmeyen kişi âsidir
Gönüllerin yeri gül bahçesidir
Bülbülün konduğu gülden ırak ol

Seyrânî de der ki Hak benim arkam
Hak benim arkamda ben kimden korkam
Fazîlet ehli ol isteme görkem
Mevlâ'dan korkmayan kuldan ırak ol (72)

Şu dörtlüklerde de Kur'an-ı Kerim'in indirilişi ve faziletlerinden bahsedilmektedir.

Fenâ şöhretine olursun mâil
Semâdan indirdi bize Cebrâil
Hudâ ihsânına olursun nâil
Gece gündüz durma oku Kur'an'ı

Defter-i uşşakâ biz böyle yazdık
Nice cevânların sinini kazdık
Şu doğru yoldan cümlemiz azdık
Hak emrine uzatmadık gerdâni

Nehy işler işlemesek biz nolur
Akıl olan bu esrârı heb bilür
Dediler azan da belâsın bulur
Oku da amel et sen bu fermânı

Seyrânî'nin hâli nasıl olacak
Arayan derdine devâ bulacak
Ednâ kulun yardımından nolacak
Kerimden isteriz biz de dermânı (73)

(72) Aşık Seyrânî, s.80

(73) Aşık Seyrânî, s.67

Meleklerle ve kitaplarla ilgili bazı dörtlükler Şunlardır;

"İsrafil'in Sr'unu alacak mısın
Kanununa koyub ğalacak mısın
Sen cihânda bâki kalacak mısın
Bu zamana kadar kaldığın yeter"

xxx

"Kur'an, İncil, Zebur dahî Tevrat'a
İmân eden etmiş vahdet-i zâta
Biri nefye me'mûr, biri isbâta
La illâda illâ lâ'da olamaz (74)

III. MAZMUNLAR VE ÇEŞİTLİ TABİRLER

Divan edebiyatının muayyen ifadelerine mazmun denir. Enğok kullanılan mazmunlar Şunlardır; Serv, müjgan, nâr, cân, mey, bâde, ğl, bülbül, tîr, bâd-ı sabâ, zâr, tig-i müjgan, zülf, pervâne, ab-ı hayat, hat, hâl, cefa, Şem, rind, zahit, saki, gamze, meyhane, humar, hanğer, rakip...

Tîr  gamzen ebru kemânesidir
Bu bakışlar ğeŐmim mestânesidir
Bir gamzen peykânı bin cânesidir
Beyhude yere hanğer ğekp ağlatma (75)

Divan Şiirinde tir sevgilinin bakışdır ve ok gibidir. Yine gamze öldürücü bakıştır. Peykân okun uğundaki sivri demirdir. Sevgili baktığı zaman aşığın kalbine ok fırlatmış gibi olur. Dörtlükte sevgilinin bir bakışının okuyla aşığı ldreceğinden bahsedilmektedir. Bu ifade tarzı Divan Şiirine aittir. Dörtlükte söz sanatları da mevcuttur. Tir, gamze, peykân, kemân sözcükleri arasında tenasb vardır.

(74) Abdurrahman Ēzel, "Seyrâni'nin Şiirlerinde Dini ve Tasavvufî Unsurlar, T.F.A. 1987, Ankara 1987, s.33-34

(75) Gevheri, s.19

Zülfünün telleri tuba
Seyrânî canım merhaba
Dokunursa bād-ı sabâ
Örtün yorganın olayım (76)

Tuba cenette bulunan bir ağacın adıdır .

Çerağım sönmeden pervânem ulaş
Ölmeden etrafım bir daha dolaş
Kuru kovan oldum kudretten telâş
Düşdü arım gecim balım kalmadı (77)

Pervane ateş etrafında dönerek kendini ateşe atan küçük bir kelebeğdir. Divan şairleri şiirlerindeki aşkın tıpkı pervane gibi maşuk'un etrafında dolanması ve kendini aşkın ateşine yakması şeklinde bir benzetme yaparlar.

Bir şem'a ki yakacak, pervanesiz kalır mı
Gavvâs olan bu bahre dür-dânesiz kalır mı (78)

Divan edebiyatında dür-dâne inci tanesidir. Rivayete göre nisan yağmurlarıyla beraber sahile çıkan midye agzına yağmur damlaları düşer. Bir tane yağmur damlası uzun bir süre sonra inciye dönüşür.

Söylese diller dolaşır
Bakmaya gözler kamaşır
Sırmalı kaftan yaraşır
Serö-i hırâmân güzele (79)

Divan edebiyatının bir başka mazmunu olan serv-i hırâman uzun boylu sevgilinin nazlanarak yürümesi anlamına gelir.

-
- (76) Aşık Seyrânî, s.141
(77) Aşık Seyrânî, s.60
(78) Dertli, s.135
(79) Dertli, s.137

Zihni'nin şu koşması Divan şiirinin yaygın mazmunlarıyla süslüdür. Bu mazmunlar serv-i semen, kişver-i Hitâ, dil-rübâ muy gibi mazmunlardır.

Mevlâ'yı seversen ey bâd-ı sabâ
O kâkül-i semensâye de gelsin
Pây-ı gubârından Isfahan hacil
O dü çeşmim tûtıyâya de gelsin

Şemîm-i zülfüne serv-i semenin
Müşterisi gelmiş Hind ü Yemen'in
Kişver-i Hitâ'nın mülk-i Hoten'in
Padişâh- ı dil-rübâyâ de gelsin

Dökmüş müylarını şâh-marân gibi
Her bir teli Zinhî perişân gibi
Dağıtmış buludu âsûmân gibi
Turra etmiş o bedr aya da gelsin (80)

IV. EFSANE, RİVAYET VE KISSALAR

Ab-ı hayat, Sedd-i İskender, Ebr-i Nisan, Anka, Hümâ Şâhı, Meryem, Ayine-i İskender, Süheyl, Şebcerağ, Zerkaai, Yemame, Lâle-i Numan, Behurî, Marar gibi mitolojik vakıalar Divan şiirinde rivayet olarak zikredilir.

Divan şiirinde geçen kıssalar İslâm tarihinde veya Kur'an-ı Kerim'de müşahade edilen Adem'in cennetten kovulması İdris, Nuh Peygamberin gemisi, İbrahim'in ateşe atılması, Hz. Yusuf'un kuyuya atılması, Hz.Musa'nın Tur'a çıkması, Kerbelâ vakıası, İlyâs, Yunus ve Zekeriya, Hz.Süleyman'ın yüzüğü gibi vakıalara dayanır.

Hatem, İbrahim, Cemşit, Feridun, Dehhak... bu edebiyatta zikredilen önemli şahıslardan bazılarıdır.

Saz şairleri bu vakıaları şahısları telmihte bulunarak zikretmişlerdir.

Aşık Seyrânî'yim dinle sözlerim
Yakub'um elbette Yusuf özlerim
Servetperestlerden korkdu gözlerim
Anadan uryânım malım kalmadı (81)

Yusuf, Hz.Yakub'un oğlu olup kardeşleri tarafından bir kuyuya atılmıştır. Güzelliği ile dillere destan olan Hz. Yusuf'u, Aşık Ömer şu beyitte dile getirmiştir.

Ne canlar ağladır Ya'kub-veş beytû-l hazenlerde
Cemâli tal-ati Yusuf mened olsun da seyreyle(82)

xxx

İskender deryânın almış haracın
Ab-ı hayat çeşmesinin taracın
Yememiş söndürmüşdür sıracın
Sen benim âhımı aldığın yeter

İsrâfil'in Sûr'un alacak mısın
Kanununa koyub çalacak mısın
Sen cihânda bâki kalacak mısın
Bu zamana kadar kaldığın yeter

Seyrânî feleğin olsa edebi
Düşünür katmazdı şekerle lebi
Sen de Nuh Nebî'nin gemisi gibi
Azâb tûfânına daldığın yeter (83)

Şiirdeki İskender Makedonya kralıdır*. Rivayete göre ab-ı hayatı (hayat suyu) aramaya çıkmış ve çok uğraştan sonra bulmuş ama hemen yitirmiştir. İsrâfil dört büyük melekten birisi olup kıyamet günü sûr denenen boruyu çalarak ölüleri diriltecektir.

(81) Aşık Seyrânî, s.60

(82) Aşık Ömer, s.60

(83) Aşık Seyrânî, s.115

Sen senin kendinden olursa eğer agâh gibi
Cana cânânı yakıl bil mâr-i mihr ü mâh gibi
Atılıp seyrânı İbrâhim yalilallah gibi
Nâf-ı Nemrüd-a düşüp gülşeni bulmaktır hüner(84)

Nemrud Hz. İbrahim'i ateşe atınca, ateş suya, odunlar balığa dönüşmüştür. Hz. İbrahim ateşten gül bahçeleri içine girmiştir.

Can telef etmeye kasdi var gibi
Başbaşa vermişler çifte mâr gibi
Yed-i Haydardaki zülfikâr gibi
Vermez Rüstem'lere âmân kazanır (85)

Rüstem meşhur Zaloğlu Rüstem olarak bilinen ünlü savaşçıdır. Yed-i Ali, Hz. Ali'nin eli zülfikâr ise onun kılıcıdır.

Lâleyi sümbülü gül hâ almış
Zevk ü zevk ehlini ah ü zâr almış
Süleyman tahtını sanki mâr almış
Gama tebdil olmuş ülfetin çağı (86)

xxx

Süleyman kuş dilinden söyleyen
Her Süleyman kuş dilinden bilir mi
Ateş vapurun icad eyleyen
Yelken açub yel kadrini biri mi (87)

Her iki dörtlükte Hz. Süleyman'a atıfta bulunulmuştur. Hz. Süleyman bütün hayvanların dilini bilen peygamberdir.

-
- (84) Aşık Seyrânî, s.157
(85) Dertli, s.182
(86) Bayburtlu Zihni, s.81
(87) Seyrânî, s.70

İdris terziliği icad etmezden
Endâzeden geçdi boyumuz bizim
Anka yaradılıp kafa gitmezden
Binbir kaf bekliyor toyumuz bizim (88)

İdris, terziliği icad eden peygamberdir. Anka kaf dağında yaşadığı rivayet edilen bir kuştur. Mehdî oniki imamdan biri olup rivayete göre kıyamete yakın bir zamanda yeryüzüne gelecektir.

Sinem üzre göz göz muhabbet
Ateşinin yeri midir nedir bu
Dökülür şevk ile nöbet be nöbet
Kûs-i iskenderi midir nedir bu (89)

Buradaki Iskender, meşhur Makedonya kralının oğludur.

Sinemde kerbelâ kurdu veremler
Hicrân gamı gam hicrânı üsteler
Gam leşkeri hisar etti gönlümü
Korkarım gittikçe şanı üsteler (90)

xxx

Can ü baş terkeyledik bizler imâmeyin aşkına
Bende-i şâh-ı şehid kerbelâ derler bize (91)

Kerbela olayı olarak zikredilen tarihi vakıa Hz.Hasan ile Hüseyin'in şehid edilmesini anlatır.

-
- (88) Aşık Seyrânî, s.95
(89) Aşık Ömer, s.39, 24/1
(90) a.y. 24/5
(91) Dertli, s.97 (Divan/4)

V. SÖZ SANATLARI

Divan şairleriyle boy ölçüşmeye çalışan saz şairlerinin bazıları söz sanatlarına da yer vermiştir. Yukarıda örnekler verdiğimiz tarihi vakıalarda telmih sanatı mevcuttur. Koşma türündeki şiirlerde de söz sanatları fazlaca kullanılmıştır.

Gerçi ben bir Dertli'yim derdin yetimler derdidir
Çek elini bizden tabiba bi-deva derler bize (92)

Beyitte dertli kelimesi hem yakın hem uzak anlamıyla kullanılmıştır. Buna tevriye sanatı denir.

Gördüler Ferhâd ü kays efsane-i ışkım benim
Ben gelince adları zir-i semîne battılar (93)

Beyit, "Ferhad ile Mecnun benim aşk hikâyemi, dert ve acılarımı görünce yani, ben ortaya çıkınca kendilerinininkinin ne kadar önemsiz kaldığını görerek sanki çıktıkları yerin dibine geçtiler" anlamındadır. Ferhat ve Mecnun hadiselerine telmihte bulunmuştur. Zîr-i semîne batmak mübalâğa sanatıdır

Pervane perrinin yakarsa nâre
Ben yaktım vücudumu yek pâre pâre
Zihnî'yi çektiler Mansûrî dâre
Ben esîrim zülf-i nigâre söylen (94)

Divan şiirinde pervane ateşin etrafında dönen bir kelebektir. Şair ikinci mısradaki kendini pervaneye benzetmek suretiyle teşbih sanatı yapmıştır. Mansur enel-hak dediği

(92) Dertli, s.97 (Divan/5)

(93) Dertli, s.109 (Divan/5)

(94) Bayburtlu Zihni, s.95 (Koşma/5)

için yanlış anlayanlar tarafından derisi yüzülerek öldürülmüş bir mutasavvıftır. Dörtlükte bu olaya termihte bulunulmuştur.

C. DİL VE ÜSLUB

Divan şiirinin etkisiyle yazmaya başlayan saz şairleri önce bu şiirin lügatına vakıf olmaya çalışmışlardır. Divan şiirinden saz şiirine pek çok kelime girmiş olmakla beraber saz şiirinin dili Divan şiirinin ölçüsüne ulaşamamıştır. Daha çok, bilinen ve saz şiirine girmeye müsait kelime ve tamlamalar yer etmiştir. Zamanla dil kısmen müşterek bir vasıf kazanmıştır. En sade şair olarak kabul ettiğimiz Karacaoğlan'da âb-ı kevser, âb-ı zülâl, adû ayyâr, bād, ayn bâde, bād-ı sabâ, bâran, barhâne, batın, bâz, beste, cûda, cündî, dehan, dâvi, çeşm, dâr, dîdar, dîde, dûr, erkân, etbâ, fûlfûl fussa, güman, hâl, hempâ, nergiz, mahşer, hüsn, kûh-ı kaf, mâh-ı best, hüsn, imhâl, la'l ü güher mest, mahfî, mihman, pehlû, penâh, serv-i semen, sükker, şad u hurrem, şâkird, şâm u seher, sa'y, şems, tavk, teferrûş, Yûsuf-ı Ken'an, Zeban, Zülâl, Zülf (95) gibi kelimelerin varlığına bakılacak olursa halk bu dile fazla yabancı değildir.

Saz şairleri Divan şiirinin dilini kendi bildikleri biçimde kullandıkları için dil onların şiirinde klâsik şiirde olduğu kadar anlaşılmaz değildir.

Zihnî Divan şiirinin dilini en iyi kullanan saz şairidir. Onun şiirlerinde dil neredeyse halk dili kadar anlaşılır bir özelliğe sahiptir. Saz şiiri Divan şiirinin dilini milli olmaktan çok mahalli bir görünüme sokmuştur.

(95) Amil Çelebioğlu, " Karacaoğlan'da Divan Şiiri Hususiyetleri", T.F.A. 1984, Ankara 1984, s.17-30

BÖLÜM 5.

DIVAN ŞİİRİNDE HALK ŞİİRİ UNSURLARI

A. BAŞLANGICINDAN XVII. YÜZYILA KADAR GENEL DURUM

Türklerin İslâmiyeti kabulünden sonra, Türk edebiyatının yeniden inkişâfı uzun bir süre alır. Bundan üç asır sonra Anadolu'da teşekkül eden edebiyatın yepyeni bir çehresi vardır. Türkler İslâmiyetle beraber Arap ve Fars kültürünü çok iyi hazmetmiş olacaklar ki, edebiyatımız dil, vezin hattâ söyleyiş bakımından bu kültürün tesirine girer. Halbuki İslâmiyetten önce sade dille ve hece vezni ile ortaya konan eserler milli bir karakter arzeder. Oluşturulan yeni eserler ile eski eserler arasında dil ve kültür bakımından büyük bir fark vardır. İlhamını Camîî, Nizamî, Fırdevsî gibi İran şairlerinden alan Divan şairleri dili yabancı bir veznin hizmetine vermiş, konuyu da veznin müsaade ettiği ölçüde işlemişlerdir.

Divan şairleri arasında başlangıçta bir deneme hususu arz eden şark tesiri zamanla bir gelenek telakkisine dönüşür ve Divan şairleri İran şiirini hattâ şark klâsiklerini kıskandıracak güzellikte muayyen bir yapıya sahip allegorik bir edebiyat vücuda getirirler.

Aruz vezninin bütün inceliklerine vakıf olan Divan şairleri öte taraftan Halk şiirine yabancı kalırlar. Bununla da kalmayıp bazı dönemlerde Halk şiirini tahkir etmek gibi bir zaafa kapılırlar. Halka ait hiçbir şey yüksek sınıf mensubu insanların ilgisini çekmez. Şair denince klâsik kültüre sahip Divan şairleri akla gelir. Oysa halk arasında tam tersi bir intiba mevcuttur. Dilini anlamadığı Divan şiiri ile fazla meşgul olmaz ve Saz şairlerine ragbet eder. Bu da Saz şiirinin gelişmesine ve şairlerin çoğalmasına vesile olur.

Öte taraftan halka yakın olan tekkelerle münasebeti olan halk Divan şiirini orada tanıma fırsatı bulur. Saz şiirinin de Divan şiiri tarafından fark edilmesi imkânını vermiş olmak ile beraber her iki şiir başlangıçtan itibaren ayrı kollarda varlığını devam ettirir. Bu iki şiirin birleştiği nokta müsterek mevzularda zuhur eder.

Milli değerler Divan şiirinde mevzubahis olmadığı için Divan şiiri Saz şiirine; Saz şiiri de fazla birşey anlamadığı için Divan şiirine sevimli bakmaz. Divan şairleri ekseriyet ile Saz şairlerini horlar ve küçümserler. Buna mukabil Saz şairlerinin onlardan çok taraftar bulması Divan şairlerini kızdırır, onların tezyifte ileri gitmelerine sebep olur.

Divan şairlerinin telakkilerini daha iyi anlayabilmek için edebiyat tarihlerinde bulduğumuz bazı örnekleri vermek istiyoruz :

Eski tarih ve tezkirelerde Saz şiirine ait bir malûmat yoktur. Hattâ Aşık Çelebi sade dille yazdığı için Hamzavî'yi şair kabul etmez ve tezkiresinde ona yer vermez.

Tokatlı Leâlî, Fatih'in teveccühünü kazanmak isteyince kendisini Acem şairi gibi gösterir, bunun üzerine onun bütün iltifatlarına mazhar olur. Ancak durum anlaşılmıca bu ilgiyi kaybeder.

Şair Mesihî, Acem şairlerine gösterilen ilgiden rahatsız olduğunu şu şekilde dile getirir :

Mesihî gökten insen sana yer yok
Yürü var gel Arab'dan ya Acem'den

Yine tezkire sahibi Lâtîfî halk türküleriyle hakiki şairlerin eserleri arasında fark kalmadığından şikâyet ederken ızdırabını şöyle dile getirir :

Bir olmaz vakte ir-gördük zamanî
Bilir yok âsmandan rismânî
En ehli yey görür ma'nî yüzünden
Kara (ca) oğlan türküsün şair sözünden

Divan şairleri kendilerinden birini tahkir etmek istedikleri zaman hece veznine başvururlar. Bu yeterli bir hakaret kabul edilir. Aşık Çelebi, Alâiyeli Manav Seydi'nin "Kaba bir Türk" olduğunu yüzüne vurmak için hece vezni ile şu parçayı yazar :

Be şara giden gardaşlar
Manav Seydi derler bana
Körkü kovan yoldaşlar
Manav Seydi derler bana

On yıl buzağı güttüm
Tarlalarda buğday (ög) üttüm
Sonra zuhte yolun tuttum
Manav Seydi derler bana

Eşegim öne katardım
Keşiş dağından otardım
Bursa'da odun satardım
Manav Seydi derler bana

Yanur yanur yamalaklar
Domur domur domalaklar
Yuvarlanır yuvalaklar
Manav Seydi derler bana

Aşım umudur hongül
Kaynatırım böngül böngül
Ardısıra yerim döngül
Manav Seydi derler bana

Dün vardım Tahta-kal'aya
Başım uğradı belâya
Zönbekim düştü helâya
Manav Seydi derler bana

Bagdatlı kuhî ezgi ile alay etmek için şu metni yazar :

Ne kadar var ise Şirvan'da kazâ bahşetmiş
Lutfedip herkese pâşâ-yi saâdet-küster
Dün kulağıma çalındı biz olmuş çâl-i
korkarım çala çala ezgiye döndürmeyeler

Divan şairleri sadece Halk şiirine değil Türkçe'ye karşı da zaman zaman istihfâfkâr bir tavır takınmışlardır :

Sultan Veled Rebab-nâme'nin başında Türkçe bilmediğinden övgüyle bahseder. Aşık Paşa Türkçe'ye gösterilen bu ilgisizliği şöyle dile getirir.

Türk diline kimseler bakmaz idi
Türklere hergiz gönül akmaz idi
Türk dahi bilmez idi bu dilleri
İnce yolu ulu menzilleri

Sarıca Kemal, Selâtin-nâme başlıklı Türkçe tarihinde, Türkçe'nin sert yani kaba bir dil olduğunu söylemek için şu dörtlüğü yazar.

Gel imdi nazm ile keşfeyle esrâr
Çü bülbül gülşen iğre eyle güftâr
Bu Türkî dil be-gâyet sert dildir
Söz ehli işbi dilden key hacildir.

Enteresan olan bir başka durum da halk tarafından çok beğenilen ve rağbet gören Divan şairinin kendini hakarete kabul etmiş saymasıdır. (1)

XVI.asırdan itibaren Saz şiirinin memleketin hertarafına yayılması çok sevilmesi ve önemli ustalar yetiştirmesi bütün aydınların dikkatini celbedince bu şiire karşı tutumların yön değiştirdiğini görürüz. Saz şiirinin sade söyleyişi samimi ifade tarzı bunun en etkili sebeplerindendir. Aydınlar Saz şiirine dikkat etmekle kalmazlar zaman zaman onu deneme cihetine de giderler.

IV.Murat'ın kendisini çok müteessir eden bir olayı ifade etmek isterken hece ölçüsüne başvurması esas kaynaklara bir dönüşün ifadesi gibidir. Musahibi Musa Çelebi Etendi'nin ölümüne kederlenen padişah şu dördlüğü yazar.

Yola düşüp giden dilber
Musa'm eğlendi gelmedi
Yoksa yolda yol(u) mu şaştı
Musa'm eğlendi gelmedi

IV.Mehmet'in kadınlarından Afife Sultan, padişahın saltanattan ayrılması üzerine üzüntüsünü, aruzla da şiirler yazdığı halde hece vezni ile dile getirir :

Yeğen'i hırsızken paşa eğledim
Bostancıbaşı Musa'ya neyledim
Bana hayf değil mi der Sultan Mehmet

Bununla beraber XVII.asırda şöhretleri Anadolu'nun her tarafına yayılmış olan Aşık Ömer ile Gevheri'nin bu durumu

(1) Fuad Köprülü, "Aşık Tarzı'nın Menşe' ve Tekâmülü" Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986, s.195-269
Ayrıca bkz. Fuad Köprülü, "Milli Edebiyat Cereyanı'nın İlk Mübbeşirleri" a.g.e., s.275-315

Divan şairlerini kızdırmış olacak ki, Vehbî onlardan bahseder iken "vezin ve kafiye'den bî-nasîb, muhammes ve murabba'dan bî-haber" ifadelerini kullanır. (2)

Neticede ister tahkir ister takdir olsun Divan şiiri Saz şiirini tanımak zorunda kalmıştır. Bunda Saz şairlerinin rolü çok büyüktür.

B. MAHALLİLEŞME CEREYANI

Divan edebiyatının daha ilk dönemlerinden itibaren Arap ve Fars diline gösterilen alâkayı hoş görmeyen bazı Türkçe hayranı aydınlar mevcuttu. Divan ü Lügati't Türk yazarı Kaşgarlı Mahmud, Karamanoğlu Mehmet Bey, Ali Şir Nivai bunların başında gelen mümtaz şahsiyetlerdir.

Kaşgarlı Mahmud Türkçe'nin Arapça'dan üstün olduğunu (3) Ali Şir Nevâî Farsça'dan üstün olduğunu anlatmak için birer eser vücuda getirmişlerdir. İkisi de ansiklopedik lügat şeklinde olan bu eserlerden ikincisi lügatlerin muhakemesi anlamına gelen Muhakemetü'l Lügateyn'dir.

Divan şiirinin tabîî seyri içinde zaman zaman sade dile ve hece veznine karşı bir temâyül gözlenir : Ahmet Fakih "Kitâb-ı Mesacid-i Evsâf-ı Şerif" isimli mesnevisini aruz vezni ile yazdığı halde kitapta dörtlükler mevcuttur.

Şeyyad Hamza bazı şiirlerini hece ölçüsü ile yazar. Kadı Burhaneddin hece ile şiir yazar ve şiirlerinde mahlâs kullanmaz. Seydi Ali Resî, Divan şairi olduğu halde koşma yazmayı dener. Yine Kırım Hanı Gazi Giray'ın bir koşması olduğu bilinmektedir. Tacızâde, Cafer Celebi, Şeyh Elvan Firazî, Taşlıcalı Yahya gibi şairler de sade dille şiir denemeleri yaparlar. Divan edebiyatının müstesna siması Fuzulî, Türkçe'ye karşı sevgisini bizzat dile getirir.

(2) Fuad Köprülü, "Aşık Tarzının Menşei ve Tekamülü", Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986, s.195-269

(3) Divan ü Lügat'it Türk Tercemesi, Çev. Besim Atalay, T.D.K., Ankara 1986

Türkçe'ye ve sade dile karşı gösterilen teveccühün ilk hamlesi Türkî-i Basit Cereyanı'dır. XV.asırda Aydınlı Visâli önderliğini yaptığı bu akımı XVI.asırda Tatavlı Mahremî ve Edirneli Nazmî devam ettirmiş ve sade Türkçe ile şiirler yazmayı amaçlamışlardır.(4)

Mahremî Türkî-i Basit üslûbuyla gazel denemeleri de yapar. Basit-nâme'de de yer alan

Gördüm segirdir ol ala gözlü geyik gibi
Düştüm saç tuzağına bön üveyik geyik gibi

Beytiyle başlayan gazelinde yabancı kelimelere hiç yer vermemiştir.

Mahremînin ilhamını kendinden önceki şairlerden aldığı muhtemeldir. Başta Güvahî'nin-Pentnâme'si, Hoca Mes'ud'un Süheyl ü Nevbahar'ı, Necatî'nin dili bunun belli başlı örneklerindendir. (5)

Önemli bir gelişme de XVII.yüzyıl şairlerinden Naili ve Neşatî'de görülür. Naili, bilhassa şarkılarında oldukça sade bir dil kullanır. Halkın günlük konuşmalarını, kelime ve deyimlerini şiire sokar. Böylece sade bir dille şiirler söyleyebileceğini gösterir. (6)

Neşatî Sebki Hindî üslûbuyla yazdığı halde aruzu Türkçe ye uydurmakta oldukça başarılıdır. XVII.asrın önemli diğer iki siması da Nevizâde Atayî ile Nadirî'dir. Bunlar Türkçenin Farsçaya üstünlüğünü yavaş yavaş hissettirmeye başlayan iki şairdir.

Esasen Divan edebiyatına dikkatli bir bakış atıldığında önemli şairlerin Türkçe'yi hiçbir zaman horlamadığı görülür.

Yukarıda saydığımız bu fazla etkili olmayan küçük hamleler dışında Divan şiirinde milli kaynaklara dönme lüzumu hissedilmemiştir.

(4) Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.I, İstanbul 1983, s.441

(5) Fuad Köprülü, "Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri", Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986, s.281

(6) Halûk İpekten, Nailî, K.T.B.Y., Ankara 19986, s.15

Divan şiirinin son merhalesi XVII.asırdaki mahallileşme cereyanıdır. Edebiyat tarihimizde "Mahallileşme Cereyanı" olarak zikredilen akımın özelliği birinci sınıf şairlerin iştiraki ile kaynağını Halk edebiyatından ve daha çok Saz şiirinden almasıdır.

"Türk dilinin ve Türk edebiyatının kendi içinde olgunlaşması ve millileşmesi anlamında yerli unsurlarla ve halk tesirinde bir hareket" (7) olarak tanımlanan akım iki sebep etrafında teşekkül eder. Başta Saz şairlerinin kendi şiirini geliştirmek için gösterdiği faaliyetler, ikincisi de Divan şairlerinin tükenen kaynaklar karşısında yerli kaynaklara dönme temayülüdür.

Başta Nedim olmak üzere asrın mühim simaları akımı benimseyip akımın etkisiyle yeni sayılabilecek bir şiir vücuda getirirler. Halk dili, halk deyimleri, âdet, gelenek ve göreneklerini şiire konu edinirler. Şiir dilini zaman zaman bir musiki ahengi içinde aksettirirler. Bir bakıma Divan şairleri halktan aldıklarını halka geri verirler. İlk defa Nedim Saz şairlerini taklit ederek hece vezni ile şu koşma türküyü yazar.

Sevdiğim cemâlin günkü göremem
Çıkmasın hayâlin dil-i şeydâdan
Hâk-i pâye günkü yüzler süremem
Alayım peyâmın bad-ı sabâdan

Kebud çeşm-i bî-rahm ettim nigahın
Aşıkların göge çıkardı âhın
Sordum gerdenden zülf-i siyahın
Bir cevap vermedi aktan karadan

Sevdiğim bendene düşerdi hidmet
Kapıda kul olmak canıma minnet
Göre idim sende bûy-ı mahabbet
İstediğim budur sen bî-vefâdan

Nedimâ hüsnüne olmuştur âşık
Öyle bir âşık kim kavlinde sâdık
Kereme ne kadar değilse lâyıık
Aretmez efendim şehler gedâdan (8)

(7) Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.II., İstanbul 1983, s.845

(8) Abdülbaki Gölpınarlı, Nedim Divanı, İstanbul 1972, s.356

Nedim'in başlattığı bu akımı şeyh Galip, Fazıl Enderüni, Enderun'lu Vasıf, İzzet Molla, Akif Paşa, Yenişehirli Avni gibi XVIII.asır ile XIX.asrın ilk yarısında yaşayan Divan şairleri devam ettirirler.

Nedim dilde ve ifade tarzında devri için gerekli yeniliği yapmış bir şahsiyettir. Onun şiirinde Malk şiiri ile Divan şiiri unsurları mezcetmiş bir hususiyet gösterir. Onun yeniliklerinden biri de Divan şiirinin mazmunlarında değişiklik yapmasıdır. Divan şiirinde sevgilinin muayyen vasıfları vardır. Beli ince, zülfü perişan, gözleri siyah, kirpikleri ok veya temren, yanağında ise hindü bir ben vardır Gamzesi hanęer, boyu selvidir.

Nedim'in şu beyitinde sevgili sarı sağlıdır.

Hurşid penęesin mi takınmış cebînine
Ol zülf-i zerdden dökülen târler midir

Unutturdu bana serv-i revânı dün gülistanda
Efendim uzun boylu yeşil atlaslı afet var

xxx

Henüz onikiden onüç gün eksik yaşı amma kim
Ayın öndördünü yâd ettirir bir mâh-tal'at var

Beyitlerinde yeşil atlas elbilse giymiş oniki yaşına girmek üzere olan bir güzelden söz edilmektedir.

Kebud çeşm-i bî rahm etti nigâhın
Aşıkların göçe çıkardı âhın

Beytinde mavi gözlü bir sevgiliden bahsedilmektedir.(9)

(9) Abdülbaki Gölpınarlı, Nedim Divanı, İst.1972, s.XIX.

Sevgilinin değişik vasıfları ve güzelliğinin ayın ondördüne benzetilmesi Karacaoğlan'ın şiirlerinde görülen bir husustur. Sevgilinin güzelliği bakımından ayın ondördüne benzetilmesi Halk edebiyatının genel imajıdır.

Nedim Divan edebiyatında olduğu gibi soyut aşkı aşarak Saz şairleri gibi somut bir sevgiliye hitap eder. Diğer temayüllerinde de maddi hayata karşı iştiyakı mevcuttur.

Neşati ve Naili gibi ince bir söyleyiş zevkine ulaşmış dili kullanmada ustalayan şairin gazelleri oldukça sade bir dille yazılmıştır. Özellikle koşma biçimine benzeyen şarkıları hem Divan şiirinin zengin benzetmeleri, hem de Halk şiirinin sade söyleyiş özelliğini gösterdiği için oldukça çekicidir.

Aceb nâzende tıfl-ı dil-sitansın
Güzelsin tâzesin tersin cûvansın
Gözümde nûrsun sinemde cansın
Heman kalbimdeki râz-ı nihansın

Neden eşkestedir taraf-ı külâhın
Neden mestânedir çeşm-i siyâhın
Niçin kanlar döker tiğ-ı nigâhın
Niçin sen böyle âşûb-ı cihansın

Varıp bigânelerle ülfet ettin
Dil-i zârım esir-i mihnet ettin
Beni Mencûr-ı tâb-ı tâkat ettin
Yamansın mâhansal zâlim yamansın

Söz çama Hızr ile âb-ı bakaadan
Efendim sevdiğim ben bildiğim ben
Bu şekker-hand ile bu kadd ile sen
Hayât-ı tâze ömr-i câvidansın

Gönül kim ıkd-ı bend-i kâkülündür
Hevâ-dar-ı şemim-i sünbülündür
Nedim-i zâr kurbânın kulundur
Sen anın cismine rûh-ı revansın (10)

Nedim'in şu şarkısı Halk şiirinin benzetmeleri açısından dikkate şayandır

Sevdiğim cânâ yolunda hâke yeksân olduğum
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum
Ey benim ıskında büblül gibi nâlân olduğum
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum

Cümle yâran sana uşşak olduğun bilmez misin
Cümlenin tâkatları taak olduğun bilmez misin
Şimdi âlem ana müştâak olduğun bilmez misin
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum

Gâhi Feyz-âbâd'a doğru azmedip eyle safâ
Asaf-âbâd'a gelip gâhi salın ey meh-likaa
Gel hele gör sahn-ı Sa'd-âbâd'a hiç olmaz behâ
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum

Kaplatır güm-penbe şâli ferve-i şemmûruna
Ol siyeh zülfü döküp ol sine-i billûruna
İtr-ı şâhiler sürüp ol gerdem-i kâfuruna
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum

Sen açıl gül gibi zâr ile hezâr olsun Nedim
Bend bend olsun ham-ı zülfün şikâr olsun Nedim
Sen salın cânâ yolunda haâk-sâr olsun Nedim
İyddir çık nâz ile seyrâna kurbân olduğum (11)

Nedim'in şu şarkısında Halk şiirinin tabir, benzetmeleri yer almaktadır.

Bir safâ bahşedelim gel şu dil-i nâ-şâda
Gidelim serv-i revânın yürü Sa'd-âbâd'a
İşte üç gıfte kayık iskelede âmade
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâd'a

Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan
Mâ-i tesnim içelim çeşmi-i nev- peydâdan
Görelim âb-ı hayât aktığın ejderhâdan
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâd'a

Bir sen ü bir ben ü bir mutrib-ı pâkize-edâ
İznin olsun eğer bir de Nedim-i şeydâ
Gayrı yârânı bu günlük edip ey şûh fedâ
Gidelim serv-i revânım yürü Sa'd-âbâd'a (12)

(11) Abdülbaki Gölpınarlı, Nedim Divanı s.352

(12) Abdülbaki Gölpınarlı, Nedim Divanı s.356-357

Nedim'in açtığı mahallileşme çığırında yürüyen şairler Enderun'lu Vasıf (XIX.yüzyıl) ile Fazıl Bey, halk arasında epeyce rağbet görmüştür.

Vasıf, Nedim'in tesirindedir. İstanbul şairi sayılan Vasıf halkın yaşayışını, İstanbul'un güzelliklerini deyim ve atasözleriyle beraber ince ve zarif bir uslûbla verir. Onun hafif vezin ve sade dille yazdığı şiirlerinde İstanbul kadını şivesinin zerafeti vardır.

Çünkü ey şûh-ı fedâi
Gönlümü ettin havâi
Eyleme bâri edâyı
Sürelim zevk ü sefâyı

şeklinde türkûye benzer manzumesi ve ;

Kim görse ol la'l-i mülû
Olur esir-i kâkülû
Olsam sezâdır bûlbûlû
Ağılmış bir sakız gülû

gibi dörtlükleri o devrin musikî âlemlerinde bilinmiş ve sevilmiştir.

Şiirlerinde devrin zevk ve hayatına ait imajlar mevcuttur. Daha çok şarkı şairi olarak tanınan Vasıf'ın 217 şarkısı bulunmaktadır. Bu manzumeler bestelenerek okunmuştur.

Ey gonca-i nâzik benim
Sensin benim şûh-ı benim
Mâdâm ki efgendenim
Gönül senindir sen benim
Arâm-ı cânımsın benim

Nâz etmenin var mı yeri
Benden kaçınma gel beri
Teklifimiz yok ey perî
Gönlüm senindir sen benim
Arâm-ı cânımsın benim

Aşıkla kimler yarışır
Yâr ile elbet barışır
Ey meh bize kim karışır
Gönlüm senindir sen benim
Arâm-ı cânımsın benim

Bak aşık-ı bîçareye
Merhem sar ey meh yâreye
Vâsıf ne girsî araya
Gönlüm senindir sen benim
Arâm-ı cânımsın benim (13)

Vasıf'ın bu şarkısında Karacaoglan'ın şaire hitabı ile Nedim'in şûh söyleyişi göze çarpmaktadır.

Kimin mecbur-ı hüsn ü ânisin şûh-ı şenin kimdir
Benim sensin gülüm ey gonca-fem söyle senin
kimdir
Ne gülzâr-ı cemâlin bûlbûlûsün gülşenin kimdir
Benim sensin gülüm ey gonca-fem söyle senin
kimdir

Çekip sen âh-ı cângâh eyledikçe arz-ı hâhişler
Senin âhın benim mânend-i hancer cânıma işler
Nedendir sende Vâsıf gibi böyle âh u nâlişler
Benim sensin gülüm ey gonca-fem söyle senin
kimdir (14)

bu parçada da Divan edebiyatının soyut mazmunları Halk edebiyatının etkisiyle somut bir kimliğe bürünmüştür.

Şeyh Galip (XVIII.yüzyıl) esasen Divan şiirinin son meş'alesi olarak kabul edilebilir. Bununla beraber zamanla halka doğru bir temayyül göstermiş ve şiirlerini halk diline yakışan bir musikî sadeliği ile yazmıştır. Hece vezniyle bir koşma türkû denemesi yapmış olup sade dille yazdığı şarkılar mevcuttur.

Nedim tesiriyle başlarına sırma püsküllü fesler koyan, kaşlarına itr-ı şahiler süren, altun sarısı kaftanlar giyen çinganeleri anlatan Fazıl Bey'in (XVIII.yüzyıl) şiirlerinde halk dilinin en çarpıcı örnekleri verilmiştir.

(13) Halûk İpekten, Enderun'lu Vâsıf, K.B.Y., Ankara 1989, s.108

(14) a.g.e., s.102

Şöyle zannım girmiş on beş yaşına
İtr-ı şâhiler sürmüş kaşına
Sırma püsküllü beyaz fes başına
Bir yaramıştır ki yâhu yeller

Bu dörtlük halk tabakasından insanları konu edindiği için Divan şiirinde gerçek bir yeniliği oluşturmaktadır.

İzzet Molla (XIX.yüzyıl) Keşan macerası esnasında halkın saz şiirine olan temâyülünü yakından görmüş ve takdir etmiş bir simadır. Hece ölçüsü ve sade dille şiirler yazan İzzet Molla, Aşık Ömer'e nazire yazmıştır. Devrinde halk seyirlik oyunları ile da ilgilenen Molla, koşma-türkü denemeleri de yapmıştır. Şu metni onbirli hece ölçüsüyle yazılmış bir koşmadır.

Zülfündedir benim baht-ı siyahım
Sende kaldı gece gündüz nigâhım
İncindirmiş seni meger nigâhım
Seni sevdim odur benim günâhım

Aşkını saklarım gönlümde nihan
Gizlice gizlice ağlarım hemân
El gibi cefâdan eylemem figân
Seni sevdim odur benim günâhım

Mübtelâyım senin elâ gözüne
Bakar bakar âh ederim yüzüne
Anladım uymuşsun eller sözüne
Seni sevdim odur benim günâhım

Zülfün gibi açmam sana ayâlim
Senin boynundadır cümle vebâlim
Ben bilürem günahımı a zâlim
Seni sevdim odur benim günâhım (15)

Sade dili benimsemiş bir başka şarkı yazarı da XVIII. asır şairi Yenişehirli Avni'dir. Şairin bir mecmuasında tamamen Türkçe kelimelerden seçilmiş kafiyelerin sıralandığı görülür. (16)

(15) İbrahim Bülbul, Keşecizâde İzzet Molla, K.B.Y., Ankara 1989, s.27-28

(16) M.Kayahan Özgül, Yenişehirli Avni, K.B., Ankara 1990, s.64

Akif Paşa Divan edebiyatının son temsilcilerinden bir şairimizdir. Mahallileşme cereyanını fikri yenilikleri içinde devam ettirir. Torunu için 11'li hece ölçüsü ile yazdığı agıt türü koşma Halk şiirinin kafiye düzeni ile söylenmiştir.

Tafl-ı nâzeninim unutmam seni
Aylar günler değil geçse de yıllar
Telihkâm eyledi firâkın beni
Çıkar mı hatırdan o tatlı diller

Kıyılamaz iken öpülmeye tenin
Şimdi ne haldedir nazik bedenin
Andıkça gülşende gonca dehenin
Yansun âhım ile kül olsun güller

Tegayyürler gelip cism-i semine
Döküldü mü siyâh ebru cebine
Sırma saçlar yığıldı mı zemine
Dağıldı mı kokladığım sümbüller

Feleğin kinesi yerin buldu mu
Gül yanağın reng-i rûyun soldu mu
Acabâ çürüyüp toprak oldu mu
Öpüp okşadığım o pamuk eller (17)

Tamamiyle beşeri bir duyguyu dile getiren bu mersiye'nin Türk Halk şiirinde benzerleri mevcuttur. Bu şiirin buna benzer diğer şiirlerin bir özelliği de Divan şairlerinin üzüntülerini dile getirirken heceye başvurmalarıdır. Halk şiiri duyguya hitap eden bir şiirdir.

C- TANZİMAT CEREYANI

Tanzimat hareketi edebiyat tarihinde batılı anlamda milli kaynaklara dönme hareketidir. Tanzimat döneminde aydınlarımız edebî sahada başta nevilerde olmak üzere pek çok yenilik yapmıştır. Bu yeniliklerin en önemlisi fikri yani ideolojik yeniliktir. Sosyal, siyasal bütün müesseselere yenilik getiren Tanzimat dilde milli kaynaklara dönme arzusu geliştirmiştir.

(17) Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.2, İstanbul 1983, s.837

Tanzimat devrinde sadelik tamamen saz şiirinin etkisi şeklinde değildir. Tanzimatçılarda Divan şiirinin temasına ve iç dünyasına bir tepki şeklinde başlayan bu yenileşme onları ister istemez Halk şiirini tanımaya götürür. Zira, Tanzimatın fikrî cephesinde milliyetçilik ve halkçılık düşünceleri en önemli yeri işgâl eder. Bunun için birkaç şiir denemesi yapan Tazminatcılar bu kültürün yabancısı daha doğrusu eski kültürün mensubu oldukları için burda başarılı olamamışlardır. Tanzimat devrinde dil ve vezin hemen hemen eski şekliyle muhafaza edilmiştir. Ancak Münif Paşa, Ethem Pertev Paşa gibi şairler son bir gayretle mahallileşme cereyanının bir kere daha gündeme getirmişlerdir.

Tanzimatın mühim siması Ziya Paşa, "Şiir ve İnşa" makalesindeki düşüncelerini şiirde şu manzume ile teyid eder.

Akşam olur, güneş gider şimdi buradan
Garip garip kaval çalar çoban dereden
Pek körpesin, esirgesin seni yaradan

Gir sürüye kurt kapmasın, gel kuzucağım
Sonra yardan ayrılırsın ah yavrucağım

Çünkü Mevlâ'm kul eyledi sana özümü
Bastığın yerlere sürsem yüzümü
Uyma ağıyarın fendine, dinle sözümü

Gir sürüye kurt kapmasın, gel kuzucağım
Sonra yardan ayrılırsın, ah yavrucağım

Dağları duman bürüdü, ağıyar seçilmez
Avcı kurmuş tuzağını yare geçilmez
Vefasızın meclisinde bâde içilmez

Gir sürüye kurt kapmasın, gel kuzucağım
Sonra yardan ayrılırsın, ah yavrucağım (18)

Ziya Paşa'nın sade dille şarkı denemeleri de olmuştur. Ancak Harabat Antolojisi muharriri buradaki fikirlerinin doğrultusunda Divan şiirine son noktayı koyan simadır.

Şu manzumelerinde oldukça sade bir dil kullanır

(18) Şemsettin Kutlu, Türk Edebiyatı Antolojisi, Tanzimat Dönemi, İstanbul 1981, s.118

Niçin nâlendesin böyle
Gönül derdin nedir söyle
Seni ben istemem öyle
Gönül derdin nedir söyle

Kimin aşkıyla nâlânsın
Kimin hicriyle suzansın
Neden böyle perişansın
Gönül derdin nedir söyle

Nedir bu sendeki hayret
Buna var bir sebep elbet
Merak oldu bana gayet
Gönül derdin nedir söyle

Havalandın bugünlerde
Ne yel esti acep serde
Deva olmaz mı bu derde
Gönül derdin nedir söyle

Çekildin seyr-i gülşenden
Kaçarsın şimdi de benden
Usandım gayrı ben senden
Gönül derdin nedir söyle (19)

xxx

Aşıkları inandırır
Yalan vâdiyle kandırır
Bu huy seni utandırır
Çok naz âşık usandırır

Nedir senden bu geçtiğim
Esirinsem ver pençğim
Bilmez misin a sevdiğim
Çok naz âşık usandırır (20)

(19) Şemsettin Kutlu, Türk Edebiyatı Antolojisi, Tanzimat
Dönemi, İstanbul 1981, s.116

(20) a.g.e., s.117

Divan şiiri içinde yerli kaynaklara dönme gayretinin son adımını Edhem Pertev Paşa, Mühif Paşa ve Ahmed Cevdet Paşa tamamlarlar.

Pertev Paşa'nın Mahmud Nedim Paşa için söylediği manzume Saz şiirinin biçimi olan destan ile benzerlik gösterir ve oldukça sade dille yazılmıştır.

Bu manzume Divan kasidesi ile Halk destanının kaynaşmış bir biçimidir.

Bu deli gönlümün coşkunluğu var
Zanım o yosmanın mübtelâsıdır
Yiritmiş sabrını bilmem ne arar
Aşk ilinin eski budalasıdır

Merhameti yoktur dinlemez âhı
Bin âşık öldürür her bir nigâhı
Ecel dedikleri emr-i ilâhî
Gamzesinin kadîm âşinâsıdır (21)

Münif Paşa sade söyleyişi ve Halk şiiri biçimlerini kullanmasıyla dikkati çeker. Ahmed Cevdet Paşa "Halk için Edebiyat" anlayışının başlatıcısıdır.

D. HALK ŞİİRİ TESİRİYLE OLUŞTURULAN DİVAN ŞİİRİ BİÇİMLERİ

İslâmiyet öncesi Türk şiirinde nazım birimi dördlüktü. İslâmi dönemlerde Halk şiirinde gelenek korunduğu için nazım birimi dördlük olarak devam etti. Divan şiirinde beyit şiirin biçimine hâkim olmuştur.

Divan şiirinde kullanılan Murabba, Terbi, Şarkı, Rubai, Tuyug gibi dördlüklerle oluşturulan biçimler Halk şiirinin etkisiyle vücuda getirilmiştir. Başka bir deyişle dördlük Halk şiirinden Divan şiirine geçmiştir. Halk şiirinin tesiri ile oluşturulan biçimler şunlardır.

(21) Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.II. İstanbul 1983, s.955

1- Şarkı

Klâsik edebiyatta Türk şiirinin ve zevkinin geliştirdiği bir biçimdir. Bestelenmek üzere yazılır. Şarkı bir bakıma Türk Halk edebiyatındaki koşma ve türkülerin Divan şiirinde aruz vezni ile uygulanmasından oluşmuştur. Şarkı türü XIV.ve XV. asırdan itibaren klâsik murabbaların ahenkli bir söyleyiş kazanmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Çeşitli vezinle yazılır Türk edebiyatının en güzel örneklerini Nedim vermiştir.

Kalbim yine üzgün seni andım da derinden
Geçtim yine dün eski hazan bahçelerinden
Üzgün ve kırılmış gibi en ince yerinden
Geçtim yine dün eski hazan bahçelerinden

Senden boşalan bağrıma göz yaşları dolmuş
Gördüm ki yazın bastığımız otları solmuş
Son demde bu mevsim gibi benzim de kül olmuş
Geçtim yine dün eski hazan bahçelerinden (22)

2- Tuyug

Halk edebiyatındaki mani tipinin aruzla söylenmiş biçimidir. Tuyug'da şarkı gibi Türk edebiyatından doğmuştur. fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilât vezniyle aaxa kafiye düzeninde söylenir. Ali Şir Nevai, Seyyid Nesimi, Kadı Burhaneddin önemli tuyug yazarlarıdır.

Çün senündür her ne kim var ey gönül
Kimden umarsen atâ var ey gönül
Çün yetersen sen sana yâr ey gönül
Yârüni bil olma ağyâr ey gönül (23)

(22) Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, s.216

(23) Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.I, İstanbul 1983, s.203

SONUÇ

Halk ve Divan edebiyatlarında XVI.asırdan itibaren başlayan etkileşimler XIX.asırda son şeklini bulmuştur. Bu asırda "Müşterek Türk Edebiyatı" diyebileceğimiz bir vasma sahiptir. Saz şiiri bu asırda oldukça klâsik bir görünüm içerir. Divan şiiri de halka hitap eden bir edebiyat kimliğini kazanır. Sonuç böyle olmakla beraber her iki şiirin başlangıçtan itibaren müşterek mevzularda birleştiği görülür. Konu hakkında bir çalışma yapan Doç.Dr.Cemal Kurnaz, "Halk ve Divan Şiirinin Müsterekleri Üzerine Denemeler" isimli eserinde müşterek mevzulardan bahsetmiş, konuya örneklerle açıklık getirmiştir. Kitapta yer alan örneklerden bahsetmek istiyoruz : "Divan şiirinde aşık sevgilinin ayağı toprağını, izini öpmek, yüz sürmek için can atar. Aynı durum manide şöyle yer alır :

Ayak bastığın yeri
Gel öpeyim yüzü koyun

Divan şiirinde gül sevgiliyi, bülbül aşığı sembolize eder. Halk şiirinde de durum aynı şekildedir.

Yarım dağda bir güldür
Bende ona bülbüldür "

Çalışmamızın dördüncü bölümü daha kapsamlı olmuştur. Çünkü Saz şairleri Divan şiirinden daha çok etkilenmişlerdir. Divan şiirinde bu temayyül daha geç başlamıştır ve daha az şairde görülmektedir.

Bu çalışma etkileşmeye genel bir bakış olarak değerlendirilmelidir.Türk Edebiyatındaki bütün şairlerin eserleri tek tek incelenip,Halk ve Divan Edebiyatlarının bütün unsurları tespit edilecek olursa konu,bütün ayrıntıları ile gün ışığına çıkacaktır. Böyle bir çalışma uzun bir zaman, zemin ve imkân gerektirse bile esasen millî ve tarihî kültürümüzün önemli iki ögesi olan Halk ve Divan Edebiyatları hakkındaki "Millîlik-Gayrimillîlik" şeklindeki telâkkilerin ortadan kalkması için elzemdir.

KAYNAKLAR

- Alptekin, Ali Berat ; Erzurumlu Emrah Bibliyografyası
MİFAD, Biyografiler Bibliyografyalar
Dizisi 14, Ankara 1986
- _____ ; Çıldırılı Aşık Şenlik Bibliyografyası
(Hayatı, sanatı ve şiirlerinden
örnekler), MİFAD, Biyografiler
Bibliyografyalar Dizisi 8, Ankara
1989
- _____ ; Kadirilili Aşık Abdolvahap Kocaman,
I.Mersin Milli Kültür ve Eğitim
Sempozyumu Bildirileri, Mersin 1987
s.146-156
- And, Metin ; Geleneksel Türk Tiyatrosu : Kukla,
Karagöz, Ortaoyunu, Ankara 1969
- Arat, Reşit Rahmeti ; Eski Türk Şiiri, Ankara 1963
- Aslanoglu, İbrahim ; "Teslim Abdal", Halk Kültürü, 1984/1
İstanbul 1984, s.23-31
- Atalay, Besim ; Çeşitli Halk Fıkraları ve Deyimleri,
İstanbul 1968
- Atılğan, Halil ; Aşık Ferrahî Hayatı, Şiirleri,
Türküleri, Çukurova Üniversitesi
Güzel Sanatlar Bölümü Yayınları,
No.1, Adana
- Banarlı, Nihad Sami ; Resimli Türk Edebiyatı Tarihi,
C.I-II, İstanbul 1983
- Bağgöz, İlhan ; İzahlı Türk Halk Edebiyatı
Antolojisi , C.I, İstanbul 1968
- Beysanoğlu, Şevket ; "İncili Çavuş'un Kimliği", II.
Milletlerarası Türk Folklor Kongresi
Bildirileri, C.II, Halk Edebiyatı,
Ankara 1982
- Boratav, Pertev Naili ; Halk Edebiyatı Dersleri I,(Dil Tarih
ve Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Enstitüsü), Ankara 1942
- _____ ; Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği
Ankara 1946

- Boratav, Pertev Naili ; Folklor ve Edebiyat, C.I Ankara 1939, C. II Ankara 1945
- _____ ; 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul 1982
- _____ ; 100 Soruda Türk Folkloru, Ankara 1983
- Bülbül, İbrahim ; Keçecizade İzzet Molla, K.B.Y., Ankara 1989
- Cunbur, Müjgan ; Karacaoğlan, K.T.B.Y., Ankara 1983
- Çelebioğlu, Amil ; "Karacaoğlan'da Divan Şiiri Hususiyetleri" T.F.A. 1984, s.17-30
- Çötüksöken, Yusuf ; "Bilinmeyen İki Saz Şairi", Halk Kültürü 1985/3-4, İstanbul 1982, s.83-88
- Develioğlu, Ferit ; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, İstanbul 1982
- Dilçin, Cem ; Örneklerle Türk Şiir Bilgisi, T.D.K.Y., Ankara 1983
- Divanü Lügat-it Türk Tercemesi, Çev. Besim Atalay, T.D.K., Ankara 1986
- Dizdaroğlu, Hikmet ; Halk Şiirinde Türler, T.D.K., Ankara 1969
- _____ ; "Türk Saz Şiirinde İlk Örnekler" II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.II, Halk Edebiyatı, Ankara 1982, s.115-144
- Elçin, Şükrü ; Halk Edebiyatına Giriş, K.B.Y., 1981
- _____ ; Aşık Ömer, K.T.B.Y., Ankara 1987
- _____ ; Gevheri, K.T.B.Y., Ankara 1987
- _____ ; "Noksanî", Edebiyatı Araştırmaları, Ankara 1987, s.290-293
- Ergun, S. Nüzhet ; Aşık Ömer Hayatı ve Eserleri, İst.

- Gökalp, Mehmet ; Bardızlı Aşık Nihâni, MİFAD, Ankara 1988
- Gölpınarlı, Abdülbaki ; Nedim Divanı, İstanbul 1972
- Göyünç, Nejat ; "Kozanlı Halk Şairi Mehmet Halaçoğlu I.Mersin Milli Kültür ve Eğitim Sempozyumu Bildirileri, Mersin 1987, s.83-90
- Günay, Umay ; Aşık Tarzı Şiir Gelenegi ve Rüya Motifi, Ankara 1986
- Güzel, Abdurrahman ; "Seyrani'nin Şiirlerinde Dinî ve Tasavvufî Unsurlar", T.F.A., 1987 Ankara 1987, s.31-47
- Inan, Abdülkadir ; Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar, Ankara 1986
- İpekten, Halûk ; Enderunlu Vasıf, K.B.Y., Ankara 1989
- _____ ; Nailî, K.T.B.Y., Ankara 1986
- _____ ; Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri, Ankara 1985
- İvgin, Hayrettin ; "Dertli'nin Çırağı Aşık Figanî'nin Yeni Bulunan Şiirleri", Bolu İli Halk Edebiyatı Sempozyumu, Bolu 1986, s.60-65
- _____ ; "Yeniceli Sıtkı Hakkında Yapılan Çalışmalar ve Bazı Değişler", I.Mersin Milli Kültür ve Eğitim Sempozyumu Bildirileri, Mersin 1987, s.68-74
- _____ ; "Halk Şiirinde Dedim-Dedi"; II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.II, Halk Edebiyatı, Ankara 1982, s.255-264
- İz, Mahir ; Tasavvuf Mahiyeti Büyükleri ve Tarikatlar, Haz. M.Ertuğrul Düzdağ, İstanbul 1967
- Kaftanoğlu, Ümit ; Köroğlu, Kol Destanları, K.B., İstanbul 1979

- Köprülü, Fuad ; "Türklerde Halk Hikâyeciliğine Ait Maddeler, Meddahlar", Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986, s.361-412
- _____ ; Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1986
- _____ ; Türk Saz Şairleri, C.I, Ankara 1962
- _____ ; "Türk Edebiyatının Menşei", Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986, s.49-130
- _____ ; "Milli Edebiyat Cereyanının Mübaşirleri", Edebiyat Araştırmaları Ankara 1986, s.271-315
- _____ ; "Aşık Tarzının Menşei ve Tekâmülü" Edebiyat Araştırmaları, Ankara 1986 s. 195-269
- Kudret, Cevdet ; Orta Oyunu, K.B.Y., Ankara 1975
- Kutlu, Şemsettin ; Türk Edebiyatı Antolojisi, Tanzimat Dönemi, İstanbul 1981
- _____ ; Dertli, K.T.B.Y., Ankara 1988
- Levend, Agâh Sırrı ; Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, İstanbul 1984
- Nasrattınoğlu, İ.Ünver; "Adanalı Halk Ozanları", I.Mersin Milli Kültür ve Eğitim Sempozyumu Bildirileri, Mersin 1987, s.105-118
- _____ ; "Sofya'da Bulunan Bir Cönkte Yer Alan Şair Dertli ve Bolulu Diğer Üç Ozan", Bolu İli Halk Edebiyatı Sempozyumu, Bolu 1986, s.54-59
- Onk, Nizamettin - Eleskerzâde İslâm; Göçceli Aşık Elesker K.T.B.Y., Ankara 1987
- Özgül, M.Kayahan ; Yenişehirli Avni, K.B.Y., Ankara 1990
- Sakaoğlu, Saim ; Senin Aşkınla, Kadirilili Aşık Halil Karabulut, Konya 1987

- Sakaoglu, Saim ; "Konyalı Aşık Mehmet Yakıcı", Halk Kültürü 1985/2, İstanbul 1985, s.65-81
- _____ ; Bayburtu Zihni, K.T.B.Y., Ankara 1987
- _____ ; Gümüşhane Masalları (Metin Toplama ve Tahlil), Ankara 1973
- _____ ; Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğlu, K.B.Y., MİFAD, Ankara 1980
- _____ ; Ercişli Emrah, K.T.B.Y., Ankara 1987
- _____ ; Dadaloğlu, K.T.B.Y., Ankara 1986
- _____ - Alptekin, Ali Berat ; Dadaloğlu Bibliyografyası MİFAD, Biyografiler, Bibliyografyalar Dizisi 17, Ankara 1988
- _____ - _____ - Şimşek, Esma ; Azarbeycan Aşıkları ve Halk Şairleri, Halk Kültürü, C.I-II, İstanbul 1986
- _____ - Günay, Turgut ; Halk Şiirinde Atatürk, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1974
- Sakaoglu, Yurdanur ; İslâmiyetin Kabulünden Sonraki İlk Halk Şiirleri", Halk Kültürü, 1984/2, İstanbul 1984, s.93-105
- Saussey, Edmond ; Türk Halk Edebiyatı, Çev.İlhan Başgöz, Ankara 1952
- Şimşek, Esma ; "Kadirli Aşıklar Arasında Mehmet İlbars" I.Mersin Milli Kültür ve Eğitim Sempozyumu Bildirileri, Mersin 1987, s.90-96
- Tan, Nail ; "Kastamonu Halk Şairleri", Halk Kültürü, 1985/2, İstanbul 1985, s.93-100
- _____ ; Folklor (Halk Bilimi)- Genel Bilgiler-Halk Kültürü, İstanbul 1985

- Tanpınar, A. Hamdi ; 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1985
- Türkmen, Fikret ; Tahir ile Zühre, Ankara 1973
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi ; "Divan Edebiyatı Maddesi" Haz. Mustafa Uzun. C.2, İstanbul 1977, s.329-339
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi ; "Halkiyat Maddesi", Haz. Nail Tan, C.4, İstanbul 1981 s.69-74
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi ; "Halk Edebiyatı Maddesi", Haz. Mehmet Dogan, C.4 İstanbul 1981, s.55-56
- Ötük, Etem ; "Vahit Lütfü Salcı ve Trakya Şiirleri", Halk Kültürü 1984/2, İstanbul 1984, s.131-142
- Yardımcı, Mehmet ; "Sırrı Baba Menkıbesi ve Nurettin Seyfi'nin Aşıklığa Başlama Olayı", Halk Kültürü 1984/1, İstanbul 1984, s.137-142
- Yıldırım, Dursun ; Sazımın Sözü, Bulud Karaçorlu Sehend, K.B.Y., Ankara 1990
- Yüksel, Hasan Avni ; Aşık Seyranî, K.T.B.Y., Ankara 1987

ÖZGEÇMİŞ

1961 yılında Elazığ'da doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini Elazığ'da tamamladı. 1980-1981 Eğitim ve öğretim yılında Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, Enstrüman Yapım Bölümüne öğrenci olarak girdi. 1983-1984 yılında bu bölümden ayrılarak Yüzüncü Yıl Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı öğrenimine başladı, 1988 yılında mezun oldu. Aynı yıl Kocaeli iline Edebiyat öğretmeni olarak tayin edildi. Yine aynı sene İ.T.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsünün, Güzel Sanatlar Anasanat Dalı Musiki Sanat Dalı Türk Halk Oyunları Alanı'nda açmış olduğu Yüksek Lisans imtihanını kazandı.

Halen İstanbul'da bir lisede Edebiyat öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

